

Samfunnsøkonomiske virkninger av friluftsliv

Steinar Strøm, Ingeborg Rasmussen,
Øystein Hernæs og Hanne Toftdahl

VISTA ANALYSE AS

Dokumentdetaljer

Vista Analyse AS	Rapport nummer 2016/36
Rapporttittel	Samfunnsøkonomiske virkninger av friluftsliv
ISBN	978-82-8126-293-5
Forfatter	Steinar Strøm, Ingeborg Rasmussen, Øystein Hernæs og Hanne Toftdahl
Dato for ferdigstilling	08.08.2016
Prosjektleder	Steinar Strøm
Kvalitetssikrer	Karin Ibenholt
Oppdragsgiver	Norsk Friluftsliv / Den norske turistforening
Tilgjengelighet	Offentlig
Publisert	www.vista-analyse.no
Nøkkelord	Friluftsliv, fysisk aktivitet, samfunnsøkonomiske virkninger,

Forord

Oppdragsgiver for denne rapporten er Norsk Friluftsliv. Formålet med rapporten er å vise virkninger av økt fysisk aktivitet i form av mer friluftsliv på helse. Vi viser til studier som viser at den norske befolkningen er blant de minst fysisk aktive befolkningene i Europa. Gevinstene ved en bedret helse som følge av fysisk aktivitet er at befolkningen kan bli mer produktiv og få mer langvarig tilknytning til arbeidslivet. Bedre helse kan forkorte tide folk tilbringer i pleie- og omsorg. Arbeidskraft kan dermed frigjøres til andre formål i samfunnet enn til arbeid i helsesektoren. I tillegg til disse økonomiske gevinstene og besparelsene vil den enkelte oppnå en egenopplevd nytte av friluftsliv. Rapporten kvantifiserer de mulige virkningene for samfunnet av økt fysisk aktivitet i den norske befolkningen. Den viser også til de oppgaver myndighetene og andre aktører kan ha i tilrettelegging for mer friluftsliv.

Rapporten setter friluftslivet inn i et samfunnsøkonomisk perspektiv og viser hvilke samfunnsøkonomiske bidrag friluftslivet gir, og hvordan verdiskaping som følger av friluftsliv kan måles.

Oslo 8.august 2016

Steinar Strøm

Prosjektleder

Vista Analyse AS

Innhold

Forord	1
Sammendrag og konklusjoner	7
1. Innledning	11
2. Friluftsliv: Mål og ønskede virkninger	12
2.1 Hva menes med friluftsliv? Og hva ønskes oppnådd?	12
2.2 Mål avledet fra friluftslivsmeldingen (Meld. St.18 (2015 - 2016))	13
2.3 Nærmere om målene, ønskede virkninger og samfunnsverdier	14
2.4 Målgrupper	16
2.5 Virkemidler	17
2.6 Grenseflater mot andre sektorer	18
2.7 Drøfting og oppsummering	20
3. Friluftsliv i et samfunnsøkonomisk perspektiv	23
3.1 Hva begrunner bruk av offentlige ressuser på friluftsliv?	24
3.2 Samfunnsøkonomisk analyse av friluftslivstiltak: kostnader og gevinster ved tiltak og aktiviteter	30
3.3 Formål fastsetter analyseform; resultatene gir ulike "verdikategorier"	32
4. Funn fra litteraturen – verdien av friluftsliv	35
4.1 Fysisk aktivitet og helse; virkninger på livskvalitet, leveår, arbeidsmarked og produktivitet	35
4.2 Verdsetting av egenopplevd nytte særlig relevant i arealplanlegging	38
4.3 Økonomiske virkninger fra kommersielle aktiviteter målt i virkninger på BNP	42
4.4 Oppsummering; friluftsliv bidrar med flere verdier i samfunnet	44
5. Hvor aktive og hvor mye ute er vi egentlig?	46
5.1 Myten om spreke nordmann falt i 2008	46
5.2 Tidsbruksundersøkelsene fra SSB	47
5.3 Levekårsundersøkelsen viser stabilitet eller nedgående tendens	48
5.4 Helsedirektorets målinger: Mindre aktive enn vi tror	50
5.5 Friluftslivets år 2015: Flere var mer ute i naturen	51
5.6 Oppsummering: Behov for sterkere og mer målrettet virkemidler	51
6. Livsstilsykdommer og helseanbefalinger	52

6.1	Livsstilssykdommer	52
6.2	Fysisk aktivitet - anbefalinger	53
7.	Effekt av fysisk aktivitet på helse og arbeid	55
7.1	Friluftsliv og helse	55
7.2	MORO prosjektet	55
7.3	Levekårsundersøkelser i Statistisk sentralbyrå	57
8.	Samfunnsøkonomiske virkninger av fysisk aktivitet, friluftsliv og bedre helse	61
8.1	Samfunnsøkonomiske verdier	61
8.2	Konklusjon	65
9.	Friluftslivsaktørenes arbeid og ansvarsoppgaver	66
9.1	Friluftslivet – aktører og organisering	66
9.2	Tiltakskjeden	68
9.3	Gir friluftslivsarbeidet den ønskede effekten?	72
9.4	Hvilke grupper kan nås gjennom tiltak?	74
9.5	Hvordan kan friluftsansjoner generere økt samfunnsøkonomisk nytte?	76
9.6	Oppsummering; organisasjonenes bidrag og utfordringer	77
	Litteratur	80
	Vedlegg 1: Estimer av sannsynligheter for helsetilstand og fysisk aktivitet. Moro-prosjektet	84
	Vedlegg 2. Estimering av sannsynligheter for helsetilstand og deltakelse i fysisk aktivitet, samt timer arbeidet. Levekårsdata fra Statistisk sentralbyrå, 2005.	86
	Vedlegg 3 – om organisasjoners og friluftsrådenes arbeidsområder	87
	Tabeller:	
	Tabell 7.1 Deskriptiv statistikk, Levekårsundersøkelsen 2005.	57
	Tabell 7.2 Estimer av endringen i andel med meget god helse som følge av 10 minutters ekstra fysisk aktivitet per dag.	59
	Tabell 7.3 Timer arbeidet per uke. Lineær regresjon.	60
	Tabell 9-1 Tilrettelegging for friluftsliv for ulike aktivitetssegmenter	75
	Tabell 9-2 Aktivitetstilbud for friluftsliv og friluftrelatert aktivitet for ulike aldersgrupper	76
	Tabell.V.1.7.10-1 Estimer av simultan sannsynlighet for <i>God Helse og Mosjon, Furuset og Romsås</i>	84

Tabell V.1.7.10-2 Estimer av simultan sannsynlighet for God Helse og Mosjon, Romsås..... 85

Tabell.V.1.7. 10-3 Estimer av simultan sannsynlighet for *God Helse og Mosjon, Furuset*.... 85

Figurer:

Figur 2.1 Målhierarki avledet fra friluftslivsmeldingen (Meld. St. 18, 2015 -2016)..... 14

Figur 2.2 Friluftslivets viktigste grenseflater og overlappingsområder 20

Figur 3.1 Friluftsliv: Fra produksjon til utøvelse (konsum) til nytte 31

Figur 3.2 Metodiske tilnærminger for å beregne verdien av friluftsliv 33

Figur 4.1 Antall anslag på rekreasjonsverdi for ulike aktiviteter fra amerikansk base 40

Figur 4.2 Gjennomsnittlig konsumentoverskudd per aktivitet, US dollar 2010 40

Figur 5.1 Andel som har utført idretts eller friluftslivsaktiviteter en gjennomsnittsdag (prosent), tid, alder og kjønn. 47

Figur 5.2 Tid brukt på friluftslivs-eller idrettsaktivitet en gjennomsnittsdag, blant dem som har utført aktivitetene (timer og minutter), etter kjønn, alder, og tid..... 48

Figur 9.1 Friluftslivets tiltakskjede 68

Tekstbokser:

Tekstboks 2.1 Konsumentoverskudd, eksterne virkninger og produsentoverskudd 16

Tekstboks 3.1 Skiforeningen og DNT. To eksempler på medlemsbasert finansiering av tilrettelegging for friluftslivformål 26

Tekstboks 3.2 Nåtidsskjevhet..... 29

Tekstboks 4.1 Eksempel på utvikling av et kommersielt marked støttet av en frivillig organisasjon: Padleforbundets utvikling av våttkort 44

Tekstboks 9.1 Eksempel på et kostnadseffektivt aktivitetstiltak for barn fra Speiderforbundet.. 71

Sammendrag og konklusjoner

Friluftslivet i Norge representerer store samfunnsverdier. Friluftsliv har en dokumentert helseeffekt og er viktig for livskvaliteten for de som jevnlig utøver friluftsliv. Friluftsliv er også den fysiske aktiviteten som flest nordmenn oppgir at de ønsker å gjøre mer av. Aktivitetsnivået i befolkningen har falt gjennom de siste 20 årene. Vi viser at markedssvikt gjør at tilrettelegging av og tilgangen til egnede arealer vil bli mindre enn det som er samfunnsøkonomisk optimalt. Markedssvikt gjør også at befolkningen vil tilpasse seg med et lavere aktivitetsnivå enn det som fra et samfunnsøkonomisk perspektiv er ønskelig. Dette begrunner en større ressursinnsats fra samfunnets side for å sikre arealer og stimulere befolkningen til et aktivitetsnivå som i større grad samsvarer med det som er samfunnsøkonomisk lønnsomt.

Vi viser gjennom empiriske analyser at økt fysisk aktivitet gir bedre helse og at dette igjen gir; flere timer arbeidet for de som er i arbeid, økt yrkesdeltakelse i dagens befolkning 25-62 år, færre sykemeldte og færre uføretrygdte, færre som pensjonerer seg tidlig, lavere utgifter til pleie og omsorg, bedre livskvalitet og flere leveår. Dagens barn og unge kan få et bedre voksent liv, mindre preget av livsstilssykdommer. Fysisk aktive barn lærer bedre enn inaktive barn. Inaktive barn får tynne knokler, lavt mineralinnhold og redusert styrke. Manglende benbygging som følge av inaktivitet som barn, kan aldri hentes inn senere.

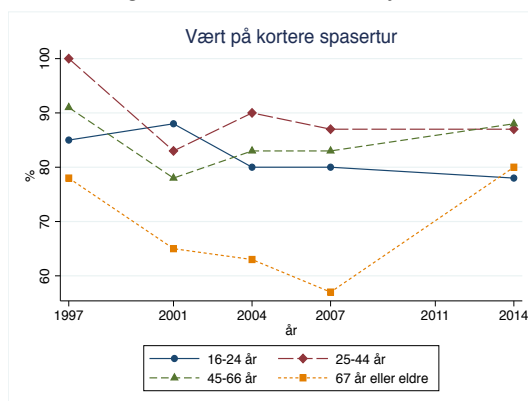
Med forsiktige anslag finner vi at gevinster opp mot 80 milliarder kr per år kan være mulig, før subjektive og opplevde verdier legges til, dersom den inaktive delen av befolkningen øker aktivitetsnivået. Anslagene er usikre, men ikke mer usikre enn at det er gode grunner til å dra i gang tiltak, og sikre og tilrettelegge arealer som tilrettelegger for mer fysisk aktivitet og mer friluftsliv, spesielt i områder der folk flest bor. Med et stadig fallende aktivitetsnivå i samfunnet er det også nødvendig å iverksette tiltak for å bremse den negative utviklingen som observeres de siste 20 årene.

Friluftslivet representerer store verdier for individ og samfunn

Friluftslivet i Norge representerer store samfunnsverdier. Friluftsliv har en dokumentert helseeffekt og er viktig for livskvaliteten for de som jevnlig utøver friluftsliv. Friluftsliv består av et bredt spekter aktiviteter der alle har det til felles at aktivitetene foregår ute i naturen, i parker eller i andre tilrettelagte grøntområder i nærmiljøet. Motivet hver og en har for å utøve en friluftslivsaktivitet varierer, samtidig vil motivene hvert enkelt individ har for deltagelse variere over året, uker og livssituasjon. Friluftsliv vil derfor gi den enkelte ulike grader av behovstilfredsstillelse, opplevelser og andre verdier som til sammen gir en egenopplevd nytte. Den egenopplevde nytten er ikke tilstrekkelig til at befolkningen som helhet utøver nok fysisk aktivitet (vurdert fra et samfunnsøkonomisk perspektiv).

Aktivitetsnivået i befolkningen faller

Statistikk og undersøkelser av fysisk aktivitet og friluftsliv viser i store trekk en stabil eller

nedadgående trend for enkle friluftslivsaktiviteter. Dette på tross av en kraftig utvikling på tilbudssiden med stadig nye friluftslivsrelaterte aktiviteter.

Et eksempel er vist i figuren til venstre, som viser andel av befolkningen som oppgir at de har vært på en kortere spasertur i løpet av det siste året. For alle aldersgrupper, unntatt 67 år eller eldre er andelen lavere i 2014 enn i 1997. Selv om ulike undersøkelser og målemetoder

gir litt sprikende resultater, er det et solid grunnlag for å kunne konkludere med at nordmenns fysiske aktivitetsnivå har falt de siste 20 årene. Vi er blitt mer inaktive, og vi er blant de minst fysisk aktive befolkningene i Europa. Tid brukt til trening og enkelte former for friluftsliv har riktignok økt, folk i Norden bruker også mer tid på trening enn gjennomsnittet i Europa, men dette er likevel på langt nær nok til å kompensere for mindre hverdagsaktivitet.

Et interessant trekk med undersøkelser der fysisk aktivitet er kartlagt med aktivitetsmåler og spørreskjema viser at resultatene av spørreundersøkelser avhenger av hvordan aktivitet måles. Andelen som oppgir at de oppfyller Helsedirektoratets aktivitetsanbefalinger er større enn hva de objektive målingene viser. Menn oppgir at de er mer aktive enn kvinner, mens de objektive målingene med aktivitetsmåler viser at bildet er motsatt. Mao – vi tror at vi er mer aktive enn vi reelt sett er, og dette gjelder særlig for menn.

Inaktivitet gir overvekt, livstilsykdommer og tap av produktivitet i samfunnet

I tillegg til målinger av aktivitetsnivå viser undersøkelser at befolkningen stadig blir tyngre – og det til tross for at det daglige kaloriinntaket har vært noenlunde stabilt. Forklaringen på økt vekt, blir da lavere aktivitetsnivå. Fedme og lavt aktivitetsnivå gir livsstilssykdommer, - og som vi viser gjennom en empirisk studie, så vil mer aktivitet per dag for inaktive voksne i aldersgruppen 25-62 år, gi en signifikant virkning på den daglige arbeidsinnsatsen. I tillegg kommer gevinster som besparelser i helsevesenet, egenopplevd nytte, og flere kvalitetsleveår.

Hvorfor faller aktivitetsnivået? Vet ikke befolkningen sitt eget beste?

Med stor egenopplevde nytte på kort og lang sikt, kunnskap om langsiktige helsegevinster, velvære og glede ved å være i fysisk aktivitet i friluft, er det relevant å spørre om hvorfor befolkningens aktivitetsnivå fremdeles faller – eller i beste fall har flatet ut på et for lavt nivå. Svarene på dette spørsmålet er mange – de viktigste er:

- i) **En stor grad av nåtidsskjevhet**, dvs at vi legger større vekt på øyeblikket enn på fremtidige tidspunkt, samtidig som vi i ettertid ville ha ønsket at øyeblikket ble mindre vektlagt. Fotballkampen på TV blir viktigere enn den planlagte turen, turen utsettes til i morgen for så å utsettes igjen. Alle lider av dette fenomenet i større eller mindre grad. Nåtidsskjevhet er en begrunnelse for at det fra samfunnets side på en eller annen måte skal intervenseres slik at det blir enklere for befolkningen og handle i tråd med det de egentlig ønsker.
- ii) **Opplevd egen nytte avhenger av form og tidligere erfaringer.** For en utrent person som ikke har erfaring fra friluftsliv vil kostnadene ved å komme i gang oppleves som svært høye, samtidig som den gode opplevelsen neppe kommer på første forsøk. Etter hvert som form og kompetanse kommer på plass, vil også den egenopplevde nytten øke. Vi har med andre ord økende grensenytte av aktivitet inntil et visst nivå, før grensenytten antar en mer konstant form.
- iii) **Prioritering og tilrettelegging av arealer koster.** Der behovet for arealer er størst er også stort sett arealprisene høyest. De som bærer kostnadene ved å tilrettelegge arealer får ikke hele gevinsten. Samtidig vil nytten og etterspørselen etter egnede områder være mer eller mindre usynlig i markedet.
- iv) **Friluftsliv i et område er et felles gode.** Mye tilrettelegging er dugnadsbasert, og knapphet på investeringsmidler i kommunene skaper utfordringer når det gjelder å sikre en tilstrekkelig finansiering av tilrettelegging for friluftsliv.
- v) **Positive eksterne effekter av fysisk aktivitet.** Friluftsliv og fysisk aktivitet har positive eksterne effekter. I tillegg til den nytten individet selv opplever, vil arbeidsgiver og samfunnet få tilleggsgevinster i form av høyere produktivitet, større arbeidsinnsats og reduserte kostnader over helsebudsjettet. Dette er virkninger som individet ikke tar inn over seg i sin tilpasning i tilstrekkelig grad.

Tilrettelegging for økt deltagelse i friluftslivsaktiviteter er en god investering fordi:

- Kunnskap om hva "inaktive" ønsker viser at friluftsliv er det flest ønsker å gjøre mer av.
- Lavterskeltilbud som er der over tid og som holdes i gang, bidrar til at aktiviteten opprettholdes. Deltagere som holdes i gang på et langsiktig lavterskeltilbud er mer tilbøyelig til å delta på nye aktiviteter, det finnes altså multiplikatoreffekter fra et "kontinuerlig lavterskeltilbud".
- Tilgjengelighet og tilrettelagte områder i nærmiljøet (fellesgoder) øker deltagelsen i friluftsliv. Dette kan være i form av for eksempel parker, grøntområder, naturstier og strender. Desto nærmere boligen ligger disse fellesgodene, desto større effekt utløses.

Mye kunnskap om hva som virker – De frivillige organisasjonene kan gjennom sine tiltak utløse store samfunnsverdier

Friluftslivsorganisasjonen representerer en betydelig kompetanse, har en lang dugnadstradisjon og et stort korps med frivillige. Organisasjonene har også bred erfaring fra å utforme tiltak og virkemidler for å få folk i aktivitet, og for å holde folk i aktivitet.

Flere av friluftslivsorganisasjonene har gode erfaringer fra lavterskeltilbud som treffer mange og som skaper stor aktivitet per brukte krone. Organisasjonene har høy kompetanse innenfor sine områder, og flere tilbyr kurs og/eller kvalitetssikrer kurs og aktivitetstilbud som utvikles i et kommersielt marked. Flere av organisasjonene har dermed bidratt til utvikling av tilbud som sorterer under såkalt naturbasert reiseliv. Dette i sin tur bidrar til en tilbudsutvikling som genererer en høyere etterspørsel etter både friluftslivsprodukter og ikke minst tjenester.

Organisasjonene har et bredt tilbud som bidrar til å holde folk i aktivitet og stimulerer de som allerede er aktive til å bli mer aktive. Det er også flere organisasjoner som kan vise til erfaringer fra tiltak for å få inaktive grupper, blant annet innvandrergrupper og funksjonshemmede, mer aktive. Det finnes med andre ord mye kunnskap og erfaring om hva som virker.

Utfordringene organisasjonene møter er blant annet:

- De må forholde seg til et fragmentert virkemiddelapparat
- Det er liten kontinuitet i virkemiddelapparatet, hvilket gir mange ad-hoc tiltak med effekt, men som gjør det vanskelig å utarbeide varige opplegg som sikrer varig aktivitet
- Manglende koordinering mellom offentlig sektor lokalt og friluftslivsaktørene reduserer organisasjonenes mulighetene til utløse potensialet som tilrettelegger.
- Tilretteleggere som DNT og Skiforeningen er avhengig av inntekter utover dagens medlemsinntekter og dugnadsinnsats. Selv med høy grad av medlemslojalitet er det mange gratisspassasjer som nyter godt av medlemsorganisasjonenes tilrettelegging.

Organisasjonenes erfaringer fra ulike tiltak, kampanjer og tilrettelegginger viser at god tilrettelegging, tilgjengelige arealer og aktivitetstilbud tilpasset konkrete målgrupper stimulerer befolkningsgrupper med et lavt aktivitetsnivå til å komme seg ut i friluft og i aktivitet. Utfordringene er å holde aktivitetene i gang over tid innenfor en organisasjonshverdag der aktivitetene drives på ideelt grunnlag, og det meste som finansieres av tiltak er kortsiktig og prosjektbasert.

Kommunene

Kommunene har en viktig rolle i å tilrettelegge arealer, men er også sentrale i koordineringen mellom friluftsliv og helsesektoren. Organisasjonene har spisskompetanse på "sine" aktiviteter, men skal friluftsliv benyttes aktivt i det helsefremmende arbeidet, kreves det en bedre match mellom friluftslivets tilbudsside og samfunnets etterspørsel på vegne av inaktive i det helseforebyggende arbeidet. Det er flere gode eksempler som viser at kontinuerlig samarbeid

over tid utløser ny aktivitet, der de rekrutterte forblir aktive. En relativt lav innsats målt i kroner, kan utløse store samfunnsøkonomiske verdier som gir direkte besparelser over offentlige budsjetter. Det ligger et stort verdipotensial i å bedre friluftslivets rammebetingelser med langsiktige virkemidler som kan gjøre det enklere for kommuner å prioritere, samtidig som friluftslivsorganisasjonene får ressurser som gjør det mulig å opprettholde langsiktig tilbud for grupper som av ulike årsaker ikke har initiativ eller betalingsvillighet til å delta i aktiviteter uten at de puffes fra samfunnets side.

Friluftsliv som en del av folkehelsearbeidet krever samordnede virkemidler og økt ressursinnsats

Økt fysisk aktivitet har lenge stått på dagsorden uten at verken handlingsplaner eller andre tiltak har hatt en synlig effekt på befolkningens aktivitetsnivå. Dersom friluftsliv skal være en reell innsatsfaktor i folkehelsearbeid og derigjennom bidra til økt fysisk aktivitet og atferdsendringer, kreves det sterkere og mer målrettede virkemidler og en større ressursinnsats enn det som er tilfelle i dag.

1. Innledning

Regjeringen har lagt fram en stortingsmelding om friluftsliv: *Friluftsliv; Natur som kilde til helse og livskvalitet*, Meld. St.18 (2015–2016) (Friluftslivsmeldingen). I meldingen vises det til friluftslivets folkehelseverdier og det sies at regjeringen vil at natur og friluftsliv brukes enda mer i det helsefremmende og forebyggende helsearbeidet. Meldingen viser videre til jakt og høsting, og omhandler hvordan staten kan legge til rette for økt aktivitet og rekruttering til høstningsaktiviteter som jakt, fiske og bær- og sopplukking. I meldingen vises det også til at det er et nært forhold mellom friluftsliv og verdiskaping basert på natur- og kulturarven, og at aktører innenfor naturbasert reiseliv bidrar til et bedret friluftslivstilbud for allmennheten.

Norsk friluftsliv er en fellesorganisasjon for 16 norske frivillige friluftslivsorganisasjoner, med nærmere 5000 lag og foreninger og over 940 000 medlemmer. Organisasjonene har individuelle medlemskap og er åpne for alle. Medlemsorganisasjonene har et bredt aktivitetstilbud og representerer i all hovedsak de utøvende leddene i Norsk friluftsliv.

Norsk friluftsliv arbeider for:

- et allsidig, enkelt og naturvennlig friluftsliv i tråd med norsk friluftslivstradisjon, som gjennom tradisjonelle og nye aktivitetsformer fremmer friluftsliv for alle.
- å fremme saker av felles interesse for organisasjonene overfor myndighetene og andre aktuelle målgrupper.
- helse, trivsel og økt forståelse for naturens egenverd gjennom naturopplevelser.
- å fremme allemannsretten og allmennhetens tilgang til og bruk av naturen.

Norsk Friluftsliv har med dette en viktig rolle i å fremme friluftsliv, fysisk aktivitet og helse i Norge. For å kunne målrette tiltak, motivere til aktivitet og sikre friluftslivet nødvendige betingelser som gir muligheter til et variert friluftsliv for alle, ønsket Norsk friluftsliv en utredning av friluftsliv og friluftslivsorganisasjonenes innsats i et samfunnsøkonomisk perspektiv.

I denne rapporten ser vi nærmere på friluftslivets samfunnsøkonomiske betydning. Rapporten starter med en gjennomgang av hva friluftsliv er, hvilke politiske mål som er satt for friluftslivet i Norge, samt friluftslivets grenseflater mot andre sektorer/områder (kap.2). I kapittel 3 ser vi på friluftsliv i et samfunnsøkonomisk perspektiv. I kapittelet viser vi karakteristika ved friluftsliv som begrunner behovet for offentlig innsats, og vi ser på utfordringer ved ulike metoder som kan benyttes for å måle verdien av friluftsliv. I kapittel 4 går vi gjennom noen funn fra andre studier fra Norge og utlandet der verdien av friluftsliv er vurdert, mens vi i kapittel 5 går gjennom tilgjengelig statistikk som viser at befolkningen blir stadig mer inaktiv. Kapitlet viser også til erfaringer fra Friluftslivets år i 2015 med en påfølgende diskusjon om tiltak som kan skape mer varig aktivitet. Kapitlet følges opp i kapittel 6 der vi går gjennom helsedirektoratets anbefalinger for fysisk aktivitet, der det også vises til forskning som viser til sammenhengen mellom inaktivitet og livsstilssykdommer.

I kapittel 7 presenterer vi resultatene fra empiriske analyser som er gjennomført spesielt for dette prosjektet, og som danner grunnlaget for de samfunnsøkonomiske beregningene av friluftslivets samfunnsøkonomiske betydning for helse, produktivitet og arbeidsinnsats som gjøres i kapittel 8. Avslutningsvis i kapittel 9 gir vi en oversikt over noe av det friluftslivsorganisasjonene i dag bidrar med i form av tilrettelegging og aktivitetstilbud. I kapitlet går vi også gjennom rammebetingelser og barrierer organisasjonene og kommunene møter i arbeidet for å bidra til regjeringens mål nåes.

2. Friluftsliv: Mål og ønskede virkninger

I dette kapitlet går vi kort gjennom hovedtrekkene i friluftslivspolitikken slik den fremkommer i Meld. St.18 (2015 - 2016) Friluftsliv (friluftslivsmeldingen) og i Lov om friluftslivet (friluftsliven). Kapitlet avslutter med en oppsummerende drøfting av virkemidler og prioriteringer som fremmes i meldingen.

Formålet med kapitlet er å definere og avgrense hva friluftslivet er, hvilke mål som er satt for friluftslivet og hvilke forventede virkninger som kan ha særlig verdier for samfunnet. Finansdepartementets rundskriv R-109/2014 krever at en samfunnsøkonomisk analyse må ta utgangspunkt i en tydelig og presis definisjon av problemene som skal løses. Med utgangspunkt i problembeskrivelsen skal det utformes mål for hva som ønskes oppnådd på det gjeldende området. Finansdepartementet krever videre at målene må innebære en løsning på de identifiserte problemene. Problembeskrivelse og fastsatte mål danner dermed et viktig utgangspunkt for å identifisere hvilke virkninger som bør inngå i en samfunnsøkonomisk analyse. Beskrivelsen av problem og mål er også viktig for å kunne identifisere kostnadseffektive tiltak og virkemidler som kan bidra til at fastsatte politiske mål innfris.

I kapittel 3 følger vi opp med en prinsipiell drøfting av friluftsliv i et samfunnsøkonomisk perspektiv, der vi også redegjør for sentrale begreper og kjennetegn med friluftsliv som kan begrunne at staten bruker av fellesskapets ressurser på å tilrettelegge for og å stimulere befolkningen til å utøve friluftsliv.

2.1 Hva menes med friluftsliv? Og hva ønskes oppnådd?

Den norske definisjonen av friluftsliv er:

Opphold og fysisk aktivitet i friluft i fritiden med sikte på miljøforandring og naturopplevelse

Definisjonen har ligget fast fra den første stortingsmeldingen om friluftsliv fra 1987. I definisjonen er verken folkehelseverdier eller helsefremmende og forebyggende helsearbeid inkludert. I Friluftsliven derimot er folkehelseaspektet med;

Formålet med denne loven er å verne friluftslivets naturgrunnlag og sikre allmenhetens rett til ferdsel, opphold m.v. i naturen, slik at muligheten til å utøve friluftsliv som en helsefremmende, trivsels-skapende og miljøvennlig fritidsaktivitet bevares og fremmes (Lov om friluftslivet § 1).

Formålet med friluftslivsloven dekker bredere enn det som følger av den norske definisjonen av friluftsliv. Med friluftslivsmeldingens klare referanse til folkehelsen og fysisk aktivitet vurderer vi friluftsliven som et mer relevant utgangspunkt for å definere hva friluftsliv er, og hva det fra samfunnets side ønskes oppnådd med friluftsliv, enn det som følger av definisjonen. Dette kommer vi tilbake til under drøftingen av mål og virkemidler i kapittel 2.7.

2.1.1 Hovedmål, forslag til nasjonale mål og regjeringens prioriteringer

I friluftslivsmeldingen sies det at *regjeringens hovedmål er at befolkningen utøver friluftsliv jevnlig*, med følgende nasjonale mål for friluftslivspolitikken (Meld. St. 18 (2015–2016) avsnitt 1.2 side 12):

1. Friluftslivets posisjon skal ivaretas og videreutvikles gjennom ivaretagelse av allemannsretten, bevaring og tilrettelegging av viktige friluftslivsområder, og stimulering til økt friluftslivsaktivitet for alle.
2. Naturen skal i større grad brukes som læringsarena og aktivitetsområde for barn og unge.

For å nå hovedmålet vil regjeringen at friluftsliv i nærmiljøet skal prioriteres i det offentlige friluftslivsarbeidet. Dette innebærer at friluftsliv i og ved byer og tettsteder skal prioriteres i tilskuddsordninger til friluftsliv, i sikring av friluftslivsområder og i friluftslivsarbeidet ellers. Kulturminner skal i følge friluftslivsmeldingen synliggjøres og formidles som opplevelsesverdi og motivasjonsfaktor i friluftsliv.

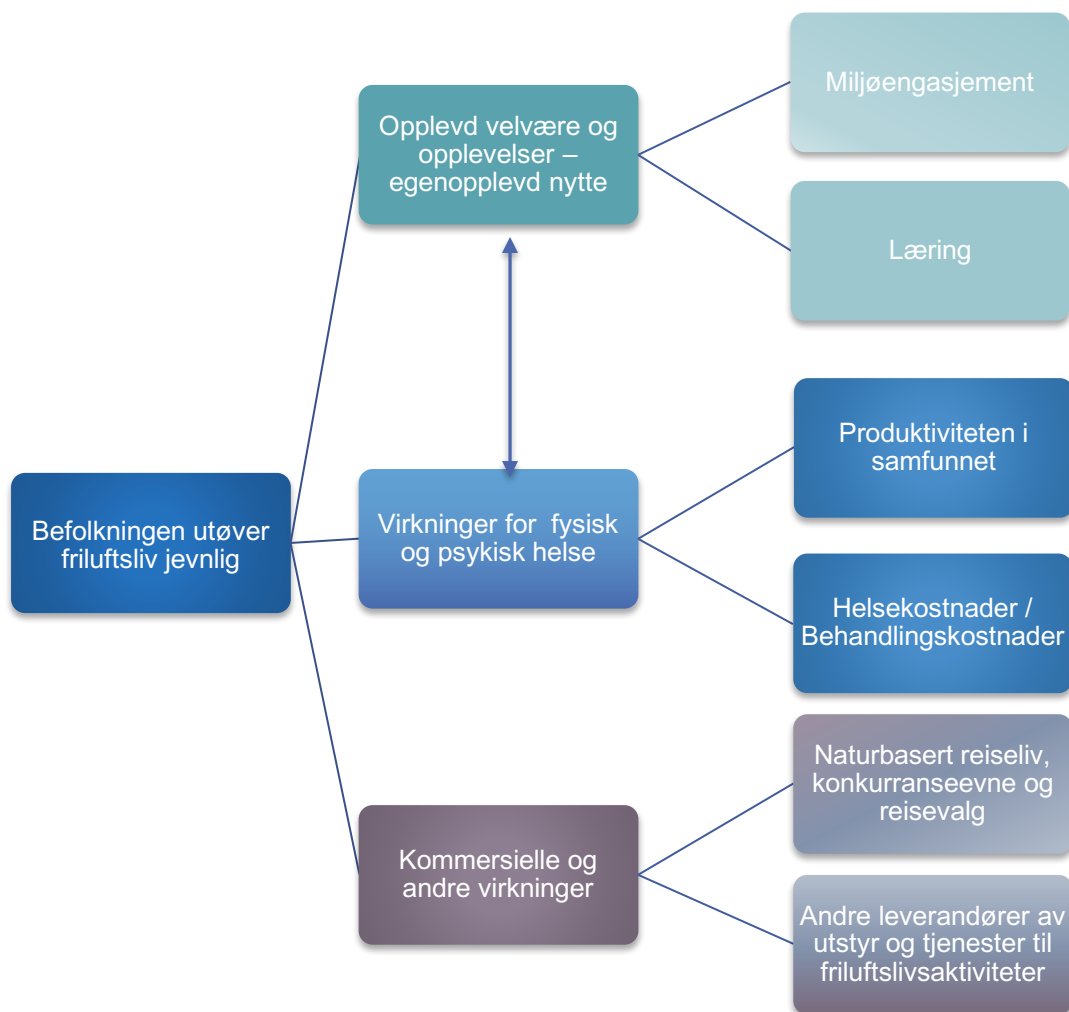
Regjeringen har dermed satt et hovedmål og pekt på virkemidler for å nå målet som er satt for friluftslivet. I tillegg framgår det av meldingen at regjeringen vil at natur og friluftsliv brukes enda mer i det helsefremmende og forebyggende helsearbeidet. Friluftsliv blir med dette et *virkemiddel* innenfor helsepolitikken, og kan gjennom å bidra til bedre helse i befolkningen også gi samfunnsøkonomiske gevinster som produktivetsforbedringer, økt yrkesdeltakelse, lavere kostnader i helsevesenet og økt livskvalitet.

Tittelen på friluftslivsmeldingen peker på friluftsliv og natur som kilde til helse og livskvalitet. I meldingen står det at; *Helseeffekten i friluftsliv og den kilden friluftsliv er til miljøengasjement, personlig utvikling, velvære og livskvalitet, bygger på samhandlingen mellom naturopplevelse og fysisk aktivitet*. Dette kan forstås som at grunnen til å ha en friluftslivspolitik der friluftslivets posisjon skal videreutvikles, nettopp er de effektene utøvelse av friluftsliv har på helse, velvære og miljøengasjement.

2.2 Mål avledet fra friluftslivsmeldingen (Meld. St.18 (2015 - 2016))

Vi har tatt utgangspunkt i regjeringens hovedmål for friluftsliv; *befolkningen skal utøve friluftsliv jevnlig*. Målet understøttes av det foreslåtte nasjonale målet (mål 1, jf avsnitt 2.1.1) der det framheves at friluftslivets posisjon skal ivaretas og videreutvikles. De øvrige formuleringene under det første nasjonale målet er mer å betrakte som en beskrivelse av virkemidler for å nå dette målet, enn som mål. Virkemidler omtaler vi i avsnitt 2.5. Figur 2.1 viser målhierarkiene slik vi oppfatter friluftslivsmeldingen.

Figur 2.1 Målhierarki avledet fra friluftslivsmeldingen (Meld. St. 18, 2015 -2016)

Kilde: Vista Analyse

2.3 Nærmere om målene, ønskede virkninger og samfunnsverdier

Målene i målhierarkiet i Figur 2.1 viser hvilke virkninger og verdier samfunnet ønsker å oppnå gjennom friluftsliv. Målene kan også beskrives som ønskede nyttevirksomheter av friluftsliv. Videre i dette avsnittet drøfter vi sammenhengen mellom mål og virkninger som er særlige relevante å inkludere i en samfunnsøkonomisk analyse.

2.3.1 Opplevd velvære og opplevelser – egenopplevd nytte

Jevnlig friluftsliv skal gi befolkningen opplevelser og velvære. Dette har en verdi i seg selv, og gir også en verdi for samfunnet. I Figur 2.1 er denne virkningen kalt: *Opplevd velvære og opplevelser – egenopplevd nytte*. Dette er verdier som ikke omsettes i et marked, men som man gjennom ulike metoder kan sette kroneverdier på, med andre ord en form for kroneverdi av naturopplevelser og velvære. I en samfunnsøkonomisk analyse inngår denne type verdier i det som kalles konsumentoverskudd (se forklaring i Tekstboks 2.1).

Friluftslivsmeldingen peker på friluftsliv som en kilde til miljøengasjement, personlig utvikling og naturen som læringsarena gjennom deltagelse i friluftslivsaktiviteter. I målhierarkiet har vi

definert dette som delmål under egenopplevd nytte. I et samfunnsøkonomisk perspektiv kan dette defineres som positive eksterne virkninger (se Tekstboks 2.1).

Friluftslivsmeldingen viser videre til samhandlingen mellom naturopplevelse og fysisk aktivitet. Denne samhandlingen er i Figur 2.1 illustrert gjennom en pil som går i begge retninger mellom egenopplevd nytte og virkninger for fysisk og psykisk helse.

Opplevd velvære og opplevelser skal inkluderes i en samfunnsøkonomisk analyse. Dette er vanligvis verdier som ikke omsettes i et marked, men som det likevel gjennom ulike metodiske tilnærminger kan sette kroneverdi på. Metoder og resultater fra undersøkelser der denne type virkninger er verdsatt i "opplevde" kroner kommer vi tilbake til i kapittel 3 og 4.

2.3.2 Virkninger for psykisk og fysisk helse

Friluftsliv gir i følge friluftslivsmeldingen positive virkninger for psykisk og fysisk helse. Disse virkningene har en nær sammenheng med opplevd velvære, og vil også ha en form for multiplikatoreffekt¹ ved at bedre psykisk helse og fysisk form virker på den opplevde egennytte, som igjen vil øke motivasjonen og aktivitetsnivået innenfor friluftsliv, med ytterligere virkninger for helse osv. I tillegg til nytten individene selv opplever ved bedre psykisk og fysisk helse, *er det positive eksterne effekter* ved disse virkningene. Med dette menes at det kommer tilleggsgevinster for samfunnet i form av økt produktivitet, økt yrkesdeltakelse og potensielt lavere helse- og behandlingskostnader. Dette er i Figur 2.1 vist i de blå boksene. Verdien av de blå boksene i figuren har *direkte økonomiske virkninger* for offentlige budsjetter og for det samlede aktivitetsnivået i økonomien.

I følge friluftslivsmeldingen er satsning på friluftsliv sentralt i regjeringens folkehelsearbeid. Det vises til at mange er for lite fysisk aktive, og at dette gir negative utslag i den nasjonale helsetilstanden. I kapittel 5 ser vi nærmere på utviklingen i befolkningens utøvelse av friluftsliv og fysisk aktivitet, mens vi i kapittel 6 går gjennom helsemyndighetenes anbefalinger for fysisk aktivitet. Vi går også gjennom litteratur som har studert sammenhengen mellom fysisk aktivitet og helse. Dette er en viktig del av problembeskrivelse som danner grunnlaget for analysene som gjøres i kapittel 7 og 8 der vi beregner virkninger av økt fysisk aktivitet og derigjennom de samfunnsøkonomiske verdiene av økt aktivitetsnivå i befolkningen.

2.3.3 Kommersielle og andre virkninger – naturbasert reiseliv

Friluftslivsmeldingen omtaler også kommersielle aktører og markedsmuligheter som følger av friluftslivet. Disse aktørene vil ha en økonomisk interesse i at etterspørselen etter friluftsliv øker, og vil derfor bidra til å stimulere friluftslivsaktiviteter gjennom tiltak som kan øke etterspørselen etter friluftslivsrelaterte produkter og tjenester. Dette kan gi multiplikatorvirkninger i økonomien samtidig som aktivitetsnivået innenfor en del friluftslivsaktiviteter stimuleres. Et attraktivt friluftsliv i Norge kan påvirke antallet turister som kommer i Norge, hvor lenge de oppholder seg, samt hvor stor andel av ferier og fritid nordmenn velger å legge til Norge. Økt deltagelse i friluftsliv og utvikling av attraktive friluftslivstilbud kan også gi positive økonomiske ringvirkninger for lokalsamfunn. Friluftsliv som grunnlag for lokal verdiskaping gis en grundig omtale i friluftslivsmeldingen og framstår dermed som en viktig del av friluftslivspolitikken.

¹ En multiplikatoreffekt (eller -virkning) er et økonomisk faguttrykk som beskriver de samlede konsekvensene en initial endring i en variabel (f.eks økt deltagelse i friluftsliv og et høyere utendørs fysisk aktivitetsnivå i hele befolkning) har på andre variable slik at det samlede resultatet blir større enn den initiale endringen.

I følge friluftslivsmeldingen dekker naturbasert reiseliv den økte etterspørselen etter guiding, kurs og opplevelsestilbud i naturen. Videre vises det til at aktører innenfor naturbasert reiseliv mange steder bidrar til et bedret friluftslivstilbud for allmennheten, for eksempel til oppkjøring av skiløyper og til merking og opparbeiding av ferdselsårer.

Deler av det kommersielle friluftslivet kan komme i konkurranse med, og fortrenge noe av det klassiske, og ideelle friluftslivet drevet på frivillig basis. Friluftslivsmeldingen tar ikke opp potensielle interessemotsetninger mellom det kommersielle og frivillige friluftslivet. Meldingen peker på at friluftslivet er blitt mer individualisert og mer preget av forbruk og selvrealisering, der motiv og mening med friluftslivet er nært knyttet til mosjon og helse. Videre sies det: *De nye forbrukspraksisene viser seg blant annet gjennom en tendens til "sportifisering" av friluftslivet, der naturen blir en arena for fysisk utfoldelse og mestring gjennom lange løp, bratt skikjøring, elvepadling og andre fysisk krevende aktiviteter* (Meld. St. 18 (2015 -2016), side 23). Meldingen synes i denne sammenheng å være mer opptatt av motivet for å utøve friluftsliv enn virkningen av endringene som beskrives. Det at flere knytter meningen med friluftsliv til mosjon og helse og av den grunn utøver friluftsliv, er i tråd med det regjeringen ønsker gjennom satsning på friluftsliv som en del av folkehelsearbeidet. Det hadde styrket meldingen om den observerte trenden på dette området var sett i sammenheng med en økende etterspørsel etter tjenester og fremveksten av kommersielle aktører som tilbyr kurs, guiding, arrangementer mv., med en påfølgende vurdering av om den observerte utviklingen bør få konsekvenser for virkemiddelutformingen.

Med den sterke vektlegging av friluftslivets kommersielle verdiskaping i friluftslivspolitikken bør også de kommersielle verdiene verdsettes i en samfunnsøkonomisk analyse av friluftsliv. Nettoverdien av de kommersielle aktivitetene fra friluftslivsaktiviteter omtales som *produsentoverskudd* i en samfunnsøkonomisk terminologi (se Tekstboks 2.1). Dette gir kroneverdier i økonomien, men er krevende å isolere fra andre poster i økonomien, og vil også kreve svært detaljerte data som må analyseres innenfor en likevektsmodell for å kunne tallfestes. I denne utredningen har vi kun referert til andre studier der denne type verdier er kartlagt.

Tekstboks 2.1 Konsumentoverskudd, eksterne virkninger og produsentoverskudd

Konsumentoverskudd: Konsumentens betalingsvilje for en vare, tjeneste eller opplevelse fratrasket hva han betaler i markedet for varen, tjenesten eller opplevelsen

Eksterne virkninger for samfunnet for øvrig. Gevinster som kommer samfunnet til gode utover det som dekkes av konsument – og produsentoverskuddet. For friluftsliv er dette særlig produktivitetsvirkninger, lavere sykefravær, redusert antall uføre, og mindre ressursbruk i helse- og omsorgssektoren som følger av de positive helsevirkningene som følger av friluftsliv.

Produsentoverskudd: Bruttoinntekter fratrasket produksjonskostnadene for leverandører/næringsaktører. For friluftsliv inkluderes nettoinntekter fra reiseliv, kursleverandører, utstyrsleverandører mv., som er relatert til friluftsliv. Krever detaljerte analyser og datagrunnlag.

2.4 Målgrupper

Friluftslivsmeldingen er utydelig med hensyn til hvilke målgrupper som ønskes prioritert. Med et mål om at befolkningen skal utøve friluftsliv jevnlig, må meldingen likevel forstås som at det er *den inaktive delen av befolkningen*, dvs de som *ikke* utøver friluftsliv jevnlig som skal nås, samtidig som allerede aktive fortsatt holdes i aktivitet slik at de forutsetter å utøve friluftsliv jevnlig.

Friluftslivsaktiviteter i nærmiljøet og aktiviteter rettet mot barn forslås prioritert i tilskuddsordningene. Regjeringen vil også innenfor gjeldende tilskuddsordning utvikle tiltak som kan

rekruttere personer med innvandrerbakgrunn til friluftsliv. Dette trekker i retning av en forståelse av at barn og innvandrere er prioriterte målgrupper innenfor eksisterende tilskuddsordninger. Samtidig skal også høstningsaktiviteter prioriteres i tilskuddsordningene. Høstningsaktiviteter vil normalt ha en bredere målgruppe enn barn og innvandrere, men det er ikke presisert hvilke målgrupper som skal prioriteres i tilskuddsordningene til høstningsaktiviteter.

Med utgangspunkt i det andre nasjonale målet (jf kapittel 2.1.1) der det sies at naturen i større grad skal brukes som læringsarena og aktivitetsområde for barn og unge, er det rimelig å definere barn og unge som en prioritert målgruppe. Fysisk aktivitet i naturen gir opplevelser og læring, og vil ha virkninger på psykisk og fysisk helse for målgruppen barn og unge, i likhet med resten av befolkningen. Forskjellen er at det kan være en form for multiplikatorvirkninger ved å få barn i fysisk aktivitet i friluft. Barn og unge som selv har vært aktive i naturen, vil være mer tilbøyelige til å ta med egne barn på friluftslivsaktiviteter. Fysisk aktivitet i friluft gir også ferdigheter og kompetanse som gjør det enklere å utøve fysisk aktivitet og friluftsliv som voksen. Voksne som ikke har vært i fysisk aktivitet som barn, eller som har hatt et lavt aktivitetsnivå som barn, vil være mindre i stand til å utøve fysisk aktivitet enn voksne som har utviklet ferdigheter, kompetanse og fysiske forutsetninger som barn. Kostnadene med å få i gang voksne som mangler kompetanse og erfaring fra å være fysisk aktive ute i naturen vil derfor være større enn for voksne som har fått denne kompetansen som barn.

2.5 Virkemidler

Regjeringen vil at friluftsliv i nærmiljøet skal prioriteres i det offentlige friluftslivsarbeidet. Dette innebærer at friluftsliv i og ved byer og tettsteder skal prioriteres i tilskuddsordninger til friluftsliv, i sikring av friluftslivsområder, opparbeiding og tilrettelegging, formidling og aktivitet. Som nevnt i avsnittet over foreslås det at barn, innvandrere og høstningsaktiviteter skal prioriteres i eksisterende tilskuddsordninger. Det fremmes så vidt vi kan se ikke noen nye virkemidler, og det gis heller ikke signaler om en økt ressursinnsats for å realisere målene som er satt for friluftslivspolitikken.

Meldingen er uklar på hvem som skal ha ansvaret for å at nye grupper kommer i aktivitet, og er heller ikke konkret på hvilke virkemidler som skal styrkes for å nå målene som er satt for friluftsliv. Det vises til samarbeid mellom ulike aktører, men samarbeidet relateres så vidt vi kan se ikke til hvem som disponerer, eller skal disponere ulike virkemidler.

En prioritering av friluftsliv i nærmiljøet der folk bor, innebærer at det reguleres eller på andre måter sikres arealer i tett befolkede områder, dvs der arealknappheten er størst, og arealprisene også er høyest. Tilrettelegging for og motivasjon av grupper som i dag er inaktive, krever en større innsats utover å sikre arealer og tilrettelegge enn å holde de som allerede er aktive i fortsatt aktivitet, eventuelt øke aktivitetsnivået til de som i dag har et høyt aktivitetsnivå. Kommunene har en sentral rolle som tilrettelegger, men det fremmes så vidt vi kan bedømme ingen nye virkemidler for å stimulere eller hjelpe kommunene til å sikre og tilrettelegge arealer i tett befolkede områder.

Folkehelsedirektoratet peker i sin rapport om folkehelsearbeidet (Helsedirektoratet, 2010) på at trekk ved dagens helsetilstand, helseatferd og demografi varsler om store utfordringer i årene som kommer. Det pekes videre på at grunnlaget for samfunnets helseutfordringer om 20-30 år legges i dag, på samme måte som dagens helseutfordringer er et resultat av de siste 20-30 års levevaner. *"Vi vet hva som virker, og vi må handle nå for å sikre fremtidens helse og velferd"*, skriver Helsedirektoratet.

Friluftslivsmeldingen viser til friluftslivets helsebringende virkninger, men er svært lite konkret på hvordan mulighetene som ligger innenfor friluftslivet kan utløses gjennom det offentlige virkemiddelapparatet for å nå målet om fremtidens helse og velferd. Det hadde vært rimelig å

forvente at regjeringen gjennom friluftslivsmeldingen var tydeligere på virkemiddelutformingen og på hvilke områder virkemidler skal settes inn i arbeidet for å sikre fremtidens helse og velferd. Det sies at satsning på friluftsliv er sentralt i regjeringens folkehelsearbeid, men det sies veldig lite om hvordan denne satsningen skal utformes slik at friluftsliv faktisk også gir et større bidrag til folkehelsearbeidet enn det allerede gjør i dag.

I kapittel 9 kommer vi tilbake til en diskusjon av virkemidler, muligheter og barrierer med utgangspunkt i erfaringer fra tiltak og effekter som ulike friluftslivsaktører og enkeltkommuner har høstet i arbeidet med å få en større del av befolkningen til å utøve friluftsliv daglig.

2.6 Grenseflater mot andre sektorer

Definisjonen av friluftsliv utfordrer noen grenseflater, først og fremst mot idrett, men også mot ulike grader av tilrettelagte aktiviteter med et kommersielt element som for eksempel alpint, golf, rafting, osv. Videre er det grenser mot tilrettelegging med ulik grad av naturopplevelser og transportformål, som gang- og sykkelveier i tettbygde strøk. Formålet med gang og sykkelveier kan være trafiksikkerhet og fremkommelighet, men samtidig gir trivelige gang- og sykkelveier muligheter for fysisk aktivitet i friluft for grupper som ellers kan ha en høy terskel for å utøve friluftsliv.

Idrett er heller ikke klart definert. Store norske leksikon definerer idrett som *«fysisk aktivitet drevet for å bedre utøverens fysiske og psykiske helse gjennom mosjon og rekreasjon (mosjonsidrett) eller for å oppnå best mulige resultater i øvelser med fast struktur og regelverk (konkurransetidrett)»* (snl.no). I Idrettsmeldingen (Meld. St. 26 (2011–2012)) forstås idrett som *trening og konkurransevirkosomhet i den organiserte idretten*. I Idrettsmeldingen refererer begrepet fysisk aktivitet til egenorganiserte trenings- og mosjonsaktiviteter. Idrettsmeldingen viser til at det er et mål å stimulere til fysisk aktivitet i form av friluftsliv.

Store deler av idretten og egenorganiserte trenings- og mosjonsaktiviteter vil dermed overlappe med friluftsliv. Det aller meste av friluftslivsaktivitetene i Norge foregår uorganisert, dvs at aktivitetene ikke er initiert eller ledet av en organisasjon eller myndighet, men av en selv, venner eller sine nærmeste. Eksempler på dette er ettermiddagsturen i nærmiljøet, turen til stranda eller badevannet, skituren i marka, sykkelturen med venner osv. De mest aktive vil kanskje også delta i ulike former for konkurranseaktiviteter, mens andre vil bruke konkurranse som motivasjon for å holde seg i fysisk aktivitet. Hvorvidt denne type aktiviteter defineres som idrett, friluftsliv eller utendørs fysisk aktivitet, er mindre vesentlig. Det vesentlige med tanke på utforming av virkemidler er at det må være tilgjengelige arealer og tilgang på tilgjengelig naturområder for at denne type uorganiserte aktiviteter skal kunne finne sted. Utendørs trening i natur, mosjon, fysisk aktivitet og det kommersielle og ideelle friluftslivet er alle avhengige av tilgang til arealer og områder der aktiviteter kan utøves.

Skoler og barnehager vil også ha overlappende aktiviteter. Organiserte skole- og barnehageaktiviteter faller ikke inn under definisjonen av friluftsliv i og med aktivitetene ikke foregår på fritiden. Skoler og barnehager har likevel en viktig rolle i arbeidet med å stimulere barn og unge til et aktivt friluftsliv, samt å øke ferdighetsnivå og kompetansenivået som kreves for å kunne utøve et aktivt friluftsliv. Erfaring fra gleden og opplevelser som friluftslivet kan gi, er langt på vei en nødvendig forutsetning for at barn, unge og voksne på eget initiativ skal ta del i friluftslivsaktiviteter. Barn og unge som ikke introduseres for friluftslivets gleder og opplevelser av sine foreldre, er avhengig av å få erfaring og kunnskap fra andre kilder. Barnehager og skoler har derfor en viktig rolle i arbeidet med å sikre et friluftsliv for alle.

Videre inkluderer definisjonen av friluftsliv aktiviteter der man betaler profesjonelle aktører for tilrettelegging, og det som i NOU om økosystemtjenester (NOU, 2013:10) omtales som

*naturbasert reiseliv*². Eksempler på dette kan være vandring, rafting, fuglekikking, guiding i naturen, jakt og fiske.

Oppsummert kan vi si at det definisjonsmessig knytter seg gråsoner mot bl.a følgende aktivitetsområder:

- Friluftsliv i naturen: gråsoner mot idrettsaktivitet i natur/utmark (for eksempel idrettsarrangement, turorientering, turrenn, terrengløp og trening for konkurranser)
- Friluftsliv og egenorganisert fysisk aktivitet motivert av konkurranser eller trening utenfor den organiserte idretten
- Friluftsliv i utmark, sjø og vassdrag: gråsoner mot kommersielle tilbud (for eksempel overnattingsbedrifter til DNT, guidete turer og ferdighetskurs i padling)
- Friluftsliv i urbane strøk: gange og sykkel i byens parker og grøntakser
- Friluftsliv med hjelpemidler: for eksempel el-sykler
- Friluftsliv i gråsoner mot idrett på utendørs baner (fotball i anlegg eller på slette, strandvolleyball, strandhåndball, trening utendørs)

Det kan også være interessekonflikter og konkurranseforhold mellom ulike aktiviteter, f.eks:

- Friluftsliv som kan utøves uten store utstyrsmessige behov og det kommersialiserte friluftslivet som inneholder dyrt utstyr, kommersielle aktivitetstilbud mv
- Friluftsliv med gråsoner mot næringsinteresser mot det ideelle organiserte friluftslivet

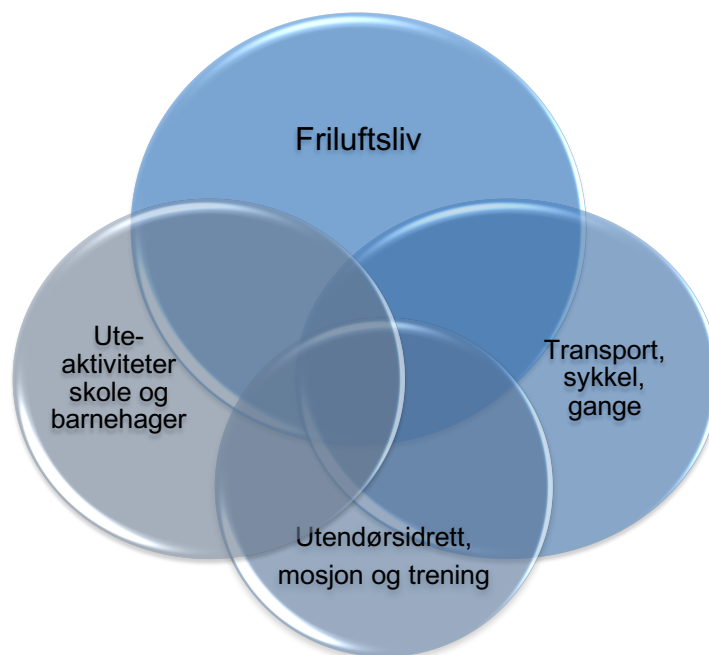
Definisjonen sier at det er de som utøver aktiviteten som skal gjøre dette på fritiden. Aktiviteter der kommersielle aktører har et betalt tilbud er derfor klart innenfor definisjonen.

2.6.1 Avgrensning mot andre sektorer er viktig for virkemiddelutformingen

Figur 2.2 viser de viktigste sektorene der friluftsliv har opplagte overlappende aktiviteter og målgrupper. Kommunesektoren generelt, og da kanskje kommunens arealpolitikk og folkehelsepolitikk spesielt gir viktige *betingelser for å kunne utøve friluftsliv*. Andre sektorer har også betydning for etterspørselsutviklingen etter friluftslivsaktiviteter. Eksempelvis vil aktiviteter i både skole, barnehage- og helsesektoren kunne påvirke etterspørselen etter friluftslivsaktivitet. Vi definerer likevel verken kommunene eller helsesektoren som overlappende sektorer for utøvelse av friluftsliv. Friluftsliv er derimot en *innsatsfaktor* i folkehelsearbeidet, men defineres ikke som et overlappende område.

² NHO Reiseliv definerer naturbasert reiseliv som; *reiser der hensikten er å nyte naturen eller oppleve uberørt natur*.

Figur 2.2 Friluftslivets viktigste grenseflater og overlappingsområder

Grenseflater og fellesområder med andre sektorer er relevante for å kunne vurdere virkningene av friluftslivstiltak og virkemiddelutformingen. Eksempelvis er det neppe mulig å skille virkninger av økt fysisk aktivitet for inaktive grupper etter hvorvidt de bedriver friluftsliv, idrett, eller beveger seg mer i forbindelse med daglige transportformål.

2.7 Drøfting og oppsummering

På et generelt grunnlag er meldingen etter våre vurderinger svak på problembeskrivelse og konkretisering av mål. Meldingen gir derfor et begrenset grunnlag for både å identifisere, utforme og dimensjonere virkemidler og tiltak i friluftslivspolitikken. Vi oppfatter at friluftslivets rolle i folkehelsearbeidet er den vesentligste virkningen for samfunnet, og at det også er denne virkningen som danner hovedbegrunnelsen for en offentlig ressursinnsats for at flere skal utøve friluftsliv jevnlig.

Den norske definisjonen av friluftsliv er lite egnet for å nå regjeringens folkehelsemål

I friluftslivsmeldingen understrekes viktigheten av å ha en presis definisjon av friluftsliv for å sikre at det kan jobbes målrettet innenfor området, og slik at virkemidler kan utformes og tilpasses for å oppnå de nasjonale målene innenfor friluftsliv. Vi er usikre på om definisjonen av friluftsliv er tilstrekkelig for dette formålet. Definisjonen inkluderer i svært begrenset grad barn. Barns opphold og fysiske aktivitet i friluft er neppe med sikte på miljøforandring og naturopplevelse. Foreldrenes siktemål på vegne av barna kan riktignok være miljøforandring og naturopplevelse, men dersom det skal utformes virkemidler som stimulerer til økt fysisk aktivitet med helsefremmende effekter for barn, bidrar definisjonen i liten grad til å målrette virkemidler som får barn til å velge fysisk aktivitet i naturen. Definisjonen dekker strengt tatt heller ikke fysisk aktivitet i friluft med sikte på å oppnå bedre fysisk form eller med andre siktemål som møter noen av de folkehelseutfordringer som Helsedirektoratet adresser (Helsedirektoratet, 2010). Friluftslivsmeldingen viser til en utvikling der deler av friluftslivet er mer preget av privat forbruk og selvrealisering der motiv og mening er nært knyttet til mosjon og helse. En naturlig konsekvens av denne utviklingen er at friluftsliv også definisjonsmessig inkluderer de som utøver friluftsliv av hensyn til helse og sin egen fysiske form. Dette gjelder også i de tilfeller der foreldre velger å ta barn med på aktiviteter i naturen av hensyn til barnets helse og motoriske

utvikling. De helsefremmende virkningene som følger med allsidig lek og aktiviteter i naturen bør således likestilles med miljøforandring og naturopplevelse i definisjonen av friluftsliv.

Definisjonen dekker heller ikke befolkningsgrupper som i utgangspunktet verken er opptatt av naturopplevelse eller miljøforandring, men som likevel kan ha glede og nytte av ulike friluftslivsaktiviteter. Mestring, spenning, utfordringer og sosialt fellesskap er noen eksempler på virkninger som både kan begrunne og motivere for økt fysisk aktivitet og deltagelse i ulike friluftslivsaktiviteter. Friluftslivsmeldingen peker på en tendens der naturen blir en arena for fysisk utfoldelse og mestring. Det er da naturlig at denne type aktiviteter og motiver også anerkjennes som friluftsliv, og da særlig hvis satsning på friluftsliv skal være sentralt i regjeringens folkehelsearbeid.

Vi anbefaler at virkemiddelutformingen heller tar utgangspunkt i målene som er satt, men at det da lempes på definisjonen av friluftsliv i den forstand at det ikke settes krav til den enkeltes motiv for opphold og fysisk aktivitet i friluft. En slik tilpasning vil for øvrig være konsistent med § 1 i friluftsloven der det slås fast at formålet med loven er å sikre at muligheten til å utøve friluftsliv som en helsefremmende, trivselsskapende og miljøvennlig fritidsaktivitet bevares og fremmes.

Målgrupper, aktører og barrierer må identifiseres

For at virkemidlene skal kunne utformes og tilpasses for å oppnå de nasjonale målene innenfor friluftsliv, må i tillegg målgruppene spesifiseres og barrierer for større deltagelse fra hver enkelt målgruppe identifiseres. Først da er det grunnlag for å kunne utforme treffsikre og kostnadseffektive virkemidler.

I utformingen av virkemidler for å nå ulike målgrupper, er det også relevant å vurdere hvilken sektor som har de beste forutsetningene for å kunne nå spesifikke målgrupper med aktivitets- og helsefremmende tiltak i forhold til ressursinnsatsen. Friluftsliv utmerker seg her med en stor spennvidde i aktivitet der naturen brukes uten at det er nødvendig med kostnadskrevende anlegg. Dette inkluderer lavterskeltilbud i nærområdet. Kostnadene for tilrettelegging i nærområdet er i første rekke knyttet til avsetning og tilrettelegging av areal. Dette er normalt en kommunal kostnad som er begrunnet i flere hensyn enn friluftsliv. I følge friluftslivsmeldingen vil regjeringen at friluftsliv i nærmiljøet skal prioriteres i tilskuddsordningene. Det pekes på både sikring av friluftslivsområder og i friluftslivsarbeidet ellers. Det sies imidlertid lite om det er kommunene som tilrettelegger og med muligheter til å sikre friluftslivsområder, frivillige organisasjoner, friluftsråd eller andre som vil få tilgang til tilskuddsmidler.

Virkemiddelutformingen må tilpasses hvert enkelt målområde

I vår forståelse av friluftslivsmeldingens mål er målene grovt sett delt inn i tre hovedkategorier; mål som retter seg mot individenes egen nytte, mål for samfunnet for øvrig, og kommersiell verdiskaping (produsentoverskudd). Selv om det er en stor grad av avhengighet mellom disse tre kategoriene, kan det likevel være hensiktsmessig å definere hva som er det primære som ønskes oppnådd gjennom ulike virkemidler.

Eksempelvis bør en skille mellom tilbud og etterspørsel etter kommersielle og ikke-kommersielle friluftslivstjenester. Aktiviteter og tilbud der det er en høy etterspørsel etter og betalingsvillighet for, trenger i utgangspunktet ikke offentlig støtte utover sikring av tilstrekkelige egnede arealer og områder hvor friluftsliv kan utøves dersom formålet er å realisere helsegevinster gjennom å øke aktivitetsnivået blant den mest inaktive delen av befolkningen. Dersom det er et mål å styrke reiselivsnæringen og lokalsamfunn som er egnet for naturbasert reiseliv, kan støtte til utvikling av kommersielle friluftslivsaktiviteter inngå som en del av næringspolitikken eller nærmere bestemt reiselivspolitikken. Helsegevinstene ved en slik politikk må antas å være mindre enn støtte til tiltak som retter seg mer direkte mot inaktive grupper.

Dette følger av at de som etterspør kommersielle friluftslivsaktiviteter har en utvist betalingsvillighet for denne type aktiviteter, og vil derfor mest sannsynlig rekrutteres fra den aktive delen av befolkningen.

Målgrupper som av ulike årsaker mangler betalingsvillighet eller betalingsevne, eller som ikke vet sitt eget beste, eller som ikke handler i tråd med det de mener er sitt eget beste (jf Tekstboks 3.2, side 29) vil ha behov for "hjelp" til å komme i gang, og også ofte for å opprettholde et helsemessige tilfredsstillende aktivitetsnivå. For å få i gang denne gruppen kreves det andre tiltak og virkemidler enn det som skal til for å stimulere utviklingen av reiselivsnæringen gjennom friluftslivspolitikken.

2.7.1 Oppsummering; styking av folkehelsen den viktigste delen av friluftslivspolitikken, men virkemidlene er svake eller fraværende

På tross av noe utydelighet med hensyn til sammenhengen mellom mål og virkemidler er friluftslivsmeldingen tydelig på at friluftsliv er en viktig kilde til høyere livskvalitet og bedre helse for alle. Det slås fast at satsning på friluftsliv er sentralt i regjeringens folkehelsearbeid. Dette er også begrunnelsen bak hovedmålsettingen i friluftslivspolitikken. Hovedmålsettingen er at en stor del av befolkningen driver jevnlig med friluftsliv.

Det eneste konkrete tiltaket som kan leses av friluftsmeldingen er forslag om forenklinger i lovverket som skal gjøre det enklere å ferdes i utmark og at det foreslås endringer i ordlyden i friluftsløven slik at det åpnes for nye friluftslivsformer. Det foreslås også å fjerne restriksjoner på blant annet sykling og ridning i en del verneområder.

Friluftsliv i og ved byer og tettsteder skal prioriteres i tilskuddsordninger til friluftsliv, og friluftslivsaktiviteter rettet mot barn og unge foreslås prioritert. Samtidig sies det at regjeringen *innenfor* gjeldende tilskuddsordninger også vil bidra til utvikling av tiltak som kan rekruttere personer med innvandrerbakgrunn. Høstningsaktiviteter foreslås også prioritert i tilskuddsordningene. Det framgår ikke hvilke områder som skal prioriteres ned i gjeldene tilskuddsordning dersom andre grupper skal prioriteres opp.

Øvrige tiltak handler om å oppfordre kommuner, fylkeskommuner, sykehus og behandlingsinstitusjoner, stimulere til dialog og samhandling, og å videreføre og utvikle sektorsamarbeidet på statlig nivå innenfor arbeide med helsefremmende nærmiljøer. Regjeringen vil også prioritere bedre tilrettelegging for friluftsliv i nasjonalparkene og gjennom dette tiltaket ivareta reiselivet og verneverdier. Det naturbaserte reiselivet defineres som en bidragsyter til friluftslivet, men det legges så vidt vi kan se ikke opp til å prioritere denne type virksomheter i virkemiddelutformingen.

3. Friluftsliv i et samfunnsøkonomisk perspektiv

En samfunnsøkonomisk analyse av friluftsliv byr på en rekke utfordringer. Friluftsliv er sektorovergripende, inkluderer kollektive og private goder, frivillig, offentlig og privat sektor, og har også budsjettvirkninger for alle forvaltningsnivåer. Feltet kompliseres ytterligere ved at det på både kostnads- og nyttesiden kan være svært langsiktige virkninger av ulike tiltak og prioriteringer, i tillegg til øyeblikksopplevelser som gir velbehag og nytte der og da. I tillegg har vi eksterne effekter, for eksempel vil lavere sykefravær og mer energi på jobben som følge av et aktivt friluftsliv, gi større utbytte til eierne av arbeidsplassen og samtidig bidra til en større samlet verdiskaping i samfunnet. Det er også positive læringseffekter, for eksempel vil et barn eller en ungdom som har opplevd gleden ved friluftsliv og kjent på virkningene av fysisk aktivitet, ha lettere for å utøve fysisk aktivitet og friluftsliv som voksen, enn barn og unge som ikke tar del i denne type aktiviteter. Feltet kompliseres ytterligere av at det preges av en stor porsjon nåtidsskjevhet (se Tekstboks 3.2, side 29 for nærmere beskrivelse av nåtidsskjevhet).

I dette kapitlet bruker vi et samfunnsøkonomisk rammeverk til å belyse følgende to spørsmål;

- i) hva begrunner bruk av offentlige ressurser på å tilrettelegge for og å stimulere befolkningen til å utøve et aktivt friluftsliv?
- ii) hvordan kan verdien av friluftsliv beregnes?

Det første spørsmålet besvares gjennom å se på kjennetegn og mekanismer som har betydning for hvordan befolkningen tilpasser seg der vi ser etter særskilte trekk ved friluftsliv som gjør at det ikke kan forventes at markedet på egen hånd gir effektive utfall. Vi viser at det er mange former for markedssvikt som gir grunnlag for å bruke av samfunnets ressurser til å påvirke befolkningens atferd. Markedssvikt gjør også at tilrettelegging og sikring av tilgjengelige arealer for friluftsliv vil bli mindre enn det samfunnet er tjent med uten offentlige tiltak.

Markedssvikt alene er ikke tilstrekkelig til å begrunne bruk av offentlige ressurser og virkemidler for å tilrettelegge for og å stimulere til økt friluftsliv. For at myndighetene skal bruke av fellesskapets ressurser på å korrigere for markedssvikt, tilrettelegge for friluftsliv, og stimulere aktiviteter og tiltak som har til hensikt å få flere til å utøve et aktivt friluftsliv, må nytten av friluftsliv forsvare kostnadene. Eller sagt på en annen måte; det må redegjøres for hva samfunnet får igjen for å investere i friluftsliv sammenliknet med investeringer i alle andre gode formål. Dette bringer oss inn på metodiske spørsmål som handler om hvordan kostnader og nytte ved tilrettelegging for og utøvelse av friluftsliv skal beregnes. For å belyse det siste spørsmålet har vi tatt utgangspunkt i en enkel skisse der friluftslivets økonomiske sammenhenger illustreres gjennom en forenklet kjede fra produksjon til konsum av friluftsliv.

Vi konkluderer med at kompleksiteten i de økonomiske sammenhengene med tilhørende komplekse virkninger tilsier at det neppe er mulig å utarbeide en analyse eller å finne en metode som dekker alle friluftslivets verdier samtidig. Kapitlet avslutter med en gjennomgang av hvordan analyseformål kan styre metodevalg. En forståelse av de ulike analyseformene er viktig for at svarene fra ulike analyser kan tolkes riktig og brukes som grunnlag for prioriteringer og virkemiddelutforming.

I neste kapittel (kap. 4) går vi gjennom noen funn fra litteraturen der verdien av friluftsliv er studert, sortert etter analysenes formål og metodevalg.

3.1 Hva begrunner bruk av offentlige ressuser på friluftsliv?

Et nærliggende spørsmål å stille er hvorfor det skal brukes av samfunnets ressurser på å få befolkningen til å utøve friluftsliv? Vil ikke befolkningen selv utøve de aktiviteter de ønsker? Det at ulike friluftslivsaktører og kommuner har identifisert et behov for tiltak, er ikke en tilstrekkelig samfunnsøkonomisk begrunnelse for at det fra samfunnets side skal brukes ressurser på friluftsliv.

I dette delkapitlet har vi med utgangspunkt i økonomisk teori vurdert om det er særtrekk ved friluftslivet som fra et samfunnsøkonomisk perspektiv kan begrunne offentlige tiltak. I følge økonomisk teori er det tre hovedgrunner til offentlige tiltak eller inngripen i et område:

1. Effektivitet
2. Formyndergoder (merit goods)
3. Fordeling

Effektivitet handler om omfanget av markedssvikt og hvilke tilpasninger dette gir. For friluftsliv er det særlig fellesgoder (avsnitt 3.1.1) og positive eksterne effekter (3.1.2) som kan begrunne offentlige tiltak og bruk av offentlige ressurser for å øke effektiviteten i samfunnet. Vi viser at friluftsliv og da særlig områder og tilrettelegging av områder kan defineres som fellesgoder. Uten offentlige tiltak vil forsyningen av fellesgoder bli lavere enn det som er samfunnsøkonomisk optimalt. Med henvisning til egne empiriske analyser vist i kapittel 7 viser vi at det er betydelige positive eksterne effekter ved fysisk aktivitet og friluftsliv. I tilfeller med positive eksterne effekter vil aktivitetsnivået bli for lavt uten tiltak. Vi kan derfor konkludere med at en av de to vesentlige former for markedssvikt bidrar til at aktivitetsnivået blir lavere enn det som er samfunnsøkonomisk optimalt. Dette kan begrunne en offentlig ressursinnsats for å påvirke aktivitetsnivået og dermed også høste samfunnsøkonomiske gevinster.

Med formyndergode menes at de enkelte konsumentene fra myndighetenes synspunkt "ikke vet sitt eget beste", dvs, at de ikke foretar en "riktig" vurdering av sin egen behovsstruktur ved den betalingsvillighet de uttrykker i et marked for et slikt gode. Vi viser at nåtidsskjevhet i kombinasjon med markedssvikt begrunner formyndergoder og offentlige tiltak (avsnitt 3.1.3).

Fordeling henger sammen med politiske mål. Skattepolitikken og overføringer (trygd, pensjoner og andre stønader) er hovedvirkemidlene i fordelingspolitikken. Friluftslivsmeldingen viser til at friluftsliv har en jevnere deltagelse i befolkningen enn idretten, og at deltagelsen i friluftsliv er stor i alle sosiale lag i befolkningen. Det er vist i flere sammenhenger at det er store, og til dels økende sosiale helseforskjeller i Norge og at dette også gjelder for fysisk aktivitet. I avsnitt 3.1.4 drøfter vi om det kan være fordelingshensyn som kan begrunne en offentlig innsats på friluftslivsområdet.

3.1.1 Kollektive goder (fellesgoder)

Kollektive goder, eller fellesgoder, er en viktig del av friluftslivet. I noen tilfeller vil fellesgodet være tilgang til naturen sånn som den er, i andre tilfeller kan det være oppmerkede stier i naturen eller tilrettelagte grøntområder og parkområder der folk bor.

I faglitteraturen om kollektive goder karakteriseres fellesgoder med to egenskaper:

- i. Ikke-eksklusivitet, dvs. ingen kan utestenges fra å konsumere godet når det først er produsert.
- ii. ikke-rivalisering, dvs. godet blir ikke "brukt opp" ved individuelt konsum av godet.

I praksis kan begge karakteristikaene lempes på. Dersom vi tar utgangspunkt i friluftsliv vil det være tilfeller der det kreves en eller annen form for betaling. Det kan være fiskekort som gir

tilatelse til å fiske i en elv, eller jaktkort der en jeger betaler til en grunneier for å få lov til å jakte og å felle dyr innenfor et nærmere definert område. Vi ser også eksempler der det er opparbeidet eller tilrettelagte parkeringsplasser ved skiløyper eller turutfartsområder, der det kreves betaling for å parkere. Hvis man ikke betaler, får man ikke parkere, og man ekskluderes indirekte fra å benytte området dersom tilgjengelig tid og reiseavstand ikke gir tilgang til området på andre måter enn ved bil. Preparerte skiløyper, parker og turveier er fellesgoder opp til ett visst nivå. Blir det for fullt slik at det blir trengsel i sporet, brytes kravet om ikke-rivalisering. Allemannsretten gir fri rett til å ferdes i naturen, også på preparerte skiløyper. Kravet om ikke-eksklusivitet er dermed i prinsippet oppfylt der allemannsretten gjelder.

Finansiering av fellesgoder

Preparering av skispor eller snøproduksjon sånn at skigåing blir mulig, krever finansiering (eller eventuelt dugnadsinnsats i form av frivillige timer). Dersom preparering av skiløyper og tilrettelegging for skiturer på kunstsne ikke kan finansieres av brukerne gjennom betaling, vil det være en risiko for at tilbudet blir for lite. Dersom alle kostnader ved å legge til rette skiløyper, turstier og andre arealer for friluftslivsaktiviteter skal brukerfinansieres, vil etterspørsel og bruk bli lavere enn det som er samfunnsøkonomisk optimalt. Løsningen som ofte brukes ved tilrettelegging av skiløyper og turstier, er en eller annen form for frivillig betaling gjennom medlemskap i en forening som tilrettelegger skiløyper og merker turstier, andelslag blant hytteeiere i et område som spleiser på preparering eller ulike former for spleiselag mellom reiselivsbedrifter, og da gjerne med kommunen som medfinansør. I Norge er det også en lang tradisjon for dugnadsarbeid i forbindelse med merking av stier, rydding og tilrettelegging mv., for å gjøre naturen tilgjengelig for bruk. Turistforeningen har en lang tradisjon med dugnadsinnsats, og har også overnattingshytter som drives på non-profit basis med et stort innslag av dugnadsinnsats. Se Tekstboks 3.1 der det gis eksempel på Skiforeningens og DNTs innsats for å tilrettelegge fellesområder for friluftsliv.

I systemer basert på frivillig betaling og dugnadsinnsats blir de som ikke betaler gratisplasser. Dersom andelen gratisplasser blir for stor, er det en fare for at det blir mindre tilrettelagte naturområder som skiløyper og merkede turstier enn det som er samfunnsøkonomisk optimalt. Tilrettelegging opp til det som er samfunnsøkonomisk optimalt skal i prinsippet finansieres over offentlige budsjetter. I dag gjøres en stor del av tilretteleggingen av frivillige organisasjoner der det er særlig DNT, Skiforening og Forbundet Kysten som finansierer tilrettelegging ved hjelp av medlemsinntekter og dugnadsarbeid. Organisasjonene mottar noe offentlig støtte til tilrettelegging, men mesteparten er i all hovedsak basert på organisasjonenes egeninnsats (og egeninntekter). Kommunene er også en betydelig bidragsyter både gjennom støtte til lokallag, friluftsråd og egeninnsats. I tillegg har staten fra 1958 hatt en statlig sikringsordning med et sikringsfond for å sikre særlige verdifulle friluftslivsområder. Det kan også søkes om spillemidler til å dekke kostnadene ved tilrettelegging av blant annet turstier og turløyper. Sammenliknet med organisasjonenes og kommunenes innsats for å tilrettelegge og sikre områder til friluftsliv, er den statlige innsatsen begrenset.

Kommersielle aktører høster gevinster av fellesgoder

Kommersielle aktører kan etablere seg i områder der de baserer sin virksomhet på bruk av et fellesgode. Ferdighetskurs i en skiløype eller på sjøen for seilere og padlere, kan selges som private tjenester. Rafting i en elv er et annet eksempel på kommersiell virksomhet som høster private gevinster av et kollektivt gode. Investerer man i en skitunnel eller en skiheis, er dette installasjoner som det kan tas betalt for slik at ikke-betalende ekskluderes. Kommer man seg ikke opp en bakke med skiheis, vil mange også være ekskludert fra å kjøre ned en bakke som i utgangspunktet er et fellesgode.

En gjennomgang av Skiforeningens og DNTs regnskaper og årsberetninger kan tyde på at organisasjonene stadig må finansiere en større del av tilretteleggingen gjennom

aktivitetsinntekter og andre inntekter enn medlemsinntekter. Samtidig konkurrerer organisasjonene med kommersielle aktører som tilbyr tilsvarende kurs og aktiviteter, uten at de alltid bærer kostnadene ved tilrettelegging. Over tid kan konkurranse i et det kommersielle markedet gå ut over organisasjonens inntekter som kan overføres til tilrettelegging.

Tekstboks 3.1 Skiforeningen og DNT. To eksempler på medlemsbasert finansiering av tilrettelegging for friluftslivformål

Mange friluftslivsorganisasjoner tilrettelegger stier, løyper og annen infrastruktur som i prinsippet er tilgjengelig for alle, men som bygger på en lojalitet til de som bruker tilbudet. Det *forventes* at brukeren er medlem av den organisasjonen som tilrettelegger. I stor grad eksisterer en slik lojalitet fortsatt i Norge. Lojaliteten er også så stor at det legges ned en betydelig dugnadsinnsats for å tilrettelegge for slike fellesgoder.

Skiforeningen er et godt eksempel på en medlemsorganisasjon der medlemmene finansierer en stor andel av kostnadene ved å tilrettelegge for bruk av Marka i stor-Osloområdet. Foreningen har 73 000 betalende medlemmer. Foreningen gjennomførte en undersøkelse blant medlemmene i 2015 for å undersøke hvilke forventninger medlemmene har. Resultatene i undersøkelsen viser at Skiforeningens viktigste oppdrag er å legge til rette for bruk av Marka. Dette er det samme formålet som lå til grunn da foreningen ble startet i 1883. Medlemsinntektene i 2015 var på 26,5 millioner kroner. I tillegg hadde foreningen en inntekt fra deltageravgifter på ulike aktiviteter og kurs på 20,6 millioner kroner. Foreningen mottok til sammen 5,4 millioner i tilskudd til løypearbeid fra 18 kommuner og en fylkeskommune. Kostnadene ved tilrettelegging i Marka var på 44,4 millioner kroner. I tillegg kommer arbeid med rydding og tilrettelegging basert på frivillig dugnadsinnsats. Skiforeningen har hatt en kraftig vekst i medlemstallet de siste årene, fra om lag 50 000 medlemmer i 2009 til over 70 000 medlemmer i 2015. Medlemmene oppgir følgende grunner for medlemsskap (Skiforeningen, 2016):

- ✓ Foreningen forvalter marka på en fornuftig måte
- ✓ En forening for alle typer mennesker
- ✓ De vedlikeholder løypenettet
- ✓ De er fremtidsrettet
- ✓ De gjør det lett å bruke marka

DNT er den største friluftslivsorganisasjonen i Norge med totalt 270 250 medlemmer. DNT kan vise til medlemsvekst i 17 år på rad. DNT har fra starten i 1868 jobbet med å legge til rette for et enkelt og aktivt friluftsliv. I dag står det 1 million T-er og viser vei langs 22 000 kilometer med sti. Arbeidet utføres av frivillige gjennom dugnadsarbeid, og DNT er helt avhengige av å beholde og tiltrekke seg nye medlemmer som ser verdien i denne innsatsen. Medlemsinntektene til sentralleddet var i 2015 på 31,3 millioner kroner. I tillegg har de lokale lagene medlemsinntekter. DNT har registret 601 071 *dugnadstimer* i 2015. Det aller meste av dugnadstimen er knyttet til tilrettelegging for friluftsliv. DNT mottar offentlig støtte over flere budsjettposter som i 2015 summerer seg til 34,8 millioner kroner hvorav Frifondmidler fra Kulturdepartementet (6,3 mill. kroner), grunnstøtte fra Klima- og miljødepartementet (6,3 mil.kr) og Spillemidler til anlegg/hytter (6,1 mill kr) utgjør de største postene (DNT , 2016). Et medlemskap i DNT kan være motivert av lojalitet for å bidra til DNTs arbeid med tilrettelegging for friluftsliv. I tillegg gir medlemskap rabatt på overnatting i DNT-hytter og på det mangfoldet av kurs- og aktivitetstilbud organisasjonen tilbyr.

Et friluftsliv i endring krever nye virkemidler for å sikre tilstrekkelig tilgang til fellesgoder

I en samfunnsøkonomisk analyse av virkninger av friluftsliv bidrar eksistens av fellesgoder, med og uten restriksjoner i egenskapene nevnt over til måleproblemer. Det gir også utfordringer med tanke på å finne gode finansieringsløsninger som sikrer at fellesgodene ivaretas. Med et stadig mer kommersialisert friluftsliv der private aktører har muligheter til å høste egenprofitt på fellesgoder, vil det også være et spørsmål om dugnadsinnsatsen og fellesløsningene som til nå har sikret fellesgodene, vil kunne opprettholdes framover. Motivasjonen for å bruke egen fritid

for at andre skal kunne høste økonomisk profitt kan være mindre enn motivasjonen for å bruke egen fritid på å ivareta natur og tilrettelegge for felleskapet. Muligheten til å kunne høste profitt på aktiviteter som tradisjonelt har vært tilbudt i frivillig sektor, kan også over tid utarme organisasjonenes tilgang til frivillige. Det kan synes som de organisasjonene som har tilrettelegging som en viktig del av formålet, stadig blir mer avhengig av inntekter fra kommersielle aktiviteter som kan overføres til tilretteleggingsaktiviteter. Selv om det er et stort innslag av frivillig arbeid for å sikre fellesgoder til friluftslivsaktiviteter, viser utvikling at det også er behov for et stort innslag av profesjonell innsats. Skiløypene i Marka kan ikke trækkes av frivillige.

Friluftslivet er i endring – det betyr også at det er behov nye virkemidler for å sikre at det i fremtidig blir tilstrekkelig tilgang til og tilrettelegging av områder som er egnet for friluftsliv.

3.1.2 Eksterne effekter

Med eksterne effekter menes samfunnsøkonomiske gevinster eller kostnader ved produksjon eller konsum som enkeltaktørene ikke blir godskrevet/belastet økonomisk for i markedet og derfor ikke tar hensyn til. Enkelte typer friluftsliv kan ha negative eksterne effekter på natur ved at ferdsel setter spor og kan gi slitasje i naturen, eller medføre forsøpling av naturen. Friluftsliv kan også ha negative eksterne effekter på fugle- og dyreliv, eller utrydningstruede arter. Lov om forvaltning av naturens mangfold ivaretar hensynet til naturen og gir også rett til å sette restriksjoner på hvilken bruk av naturen som tillatelse. Gjenværende negative eksterne effekter av friluftsliv ansees derfor å være begrenset, men likevel med store geografiske og lokale variasjoner, og variasjoner mht tid på året og type aktivitet. Med befolkningsendringene som har vært de siste 15–20 årene, og nye folkehelseproblemer er det heller et spørsmål om lovverket legger for stor vekt på negative eksterne effekter for natur- og miljø på bekostning av positive eksterne effekter av friluftsliv i trengselsområder. Vi legger derfor ikke vekt på negative eksterne effekter i det videre arbeidet.

Friluftsliv og fysisk aktivitet har derimot en rekke positive eksterne effekter. Positive eksterne effekter ved friluftsliv og tilrettelegging for friluftslivsaktiviteter er:

- Friluftsliv gir positive helseeffekter og velvære – arbeidsgiver får nytte av friskere og mer produktive arbeidstakere.
- Bedre helse gir mindre sykefravær og dermed mindre belastning over offentlige budsjetter
- Dugnadsinnsats, løpemerking, turkart, vardebygging, registeringspunkter kan gi positive effekter for reiselivsnæringens produktspekter. Dette kan gi flere utenlandsturister og flere nordmenn som ferierer i Norge
- Erfaring og læring gjennom deltagelse i organisert friluftsliv kan gi kompetanse og grunnlag for utvikling av bedrifter som utvikler og selger tjenester i det kommersielle markedet

De to første kulepunktene vil hver enkelt konsument også inkludere i sin egenopplevde nytte (jf Figur 2.1). Høyere produktivitet og lavere sykefravær kan også vises gjennom lønn og mulighetene for stillinger med høyere lønnsbetingelser. Selv om dette inkluderes i den egenopplevde nytten, vil det i tillegg være positive eksterne effekter som kommer andre til gode, og som ikke individene tar hensyn til i sin tilpasning.

I kapittel 7 presenterer vi resultatene fra empiriske analyser vi har gjennomført som en del av denne utredningen der vi ser på sammenhengen mellom fysisk aktivitet – helse – og arbeid. Analysene bekrefter andre studier der sammenhengen mellom fysisk aktivitet og helse er studert. Vi viser at det i tillegg til den gevinsten hvert enkelt individ opplever og får, er det også betydelige gevinster som tilfaller samfunnet utover det hvert enkelt individ opplever. I følge den

siste folkehelsemeldingen (Meld.St.34, 2012-2013) er gåing og fotturer i skog og mark den vanligste fysiske aktiviteten i alle aldersgrupper. Det vises videre til at fysisk aktivitet i naturen og i nærmiljøet skårer høyest på spørsmål om hva folk ønsker å gjøre mer av. Dette er aktiviteter med lave kostnader og som også har store positive eksterne effekter. Videre viser Folkehelseinstituttet til forskning som dokumenterer at kontakt med natur og utsikt til natur i seg selv reduserer stress, påvirker immunforsvaret og påskynder tilfriskningsprosesser for syke mennesker. Friluftsliv gir en positiv mestringsopplevelse og et styrket selvbylde. Også disse virkningene vil det være positive effekter av for samfunnet for øvrig som kommer i tillegg til de gevinstene som tilfaller hvert enkelt individ.

3.1.3 Nåtidsskjevhet og formyndergoder

Nåtidsskjevhet (hyperbolsk diskontering) handler om menneskers manglende evne til å ta langsiktige valg i "nuet" som gjør at de på lang sikt kommer bedre ut.

I følge (NOU 2012:16) innebærer hyperbolsk diskontering at folks grad av utålmodighet ikke er konstant, og at øyeblikket tillegges relativt sett større vekt enn det eksponentiell diskontering med konstant rente skulle tilsi. Det betyr at avveiningen mellom nytte i etterfølgende perioder endrer seg etter som tiden går. Dette fører til dynamisk tidsinkonsistens, som impliserer at lønnsomheten av en beslutning blir avhengig av når beslutningen fattes, til tross for at informasjonsgrunnlaget for beslutningen er uendret. Det vises til en rekke empiriske undersøkelser der det vises at nåtidsskjevhet er vanlig hos enkeltindivider, og dermed må antas å påvirke befolkningens betalingsvillighet for konsekvenser fram i tid. For en nærmere beskrivelse av nåtidsskjevhet, se Tekstboks 3.2.

Friluftsliv og fysisk aktivitet dekker flere av de tilfellene hvor nåtidsskjevhet særlig antas å være gjeldene. Dette gjelder særlig for personer som i utgangspunktet er inaktive. For inaktive med liten erfaring fra friluftsliv vil en beslutning om jevnlig utøvelse av fysisk aktivitet kreve at individet forestiller seg alternative situasjoner som f.eks følelse av velvære og bedre helse som de ikke har, eller bare i begrenset grad har opplevd tidligere. Det betyr at mange kan ha liten kjennskap til sine egne preferanser. Kostnadene og oppofrelsene for å komme i gang kan dermed oppleves som store i forhold til den gevinsten de klarer å forestille seg at de kan få.

For mange vil også beslutningen om å utøve friluftsliv kreve vurderinger som kan oppfattes som vanskelige dersom man i utgangspunktet ikke har erfaring og kunnskap om hvilke muligheter som finnes. Kostnadene og de opplevde oppofrelsene vil også komme tidlig, mens en stor del av nytten vil komme på et langt senere tidspunkt, og for mange også kreve en lengre periode der aktivitetene oppleves som oppofrelser før de opplevde gevinstene gjør seg gjeldende.

Nåtidsskjevhet kan gi såkalte internaliteter (i motsetning til eksternaliteter som er omtalt over). Med dette menes bivirkninger for mitt fremtidige jeg i stedet for virkninger som rammer andre.

Med nåtidsskjevhet utfordres prinsippet om konsumentsoverenitet. Dette prinsippet tar utgangspunkt i at folk vet best hva de vil, og at de langt på vei viser gjennom sine handlinger hva som er viktig for dem. Dersom de tar dårlige valg på egne vegne, er ikke dette i seg selv en grunn til at staten eller andre skal hjelpe folk til å ta bedre valg, med mindre de gjør dårlige valg som rammer andre. Med nåtidsskjevhet er det rimelig å anta at befolkningens betalingsvillighet for virkninger som kommer langt fram i tid påvirkes. Med de karakteristika som følger med friluftsliv vil dette trolig gjelde for friluftsliv med den følge at betalingsvilligheten for fremtidig helsevirkninger er lavere når valget mellom TV-en og en tur tas, enn det man i ettertid ville betalt for at aktivitet framfor inaktivitet hadde vært valgt. Foruten at deler av befolkningen da vil tilpasse seg med et lavere aktivitetsnivå enn det de selv egentlig ønsker, og som også fra samfunnets side ville være lønnsomt, vil nåtidsskjevhet også vise en lavere etterspørsel og betalingsvillighet etter friluftsliv enn hva som reelt sett ville vært tilfelle uten nåtidsskjevhet.

En stor grad av nåtidsskjevhet kan begrunne formyndergoder (merit goods) for å påvirke befolkningen til å ta bedre valg for seg selv og samfunnet.

Tekstboks 3.2 Nåtidsskjevhet

De aller fleste kjenner igjen situasjonen der man ønsker å trene, spise mindre usunn mat, gå mer på tur, slutte å røye, slanke seg osv. På tross av at man har bestemt seg og er sterkt motivert setter man seg ned med sjokolade og potetgull for å se sportslørdag på TV i stedet for å ta familien med på en tur ut i nærmiljøet, skogen eller utøve andre mosjonsaktiviteter. Turen og treningen utsettes til i morgen. Når morgendagen kommer, er det andre ting som frister sterkere og man utsetter igjen.

Hva er det som skjer og er dette relevant for en samfunnsøkonomisk analyse?

Thaler & Sunstein (2008) viser til forskning innen økonomi og psykologi som viser at mange har en tendens til å fatte beslutninger som går på tvers av det de hadde planlagt og hva de ved nærmere ettertanke på et senere tidspunkt ville ha ønsket. Dette kan skyldes manglende kunnskap, manglende oppmerksomhet eller vegring mot å sette seg inn i noe nytt (kognitive kostnader). I tillegg har det vist seg at nåtidsskjevhet (hyperbolsk diskontering), som innebærer at konsumenten fokuserer mer på umiddelbar nytte og kostnad enn det vedkommende selv i et lengre tidsperspektiv finner optimalt, er relativt vanlig. Nåtidsskjevhet kan, i likhet med manglende informasjon og kognitive kostnader, føre til at konsumenten tar beslutninger som vedkommende selv, når saken betraktes på avstand, finner lite hensiktsmessige (NOU 2009:16). Dersom det i tillegg er knyttet eksterne effekter til valgene som gjøres kan tilpasningen gi et samfunnsøkonomisk tap som kommer i tillegg til konsumentens tap ved å ha tilpasset seg på en lite hensiktsmessig måte.

Thaler & Sunstein (2008) viser at denne type problemer særlig oppstår i følgende tilfeller:

- Kostnaden og nytten kommer på ulikt tidspunkt.
- Beslutningen krever komplekse vurderinger (høy vanskelighetsgrad)
- Beslutningene gjøres sjeldent slik at læringsmuligheten ved å prøve og feile er liten
- Beslutningen krever at man forestiller seg alternative situasjoner man aldri har opplevd før, dvs at man har liten kjennskap til egne preferanser

I NOU 2009:16 argumenteres det for at prisinsentiver i denne type situasjoner kan ha relativt liten effekt, mens enkel tilrettelegging kan gi betydelig atferdsendringer. I mange tilfeller kan dette ifølge meldingen, bestå i å sørge for at utfallet dersom konsumenten ikke aktivt tar noe valg (default), er et godt alternativ. Dette vil kunne bedre situasjonen for dem som ikke aktivt tar en beslutning, mens det ikke endrer valget for andre konsumenter. For eksempel kan tilrettelegging av trygge sykkel- og gangveier til en skole, kombinert med restriksjoner på mulighetene til å parkere ved skolen eller droppe av barna fra bil utenfor skolen, føre til at flere barn går eller sykler til skolen. Kostnadene ved tiltaket vil være tilrettelegging for gang- og sykkel, og eventuelle protester mot at det legges restriksjoner på bilbruk. Restriksjoner på bilbruk kan også ha nytte i form av tidskostnader for bilistene. Nytten i form av helse- og ferdighetsvirkninger for skolebarna, vil i hovedsak komme på lang sikt.

Tilrettelagte tur- og friluftslivsområder i nærmiljøet gjør det enklere å utøve et enkelt og helsebringende friluftsliv, noe som igjen kan gi læring og opplevelser som gjør at kostnadene ved å velge aktivitet oppleves som lavere i forhold til den egenopplevde nytten. For gruppen med ambisiøse treningsplaner som aldri kommer i gang, vil tilrettelegging i nærmiljøet kunne senke terskelen for å komme i gang. Det er likevel ikke noen automatikk i at inaktive gir uttrykk for en etterspørsel eller denne type tilrettelegging dersom de spørres.

3.1.4 Fordeling

Folkehelsemeldingen (Meld.St.34, 2012-2013) viser at helse og fordelingen av helse i befolkningen henger nært sammen med levekår og sosiale forhold. På befolkningsnivå er det en klar sammenheng mellom sosiale og økonomiske forhold og helse. Det fysiske aktivitetsnivået er i følge undersøkelser også skjevt fordelt i befolkningen. Personer med høy utdanning har for eksempel høyere aktivitetsnivå enn personer med lav utdanning (Denison,

2013). Friluftslivsaktiviteter har en jevnere fordeling blant folk, målt etter utdannelse, foreldres utdannelse, egen inntekt og husstandens inntekt enn andre former for fysisk aktivitet (Breivik & Rafoss, 2012). Det er et uttalt mål for folkehelsepolitikken å utjevne sosiale helseforskjeller. En satsning på friluftsliv kan være effektivt og bidra til en større utjevning av helseforskjeller med sammenheng med fysisk aktivitet enn en satsning på andre aktivitetsformer.

3.2 Samfunnsøkonomisk analyse av friluftslivstiltak: kostnader og gevinster ved tiltak og aktiviteter

Med utgangspunkt i velferdsøkonomi kan det stilles tre spørsmål før offentlige tiltak settes inn: i) Har tiltakene gunstige fordelingsmessige konsekvenser? ii) Vil tiltakene øke effektiviteten i samfunnet? iii) Står kostnadene i forhold til gevinsten? Over har vi vist at det særlig er to former for markedssvikt som gir effektivitetstap og som derfor kan begrunne offentlige tiltak og ressursinnsats for å sikre og tilrettelegge områder for friluftsliv (fellesgoder) og å stimulere befolkningen til økt aktivitet (positive eksterne effekter og formyndergoder). I tillegg kan en del former for friluftslivsaktiviteter bidra til å utjevne sosiale helseforskjeller. Videre i dette kapitlet viser vi hvordan samfunnsøkonomiske analyser kan brukes til å vurdere om kostnadene står i forhold til gevinsten ved ulike tiltak innenfor friluftsliv, samt hvordan og hvorvidt den samlede verdien av norsk friluftsliv kan beregnes.

Samfunnets ressurser er knappe, og mange gode formål konkurrerer om tilgjengelige midler.

En samfunnsøkonomisk analyse skal i størst mulig grad fange opp alle typer virkninger for alle grupper i samfunnet som blir berørt av et tiltak, så som inntektsendringer for private husholdninger og næringslivet og virkninger på blant annet miljø, utdanning, helse og sikkerhet. Alt som påvirker ressursbruken eller velferden til noen i samfunnet, skal tas med, men analysen skal i utgangspunktet begrenses til virkninger for grupper i Norge. (Direktoratet for økonomistyring, 2014)

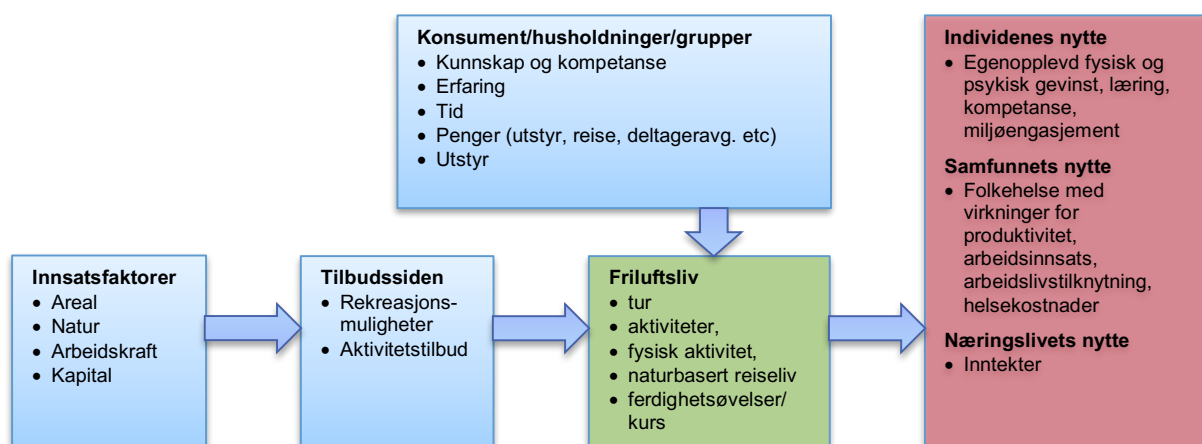
Det er derfor viktig at prioriteringer mellom ulike formål, enten de foretas på administrativt eller politisk plan, er velbegrunnede og rasjonelle. Samfunnsøkonomiske analyser gir rammeverk og metoder for å kunne klargjøre og synliggjøre virkninger av tiltak, og vurdere verdien av tiltak som gjøres. Samfunnsøkonomiske analyser er også egnet til å evaluere konsekvensene av politiske valg som gjøres, eller unnlates å gjøres innenfor spesifikke målområder. For eksempel er samfunnsøkonomiske analyser egnet til å vurdere kostnadene ved en inaktiv befolkning og derigjennom vurdere verdien av å øke aktivitetsnivået. Betydning av velvære, trivsel og naturopplevelser kan også behandles innenfor et samfunnsøkonomisk rammeverk.

I en hverdag der det kjempes om knappe ressurser på samfunnsnivå, og der det på individnivå daglig gjøres en mengde atferdsvalg og prioriteringer om bruk av tid, innkjøp og aktiviteter på kort og lang sikt, kan kunnskap om virkninger og verdier være avgjørende for at det gjøres gode prioriteringer på individ og samfunnsnivå. En samfunnsøkonomisk analyse kan gi et bidrag til å identifisere og veie ulike virkninger på kort og lang sikt, og dermed bidra til at det tas bedre politiske valg.

3.2.1 Friluftslivets økonomiske sammenhenger; kostnader og inntekter (nytte)

Utøvelse av friluftsliv kan settes opp som en prosess slik det blant annet gjøres i Fredman et al (2008). Figur 3.1 illustrerer en produksjonsprosess fra en kombinasjon av innsatsvarer og utøvernes egen innsats (blå bokser), mens den grønne boksen i figuren viser konsumet (friluftsliv) som gir nytte til individene (konsumentoverskudd), samfunnet for øvrig og næringslivet (produsentoverskudd). Nyttevirkningen og det produsenter, konsumenter og samfunnet ønsker å oppnå gjennom friluftsliv er samlet i den røde boksen.

Figur 3.1 Friluftsliv: Fra produksjon til utøvelse (konsum) til nytte

Tilbudssiden i figuren består av tilgjengelige områder som er egnet for formålet. For at områdene skal være egnet må de være mer eller mindre tilrettelagt, og det må på en eller annen måte være avsatt areal for friluftsliv eller gitt tilgang til areal gjennom allemannsretten. Naturbasert reiseliv, kommersielle og ideelle friluftslivsaktører og utstyrsleverandører har også arbeidskraft som en innsatsfaktor på produksjonssiden. Forskjellen mellom ideelle og kommersielle aktører er at eventuelle overskudd går tilbake igjen til driften i ideelle organisasjoner, mens kommersielle aktører ønsker et økonomisk utbytte. Organisasjoner basert på frivillighet og dugnad tilbyr også arbeidskraft, men en stor del (og i en del tilfeller hele) arbeidskraften stilles til disposisjon uten økonomisk kompensasjon. For at de som etterspør friluftsliv skal kunne utøve aktiviteten, kreves det innsatsfaktorer som kunnskap, erfaring, tid og penger for at selve friluftslivsaktiviteten kan finne sted. Dette danner kostnadssiden og produksjonssiden. Det som etterspørres, konsumeres og gir forbrukerne nytte er *friluftsliv*.

De samfunnsøkonomiske virkningene kommer i form av nytte for individet (konsumentoverskudd), samfunnet for øvrig som følge av positive eksterne virkninger, og som inntekt for næringslivet (produsentoverskudd) slik det også er vist i målhierarkiet i Figur 2.1. For at friluftsliv skal kunne utøves, eller konsumeres, kreves det at noen forutsetninger på det vi kan kalle produksjonssiden, er på plass. Dette er framstilt i Figur 3.1.

I en samfunnsøkonomisk analyse skal kostnadene ved aktivitetene, samt investeringskostnader inkluderes og trekkes fra nytten. Den samfunnsøkonomiske verdien blir da nettonytten av alle aktiviteter pluss eksterne effekter som følger med utøvelse av friluftsliv. Nytte- og kostnadsvirkninger kommer ofte på ulike tidspunkt. For å ta hensyn til dette brukes som regel "nåverdimetoden". I denne metoden neddiskonteres anslåtte virkninger til et gitt tidspunkt ved å benytte en kalkulasjonsrente. Ved å neddiskontere med kalkulasjonsrente og summere framtidige, neddiskonterte nyttevirksomheter og kostnadsvirkninger får vi tiltakets netto nåverdi. Tiltaket defineres som samfunnsøkonomisk lønnsomt dersom nettonåverdi er positiv. Kalkulasjonsrenten kan da betraktes som et avkastningskrav (NOU 2012:16). En stor del av den egenopplevde nytten og produsentoverskuddet ved friluftsliv vil komme tidlig og nær kostnadene i tid, mens en stor andel av de øvrige gevinstene for samfunnet som følge av bedre helse i befolkningen først vil komme over tid. Dette kan gi budsjettmessige utfordringer med hensyn til å prioritere friluftsliv i offentlige budsjetter, men er metodisk sett ikke en utfordring å behandle i en samfunnsøkonomisk analyse.

3.3 Formål fastsetter analyseform; resultatene gir ulike “verdikategorier”

En analyse av friluftslivets samlede samfunnsøkonomiske virkninger kan fort bli altomfattende. Metodisk er det også utfordrende å skille de tre nyttekategoriene (egenopplevd nytte, samfunnets nytte av bedre helse og produsentoverskudd) fra hverandre. Det er derfor nødvendig å avgrense og identifisere de virkningene som skal analyseres. Fra litteraturen om friluftslivets økonomiske verdier er det særlig tre metodiske hovedretninger som går igjen:

- verdsetting av egenopplevd nytte,
- beregninger av sparte helsekostnader og høyere arbeidsproduktivitet, og
- ulike studier der friluftslivets direkte kommersielle virkninger for BNP og sysselsetning er beregnet (jf Figur 3.2).

To metodiske hovedretninger for å verdsette egenopplevd nytte som ikke omsettes i markedet

Egenopplevd nytte er i all hovedsak en såkalt ikke-prissatt virkning. Verdien av opplevd nytte kan likevel verdsettes gjennom metoder der verdiene søkes verdsatt. For å verdsette denne type nyttevirkinger bruker man metoder som har til hensikt å finne den samlede betalingsvilligheten for godet som studeres. Metoder for å finne betalingsvilligheten for goder som ikke omsettes i markedet kan deles inn i to hovedkategorier. Den første kalles gjerne *indirekte metoder*. Indirekte metoder er basert på individers faktiske atferd i eksisterende markeder. Denne tilnærmingen kan være egnet når bruken av ikke-markedsgodet er nært knyttet til markedsomsatte varer eller tjenester, for eksempel ved at boligpriser påvirkes av nærhet til friluftslivsområder, eller når bruken av et naturområde krever reiseutgifter for å komme til stedet. Betaling for medlemskap i en forening som tilrettelegger og arbeider for å sikre tilgang til friluftslivsområder er også en indirekte måte å avdekke betalingsvillighet på. Eksempelvis koster det 630 kroner i året for et hovedmedlem i Skiforeningen, mens et familiemedlemsskap koster 895 kroner (www.skiforeningen.no, informasjon fra juli 2016). Fra Tekstboks 3.1 (side 26) vet vi at Skiforeningen har 73.000 medlemmer og at en viktig begrunnelse for medlemskap er at Skiforeningen tilrettelegger løypenettet og gjør det lett å bruke marka. Medlemsinntektene kan dermed betraktes som et anslag på hva disse tilretteleggingstjenestene *minst* er verdt, men gir på langt nær det fulle bilde av verdien av Skiforeningens innsats eller verdien av aktivitetene som utøves i marka. Dette fordi medlemskap er frivillig og det derfor på tross av høy lojalitet til Skiforeningen er gratispassasjerer i systemet, og fordi positive eksterne effekter ikke inkluderes i medlemsavgiften. Ved å kombinere med reisekostnadsmetoden vil kostnadene ved hver markatur i form av bilkostnader, parkering, billetter på kollektivtransport gi anslag over hvor stor verdi hver enkelt tur *minst* må ha for hver av de som har brukt marka. Selv om vi summerer betalingsvilligheten for tilrettelegging målt gjennom medlemsavgiften og reisekostnadene knyttet til bruk av marka, gir disse verdiene på langt nær et fullstendig bilde av verdien av friluftsliv som utøves i marka.

Den andre tilnærmingen som kan omtales som direkte metoder, er basert på å spørre individer hvor mye de er villige til å betale for et konkret gode. Dette gjøres gjennom ulike typer spørreundersøkelser der utvalg i befolkningen, eller befolkningen i et område, spørres om hva de er villige til å betale for tilgangen til et område, ulike typer tilrettelegginger, eller ulike friluftslivsaktiviteter.

Begge metodene legger konsumentsuverenitet til grunn for beregningene, det vil si at nåtidsskjevhet og formyndergoder i mindre grad fanges opp. Indirekte metoder der eksempelvis reiseutgifter brukes for å beregne befolkningens betalingsvillighet, vil i utgangspunktet kun fange opp de som faktisk har hatt reiseutgifter og som dermed også har utøvd friluftsliv i det gitte område. De som ikke har utøvd friluftsliv, men som ville hatt en egennytte av aktiviteten (i

tillegg til samfunnets nytte for øvrig) fanges ikke opp gjennom denne type metoder. For samfunnet for øvrig kan dessuten nærfriluftsliv uten reisekostnader ha vel så stor verdi som aktiviteter som det må reises til. Forskjellen i boligpriser på områder med og uten nærhet til friluftslivsområder vil kunne gi en indikasjon på betalingsvilligheten for muligheten til å utøve friluftslivsaktiviteter i nærområdet.

Metoder der flere tilnærmeringer brukes i sammenheng vil kunne være egnet til å si noe om verdien av konkrete *friluftslivsområder*, betalingsvilligheten for å utøve friluftsliv i gitte områder, og betalingsvilligheten for ulike alternative tilrettelegginger for friluftsliv i konkrete områder. Metodene vil være mindre egnet til å vurdere den samlede verdien av en befolkning som utøver friluftsliv jevnlig.

Beregninger av samfunnets nytte for øvrig er viktig, men utfordrende å måle

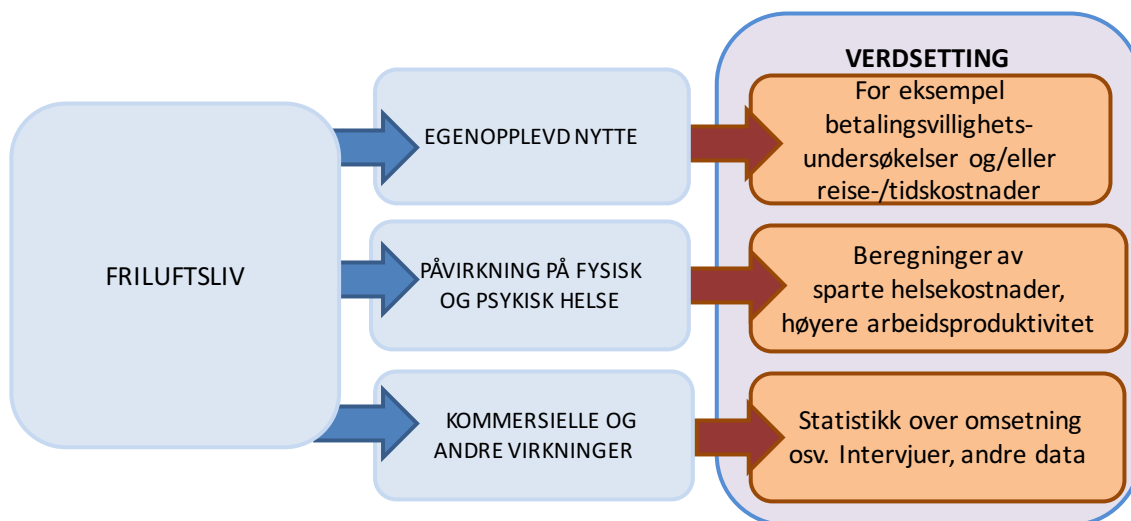
Samfunnets øvrige nytte vil i stor grad være kroneverdier som inngår i BNP i form av sparte kostnader i helsevesenet ved at befolkningen blir friskere, og som høyere produksjon i samfunnet. Høyere produksjon kommer både som følge av lavere sykefravær, større arbeidsinnsats og reduksjon i andelen uføre. Dette er nytteverdier som er reelle kroneverdier, men som er svært vanskelige å måle. Måling av disse verdiene krever for det første av det vises at det er en kausalitet mellom økt deltagelse i friluftsliv og disse virkningene, og at verdien av økt arbeidsdeltagelse og produktivitet kan verdsettes. I kapittel 7 har vi gjennom empiriske analyser studert sammenhengen mellom tiltak, fysisk aktivitet, helse og produktivitet, mens vi i kapittel 8 har verdsatt virkninger som kan dokumenteres.

Beregning av produsentoverskudd releatert til friluftsliv

Næringslivets nytte (produsentoverskuddet) eller kommersielle og andre virkninger handler også om reelle kroneverdier. En av utfordringene med å måle disse verdiene er å avgrense hvilke inntektstømmer og overskudd som kan relateres til friluftsliv fra andre aktiviteter. Flere av friluftslivsorganisasjonenes tiltak vil stimulere etterspørselen etter kommersielle tjenester og produkter. Samtidig vil kommersielle aktører også ha en egeninteresse i å motivere befolkningen for aktiviteter de tilbyr, og også bidra i finansiering av infrastruktur for å øke etterspørselen etter egne produkter og tjenester. Dette kan også øke etterspørselen etter medlemskap i friluftslivsorganisasjonene og etter organisasjonenes kommersielle tilbud.

Figur 3.2 viser hvordan ulike nytte kategorier kan verdsettes i en samfunnsøkonomisk analyse.

Figur 3.2 Metodiske tilnærminger for å beregne verdien av friluftsliv

Analyseformene har hver sine styrker og svakheter og vil være egnet til ulike formål. Resultatene fra analyseformene vist i figuren kan ikke summeres direkte. Dette fordi noen virkninger vil inngå i mer enn en analyseform. Kostnadssiden vil i all hovedsak være felles i alle analysene, men konsumentenes kostnader vil være inntektsgrunnlaget og det som danner overskuddet – eller nettoverdiene – for de kommersielle aktørene. Som vi har vist i kapittel 2 vil det også være overlapp mellom egenopplevd nytte av friluftsliv og påvirkning på fysisk og psykisk helse.

3.3.1 Skille mellom opplevde og reelle kroneverdier

I analyser av verdien av friluftsliv er det særlig viktig å skille mellom to hovedkategorier:

- i) analyser der verdiene som beregnes refererer til konkrete kroneverdier med realøkonomiske konsekvenser, og
- ii) analyser som i første rekke har verdsatt *opplevde* verdier for goder som ikke omsettes i et marked.

Begge verdikategoriene skal med i en samfunnsøkonomisk analyse, men det er likevel viktig å ha et bevisst forhold til hva slags verdier som er beregnet, hva som er inkludert, og hva som ikke er inkludert når verdiene skal tolkes og brukes i virkemiddelutformingen.

4. Funn fra litteraturen – verdien av friluftsliv

I dette kapitlet oppsummerer vi kort funn fra undersøkelser der helse- og produktivitetsvirkninger er undersøkt. Vi refererer også studier som gjennom ulike metoder har *verdsatt opplevd* nytte, samt studier fra Danmark og Sverige som har kartlagt de kommersielle verdiene (produsentoverskudd) av friluftsliv. Vi viser eksempler på hvordan friluftslivsorganisasjonene, og da i første rekke DNT, er en sentral brikke i utviklingen av reiselivsprodukter innenfor det som omtales som naturbasert reiseliv.

4.1 Fysisk aktivitet og helse; virkninger på livskvalitet, leveår, arbeidsmarked og produktivitet

Den samfunnsøkonomiske verdien friluftsliv har for helse og produktivitet viser verdiene for hele samfunnet av å få befolkningen i aktivitet gjennom friluftsliv. I utforming av helse- så vel som friluftslivspolitikken er denne type beregninger vesentlige for å kunne dimensjonere innsatsen og utforme treffsikre virkemidler som kan stimulere til varige atferdsendringer. I denne type beregninger tas det hensyn til friluftslivets eksterne nyttevirkninger, samtidig som langsiktige virkninger for helse og produktivitet inkluderes.

4.1.1 Norske studier

I et regneeksempel anslår SINTEF gevinsten av at en tidel av Norges befolkning som i dag er inaktive, dvs. 2,5 prosent av befolkningen, blir moderat aktive og gjennomfører 10 fotturer årlig (NOU 2013:10). Den økte aktiviteten vil ifølge SINTEF gi en samlet samfunnsøkonomisk gevinst på ca. 400 mill. kr årlig (2009 kr). Av dette er det beregnet at litt mer enn halvparten er innsparinger i bruk av helsetjenester og økt produksjon som følge av lavere sykefravær (Kurtze m. fl. 2009), resten er den verdien befolkningen opplever selv ved å drive friluftsliv.

I Bischoff, Markussen og Reiten (2007) gis det en oversikt over norske forskningsrapporter og utredninger knyttet til eventuelle sammenhenger mellom friluftsliv og helse. I følge forfatterene lider ofte forskning som undersøker sammenhengen mellom friluftsliv og helse under det faktum at det er vanskelig å snakke om direkte årsaks-virkningsforhold. Selv om flere undersøkelser viser en god samvariasjon mellom friluftsliv og helse, er det vanskelig å avgjøre om det er friluftsliv som gir god helse, eller om god helse gjør at man er aktiv friluftslivsutøver. Videre vises det til at det kan være et problem å skille ut hvilke deler av friluftslivets forskjellige komponenter som gir helsegevinst. Er det for eksempel opplevelsen av natur, den fysiske aktiviteten, spenningen, roen, sollys, frisk luft, eller den sosiale og pedagogiske rammen? Forfatterne viser til at det ofte er kombinasjonen av disse elementene som har positive helseeffekter.

Vogt (1987) finner en god samvariasjon mellom friluftsliv og helse. Vogt finner at andelen av personer som har redusert rørlighet på intervjudtidspunktet avtar med økende omfang av friluftsliv både før og på intervjudtidspunktet.

Okstad (1989) har foretatt intervjuer, puls- og kolesterolmålinger av 22 jegere i alderen 45-80 år. I forhold til en kontrollgruppe på 16 personer finner Okstad at jakt kan ha positive effekter på fysisk helse og kan bidra til at jegerne unngår høstdepresjoner. Kleven og Bekkevold (1994) finner liknende positive effekter av jakt på fysisk helse.

Skogen (1994) har benyttet data fra en omfattende spørreundersøkelse og finner en viss, men ikke sterk, støtte for at økt friluftsliv i form av tur og mosjon kan redusere psykiske plager og gi færre selvmordstanker.

Ingebrigtsen (1994) har benyttet et datamateriale basert på personlige intervjuer av 1000 personer til å svare blant annet på spørsmålet om friluftsliv kan føre til redusert psykisk stress. Hun finner en viss støtte for denne hypotesen. Lauman (2004) finner liknende stress-reducerende effekter av å oppholde seg i natur i forhold til i byer.

Temaet i Lund (1996) er om friluftssopplegget på Geilomo barnesykehus har gode effekter på barn med astma. Konklusjonen er at barna føler seg friskere etter opphold på dette sykehuset.

4.1.2 Beregninger av friluftslivets egenart og helseverdier målt gjennom kvalitetsjusterte leveår

I St.meld. 18, «Friluftsliv» dreier et kapittel seg, kapittel 3, Friluftslivets egenart og helseverdier, om virkninger av friluftsliv på helse. Det mest substansielle i dette kapitlet handler om potensielle velferdsgevinster ved økt fysisk aktivitet. Denne delen av kapitlet er basert på en rapport fra Helsedirektoratet i 2014: «Kunnskapsgrunnlag fysisk aktivitet».

I Helsedirektoratets rapport vises det til data som viser at omlag 20 prosent av befolkningen er fysisk aktive, 60 prosent delvis aktive og 20 prosent fysisk inaktive. Rapporten inneholder en hypotetisk beregning som viser at hvis de 80 prosent som ikke er helt aktive ble aktive, så vil dette kunne gi en årlig velferdsgevinst i Norge på 239 milliarder. Grunnen er at personer som blir aktive, vil kunne oppnå flere kvalitetsjusterte leveår (et leveår med såkalt full helse). Verdianslaget er basert på at personer som er fysisk inaktive kan vinne 8 kvalitetsjusterte leveår i gjennomsnitt ved å bli fysisk aktive, eventuelt mer ved å øke den fysiske aktiviteten ytterligere. Vunne kvalitetsjusterte leveår som følge av å bli fysisk aktiv vil selvsagt avta med alderen, det antas fra 8 år i ung alder til 2 år når personen er i 80-årene. I rapporten antas det at et kvalitetsjustert leveår er verdt 588 000 kr, som er basert på at et statistisk liv er verdt 15 millioner kr. Finansdepartement har nylig økt denne verdien til 30 millioner kr, som innebærer at et kvalitetsjustert leveår er verdt 1,12 millioner kr. Den årlige velferdsgevinsten ved å få alle fysisk inaktive til å bli fysisk aktive stiger da fra 239 milliarder kr til 455 milliarder kr per år. Disse gevinstene er svært høye og vi har derfor sett noe nærmere på grunnlaget for beregningene.

Helsedirektoratet (2010) bruker beregninger fra Andersen (2000), der sykling til arbeidet er assosiert med en dødsrisiko på 0,72 per år relativt til en fysisk inaktiv person, kontrollert for en del bakgrunnsvariable. 0,72 antas som virkningen av å gå fra å være fysisk inaktiv til å være fysisk aktiv. 0,86, som er midtpunktet mellom 0,72 og 1, antas som virkningen av å gå fra å være fysisk inaktiv til å bli delvis aktiv. De relative dødsrisikofaktorene assosiert med fysisk aktivitet er ikke aldersspesifikke. Siden dødsrisiko er stigende med alder vil fysisk aktivitet på kort sikt ha større absolutt virkning for eldre aldersgrupper.

Med utgangspunkt i historiske dødelighetstall fra Statistisk sentralbyrå brukes disse tallene til å beregne økning i levealder – vunne leveår – ved å gå fra å være fysisk inaktiv til å bli permanent delvis aktiv eller aktiv for ulike aldersgrupper. Gjennom en antakelse om at de sparte leveårene representerer fullkvalitets leveår – hvilket kan virke urimelig – regnes Disability Adjusted Life Years (DALYs) ut ved å summere vunne leveår og aldersspesifikke livskvalitetsfaktorer basert på Petersson m.fl. (1998) og Vägverket (2009). I rapporten til Helsedirektoratet argumenteres det for at de beregnede DALY-verdiene i denne sammenhengen kan behandles som kvalitetsjusterte leveår (QALYs³).

³ QALY er et akronym som står for kvalitetsjustert leveår

Helsedirektoratet (2014) deler de beregnede, udiskonterte gevinstene i QALYs for hver aldersgruppe på antatt gjenværende levetid for å få et tall på vunne QALYs per år. Imidlertid tar det tid før helsegevinstene materialiserer seg. Å dele den framtidige gevinsten på antall gjenværende år kan gi størrelser som ikke er sammenliknbare mellom aldersgrupper. Å summere slike størrelser vil i så fall gi et misvisende bilde.

Følgende punkter i analysen framstår som ufullstendig begrunnet:

- antakelsen om at alle vunne leveår kan ses på som fullkvalitets leveår.
- delingen av udiskontert, framtidig QALY-gevinst på antall gjenværende leveår for forskjellige aldersgrupper med påfølgende summering av de resulterende kvotientene.

Beregningen tar heller ikke hensyn til individuelle forskjeller med hensyn til helsetilstand og heller ikke til om de vi observerer som fysisk aktive er dette fordi de har god helse. Denne gode helsen kan være et resultat av fysisk aktivitet, men det er også mange andre faktorer som spiller inn som gener, sunt kosthold, lite bruk av alkohol og ingen røyking osv. Det kan derfor være at for å være fysisk aktive må en ha god helse, samtidig som økt fysisk aktivitet kan gi god helse. Verken i rapporten fra Helsedirektoratet eller i stortingsmeldingen om friluftsliv gis det anslag på virkningen av økt fysisk aktivitet på arbeidsdeltakelse, timer arbeidet, sykefravær, uføretrygding, pensjonering og kostnader i helse- og omsorgssektoren.

Det er vanskelig å se at beregninger av QALY med tilhørende verdsetting gir et relevant mål for verdien av friluftsliv. Konkrete analyser av avgrensede virkninger kan gi et bedre grunnlag for å identifisere virkninger av friluftsliv og fysisk aktivitet – og å verdsette observerte virkninger.

4.1.3 Studier fra andre land

I en studie av sammenhengen mellom fysisk aktivitet, helse og arbeidsmarkedstilknytning finner Lechner (2009) at fysisk aktivitet (ulike typer moderate, men regelmessige, fysiske aktiviteter) har positive effekter på helse og velvære, samt varige positive virkninger på produktivitet, arbeidsinnsats og inntekter. Studien er basert på tyske paneldata. I en liknende studie på canadiske paneldata finner Lechner og Sari (2015) at selv moderat fysisk aktivitet, over minimumskravet satt av WHO, har positive virkninger på helse og på arbeidsinnsats og inntekter.

Stevenson (2010) har foretatt en studie av et aktivitetsprogram for jenter i USA i perioden 1972 til 1978. Hun finner at 10 prosentpoengs økning av fysisk aktivitet blant disse jentene øker sjansen for å komme inn på «college» med 1 prosentpoeng, samt øker den fremtidige yrkesdeltakelsen blant disse med 1-2 prosentpoeng.

Lipscomb (2007) finner at deltakelse i fysiske aktiviteter blant amerikanske elever i videregående skole har en positiv virkning på skoleprestasjoner, spesielt innen matematikk og naturfag. Liknende resultater finner Pfeifer og Corneliussen (2010) blant tyske skoleelever.

Kvam (2014) refererer studier som viser at regelmessig fysisk aktivitet er helt avgjørende for at barn skal oppnå normal vekst og utvikling av muskelstyrke og motoriske ferdigheter. Fysisk aktivitet har også stor betydning for utviklingen av skjelettet. Ved vekt bærende aktiviteter som å løpe, hoppe og gå, belastes skjelettet. Dette gir et sterkere skjelett og sterkere muskler. Det vises til at en passiv livsstil fører til tynne knokler, lavt mineralinnhold og redusert styrke. Beinbygning er ferdig utbygd etter fylte 20 år. Det betyr at manglende benbygging som følge av inaktivitet før fylte 20 år, aldri kan hentes igjen senere.

Chaddock et al (2014) viser til en stor undersøkelse der hjerneaktiviteten til godt trente og dårlig trente barn. Undersøkelsen ble gjennomført på 9- og 10-åringer ved en barneskole i Illinois.

Forskerne konkluderer med at spreke barn bruker hjernen mer aktivt til å løse kompliserte oppgaver enn mindre spreke barn gjør.

Studier fra Danmark anslår at dersom en fysisk inaktiv 30-åring begynner med lavintensiv aktivitet fire timer i uken, reduseres sykdomskostnadene med 28-29 000 DKK og produksjonstapene med 70 000 DKK per år i vedkommendes resterende leveår (Sørensen m. fl. 2005).

Bolin og Lindgren (2002) har beregnet verdien av produksjonsbortfall og behandlingskostnader i sykehjem og sykehus, samt utgifter til legemidler som følge av sykdommer som antas å være knyttet til fysisk inaktivitet. Antall sykdommer som er med i beregningen er åtte, hvor hjertesykdommer er de sykdommer som bidrar mest til de beregnede kostnader. Populasjonen omfatter alle mellom 18 og 82 år. Kostnaden per år knyttet til mangel på mosjon er litt over 6 milliarder SEK (2002). Denne beregningen angir kostnader knyttet til produksjonstap og behandlingskostnader. Verdien av produksjonsbortfallet utgjorde 5,3 milliarder kr per år (av totalen på vel 6 milliarder).

Alle disse internasjonale studiene er grundige statistiske studier av individers atferd. Det er kontrollert for en rekke andre forhold enn fysiske aktiviteter som også kan ha virkninger på helse og de prestasjoner som måles. Det svært interessante resultatet er at ikke bare har økt fysisk aktivitet, selv i moderate former, en god virkning på helse og eget velvære, men det har også langsiktige positive virkninger på skoleprestasjoner og arbeidsmarkedsutfall.

4.2 Verdsetting av egenopplevd nytte særlig relevant i arealplanlegging

Verdsettingsstudier basert på egenopplevd nytte brukes særlig til å verdsette verdien av friluftsliv på et gitt areal eller i et definert område. Ved å undersøke befolkningens betalingsvillighet for å utøve friluftslivsaktiviteter i et gitt område, får man fram verdien av å regulere, eller sette i stand et område til denne type aktiviteter. Analysene gir da et grunnlag for å kunne vurdere om et område skal reguleres til næringsvirksomhet, bolig eller friluftsliv. Analyseformen er noe mindre egnet til å studere den samlede verdien av friluftsliv når alt fra turer i nærmiljøet til kommersielle guidede, spektakulære fjellturer, til betalte og medlemsbaserte ferdighetskurs i kajakk skal inkluderes. Det er også vanskelig å få kartlagt verdien av friluftsliv for de som overhode ikke har noen betalingsvillighet eller har avslørt noen preferanser som viser at de verdsetter friluftsliv gjennom denne type undersøkelser. Denne type undersøkelser tar ikke hensyn til utfordringer med nåtidsskjevhet og at det kan være betydelige positive eksterne effekter ved å få aktivisert den delen av befolkning som ikke har betalingsvillighet for friluftslivsaktiviteter (se kapittel 3 der metodiske spørsmål og friluftsliv sett fra et samfunnsøkonomisk perspektiv drøftes).

4.2.1 Litteratur om egenopplevd nytte

Norge har ikke hatt tradisjon for å undersøke befolkningens egenopplevde nytte av friluftsliv. Det er noen få unntak knyttet til verdi av fritidsfiske, men for mange andre aktiviteter finnes det få norske undersøkelser. Det er en del studier (for eksempel basert på spørreundersøkelser) av holdninger til miljø, friluftsliv osv. i regi av NINA og andre, men ingen av disse går videre til økonomisk verdsetting. Det er også en del kunnskap om rekreasjonsatferd (for eksempel i NINA og SSB) og data (bl.a. har DNT et omfattende datasett om besøk på hytter osv.).

Internasjonalt er det flere hundre studier av rekreasjonsverdi og verdi av friluftsliv. Disse studiene brukes aktivt i prioritering, planlegging og tilrettelegging av friluftslivsaktiviteter.

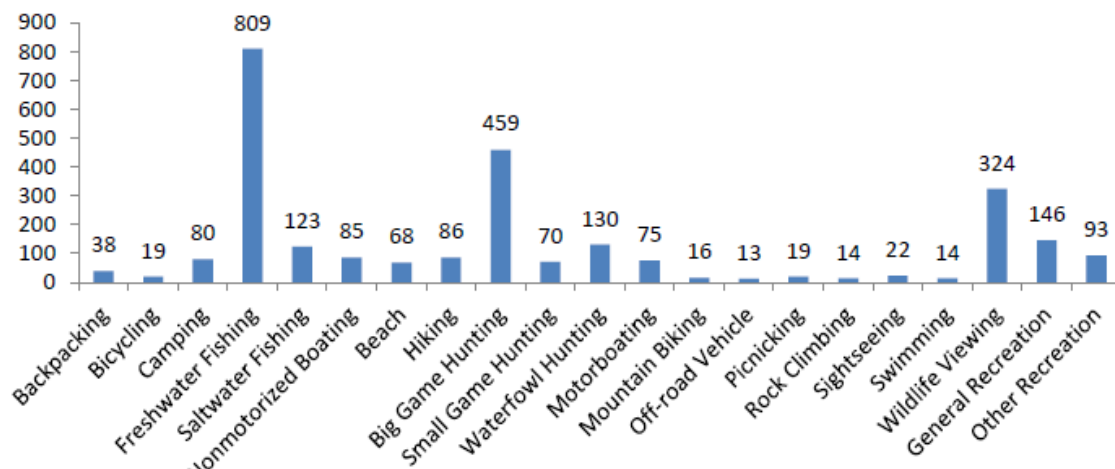
I en større undersøkelse av økonomiske verdier av svensk friluftsliv er svenskenes direkte kostnader ved friluftslivsaktiviteter kartlagt, og betalingsvilligheten for de utførte aktivitetene

utover de direkte kostnadene undersøkt (Fredman, Svensson, Lindberg, & Ho, 2010). Studien viser at betalingsvilligheten (konsumentoverskuddet) for de opplevde verdiene var 4800 SEK per person for de som hadde hatt noen form for utgifter ved friluftslivsaktiviteter, og 3800 SEK for de som ikke hadde hatt utgifter i forbindelse med friluftslivsaktiviteter. Det samlede konsumentoverskuddet (betalingsvillighet utover faktiske kostnader) for utøvd friluftsliv i Sverige i 2009 ble beregnet til 33,4 mrd SEK. Dette tilsvarer om lag en tredjedel av de faktiske utgiftene brukt på friluftslivsaktiviteter.

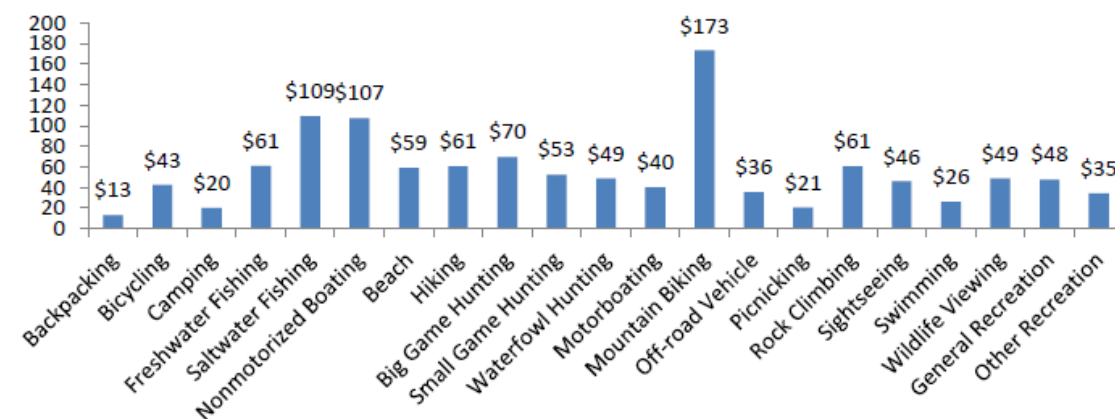
Den svenske undersøkelsen der befolkningens betalingsvillighet for alt friluftsliv er forsøkt verdsatt har en annen innfallsvinkel enn det vi finner i de fleste andre studier. De fleste andre studier er enten rettet mot å finne betalingsvilligheten per tur, eller samlet betalingsvillighet for et gitt rekreasjonsområde. Eksempelvis finner vi en stor amerikansk litteratur om rekreasjonsverdi for ulike aktiviteter per dag eller tur. Forest Service under US Department of Agriculture har en database over studier som har beregnet rekreasjonsverdier (konsumentoverskudd) per dag for en rekke fritidsaktiviteter (se Loomis 2005). Gjennomsnittsverdien av flere enn 1200 anslag på rekreasjonsverdi per person per aktivetsdag i Loomis (2005) er ca. 47 US dollar eller 400 kroner med dollarkurs på 8,5 kroner. For langrenn, for eksempel, er det 12 anslag, der gjennomsnittet er 31 US dollar, eller 265 kroner per tur.

Det finnes også en offentlig tilgjengelig database fra USA med over 2500 anslag på rekreasjonsverdi per aktivitet og dag basert på studier i perioden 1958-2006.⁴ Hensikten med disse oversiktene over anslag på rekreasjonsverdi er at de kan brukes som basis for verdioverføring internt i USA når nye tiltak som påvirker rekreasjonsmulighetene (positivt eller negativt) vurderes gjennomført. En utfordring med å beregne totalverdi (verdien av alt friluftsliv sammenlignet med en situasjon der det ikke var noe friluftsliv) er at verdien av en aktivetsdag for hver person typisk ikke er konstant, men avtar med antall aktivetsdager. Den første turen du tar en sommer kan ha større verdi enn den du tar etter to uker med turer på fjellet, for eksempel. For inaktive kan den første turen være beheftet med store kostnader uten at den opplevde nytten i form av velvære står i forhold til kostnaden. Etter hvert som man klarer å holde aktiviteten i gang, kommer i bedre form og får mer kompetanse, vil også den egenopplevde nytten kunne øke, før man kommer til et metningspunkt som gjør at den opplevde nytten av neste tur avtar.

⁴ <http://recvaluation.forestry.oregonstate.edu/>

Figur 4.1 Antall anslag på rekreasjonsverdi for ulike aktiviteter fra amerikansk base

Kilde: <http://recvaluation.forestry.oregonstate.edu/>

Figur 4.2 Gjennomsnittlig konsumentoverskudd per aktivitet, US dollar 2010

Kilde: <http://recvaluation.forestry.oregonstate.edu/>

Amerikanske forskere og forvaltere bruker denne databasen til å overføre for eksempel gjennomsnittsverdier for ulike aktiviteter når de skal gjøre økonomiske vurderinger av tiltak som har positive eller negative effekter på friluftsliv. Har man tall på aktivitetsnivå for ulike aktiviteter, kan man regne seg fram til totalverdien av aktivitetene (med forbehold om at det på individnivå kan være personer med både økende og avtagende nytte), noe som også vil danne utgangspunkt for verdsetting av endringer i verdiene ved ulike tiltak. Det er imidlertid ganske upresist å overføre slike tall til en norsk sammenheng direkte.

Tidsbruk og verdien av tid

Det er også en rekke andre studier som dokumenterer betydningen av friluftsliv for velferd. Siikamäki (2011) ser på betydningen av nasjonalparksystemet i USA for rekreasjon og spesielt på hvor mye rekreasjonstid nasjonalparksystemet har bidratt med. Studien finner at parkene totalt mellom 1975 og 2007 har bidratt med 2,2 milliarder timer med rekreasjonstid per år, omtrent 33 prosent av all naturbasert rekreasjon. Ved bruk av konvensjonelle måter å beregne verdi av tid (som nok er vel lave i denne sammenheng) kommer han til at dette gir et samfunnsøkonomisk velferdsbidrag på 15 milliarder US dollar per år. Dette gir en god

illustrasjon på en del av betydningen av friluftsliv. En annen studie fra USA gjør en grundig vurdering av fysisk aktivitet på nasjonalt nivå knyttet til rekreasjon i skog (Kline m.fl. 2011).

Norske studier av egenopplevd nytte

Lindhjem og Magnussen (2012) har tidligere vurdert verdien av friluftslivsaktiviteter, særlig i skog, og de har gjort en litteraturgjennomgang av norske og internasjonale studier, se også NOU 2013:10. Disse studiene bruker enten reisekostnadsmetoden eller spørreundersøkelser for å beregne verdien av en rekreasjonsdag og/eller –aktivitet. For eksempel viser de til en studie av Zandersen og Tol (2009) som gjør en meta-analyse av 26 studier fra ni land i Europa som har brukt reisekostnadsmetoden til å anslå rekreasjonsverdi per skogstur (i hovedsak sommertid). De finner at konsumentoverskuddet per tur varierer fra 0,66 Euro til 112 Euro, med gjennomsnittsverdi på ca. 140 kroner (kurs 8 kr/euro).

Den kanskje mest relevante studien for å vurdere verdien av rekreasjonsopplevelser på vintertid er Sælen og Ericson (2013). De ser på verdien av en skitur under ulike vinterforhold i Oslomarka, basert på reisekostnader og tidsbruk. Konsumentoverskuddet for en skitur under gode snøforhold (den maksimale kostnaden folk er villige til å godta for en skitur fratrukket det de faktisk betaler) anslås til 161 kroner, når folk reiser med bil til turstedet. Verdien er lavere under sørpe eller barmarksforhold, som kan forventes. Basert på denne lille gjennomgangen av litteraturen, virker det som et anslag på kr 161 for en aktivitetsdag på ski er relativt konservativt, ikke minst når en tar hensyn til at folk i mange tilfeller reiser mye lenger enn det Sælen og Ericson (2013) legger til grunn for Oslomarka. De internasjonale studiene er også i samme område, om ikke høyere.

Barton m.fl. (2015) forsøker å anslå totalverdien per år av friluftsliv i Oslomarka, blant annet basert på resultatene i Sælen og Ericson (2013). De bruker flere metoder basert på såkalt verdioverføring fra litteraturen og anslag på verdi av tid. De kommer fram til en årlig samfunnsøkonomisk verdi for friluftsliv og rekreasjon i Oslomarka på mellom 2,3 og 13,3 milliarder kroner.

Sammensatte metoder brukt som grunnlag for kyststi på Fornebu

I en studie av arealverdier på Fornebu ble det brukt sammensatte metoder for å komme fram til verdien av å anlegge og tilrettelegge en kyststi for friluftsliv og friluftsområder for bading og andre aktiviteter etter flyplassen ble lagt ned og området var besluttet konvertert til nærings- og boligformål. For å fastsette arealfordelingen til ulike formål ble det benyttet et sett av metoder for å vurdere verdien av friluftslivsarealer i forhold til andre anvendelser. Fornebu ligger i et pressområde, der det er særlig knapphet på strender og tilgang til strandsonen. De samfunnsøkonomiske verdiene av å prioritere arealer til friluftsliv ble derfor vurdert å være høy, noe som også er bekreftet i ettertid. Studien konkluderte med at sammenhengene kyststi og friluftsområder langs sjøkanten var den beste alternative anvendelsen av arealene sett fra et samfunnsøkonomisk perspektiv.

4.2.2 Miljødirektoratets veileder for kartlegging og verdsetting av friluftslivsområder

Miljødirektoratet har utgitt en veileder for kartlegging og verdsetting av friluftslivsområder i Norge (Miljødirektoratet, 2013). Metoden som anbefales angir hvordan arealer skal kartlegges og kategoriseres etter ulike områdetyper. Verdsettingen gjøres ved hjelp av et sett med verdsettingskriterier der ulike kriterier vektas fra 1 til 5. Når alle relevante kriterier for et område er vurdert gjøres en endelig vurdering av verdi for det aktuelle området. Formålet med kartleggingen og verdsettingen er å sikre at områder med stor verdi for friluftsliv sikres, ivaretas og tilrettelegges. Dette er en annen tilnærming enn å verdsette et områdes verdi for friluftsliv gjennom en betalingsvillighetsundersøkelse. Kartlagte områder kan likevel suppleres med betalingsvillighetsundersøkelser for å bedre beslutningsgrunnlaget når arealformål og tilrettelegging for friluftsliv skal vurderes.

4.3 Økonomiske virkninger fra kommersielle aktiviteter målt i virkninger på BNP

Det kommersielle friluftslivet kan omfatte ski-kurs, guidede toppturer, sommerleirer for barn og tilbud og arrangementer for eldre. Det økonomiske overskuddet knyttet til disse virksomhetene kan enten gå til private eiere, som overskuddet vanligvis gjør i for eksempel reiselivsbransjen, eller de blir brukt til å legge til rette for friluftsliv, som det økonomiske overskuddet fra DNTs overnattings-, serverings- og arrangementstilbud.

Virke (2014) peker på Turistundersøkelsen, som viser at naturbasert rekreasjon, stillhet og friskhet er det sentrale motiv bak naturbasert turisme i Norge, se også en undersøkelse fra 2003, som viser interessen for å oppleve stillhet for utenlandske brukere av norsk friluftsliv (gjengitt i Vista Analyse 2014). Innovasjon Norges markedsundersøkelse dokumenterer at naturopplevelse er det strategisk viktigste fortrinn for utenlandske turister i Norge (IPSOS MMI 2012). Tilgjengelighet til naturområder står sentralt i produktutviklingen av det naturbaserte reiselivet.

Ifølge analyser fra Virke (2014) legger vi igjen 6,5 milliarder kroner i varehandel, reiseliv og annet bruksrelatert konsum knyttet til bruk av egen hytte/fritidsbolig i Norge. Reiselivet står for ca. 4 prosent av BNP og sysselsetter om lag 7 prosent av den norske arbeidsstyrken. Det legges igjen store økonomiske verdier i lokalmiljøene knyttet til klassisk friluftsliv, se for eksempel studien av Vasaasen og Ericsson (2011) som anslår lokaløkonomiske virkninger av DNTs hytter i Setesdal.

Det er gjennomført undersøkelser av friluftslivets BNP-virkninger (effekter som følge av helsevirkninger er ikke inkludert) i blant annet Sverige og Danmark. Fredman, Svensson, Lindberg, & Ho (2010) finner gjennom en omfattende kartlegging i 2009 at svenskene i gjennomsnitt brukte 12 800 SEK på friluftslivsaktiviteter, hvorav 9 600 SEK ble brukt i Sverige. Totalt gir dette 96,6 mrd SEK, hvorav 72,3 mrd SEK ble brukt i Sverige. Overnattinger, utstyr og transport representerer de største utgiftspostene. Ved hjelp av multiplikatorer hentet fra kryssløpsanalyser er det beregnet at svenskenes konsum knyttet til utstyr og aktiviteter i forbindelse med utøvelse av friluftsliv gir en verdiskaping målt i BNP-bidrag på 33,4 mrd SEK. Dette er beregnet å gi en sysselsettingseffekt på 75 600 sysselsatte. I samme studie er det som nevnt foran beregnet en betalingsvillighet utover dette på 33,4 mrd. SEK for svenskenes friluftsliv (Fredman, Svensson, Lindberg, & Ho, 2010).

En dansk studie av friluftslivets nasjonaløkonomiske fotavtrykk (Jacobsen, Søndergaard Jensen, Bakhtiari, & Jellesmark Thorsen, 2014) har brukt tilsvarende metoder som i den svenske undersøkelsen og finner at danskene har et årlig forbruk knyttet til friluftslivsaktiviteter på 29 mrd DKK i 2013. Det er beregnet at dette gir en verdiskaping målt i virkning på BNP på 18,2 mrd DKK og sysselsetter 28 483 personer (fulltid). Undersøkelsen er basert på en spørreundersøkelse innsamlet blant 4000 danske husstander. I den danske undersøkelsen gjøres det en sammenlikning med undersøkelsen fra Sverige nevnt foran. Ved å regne om til danske kroner (DKK) og korrigere for befolkningsstørrelse tilsvarer de svenske funnene 35 mrd DKK for danske forbrukere. Det vises til at det i den svenske undersøkelsen er inkludert kostnader til bespisning, noe den danske undersøkelsen ikke har tatt med, begrunnet i at man uavhengig av utøvelse av friluftsliv må ha mat. Dersom mat og bespisning tas ut, og det korrigeres for valuta og befolkningsstørrelse tilsvarer de svenske funnene beregnet på Danmark om lag 29 mrd kroner. Befolkningens kostnader til friluftsliv i Danmark og Sverige er dermed forbausende like på tross av at kostnadene fordeler seg forskjellig mellom de to landene. Eksempelvis viser resultatene at danskene bruker mer penger på utstyr enn svenskene, mens svenskene bruker mer penger på transport og overnatting enn danskene.

Det er ikke gjort tilsvarende kartlegginger av nordmenns utgifter i forbindelse friluftsliv der hele landet er inkludert. SSB forbruksundersøkelse gir noe informasjon om utstyr, for eksempel

brakte nordmenn i gjennomsnitt 884 kroner per husholdning på sykler i 2012. Innkjøp av sykkel kan være begrunnet både i transport og idrett, så vel som friluftsliv. Videre viser forbruksundersøkelsen at det ble brukt i gjennomsnitt 3291 kroner per husholdning på større gjenstander for utendørs rekreasjon i 2012. Disse gjenstandene inkluderer også motorisert utstyr, som eksempelvis båter, vann- og snøscootere mv. Vi ser videre at den norske befolkningen i gjennomsnitt i 2012 brukte 43.347 kroner per husholdning på kultur og fritid, hvorav 2.896 er sport- og fritidstjenester (SSB). Basert på tilgjengelig kunnskap kan det være rimelig å anta at nordmenns konsum i forbindelse med utøvelse av friluftsliv kan være på om lag samme nivå som danskenes og svenskenes, og ligge omkring 2-4 pst. av det samlede konsument i Norge.

4.3.1 Friluftslivsorganisasjoner fungerer i samspill med og bidrar i utvikling av kommersielle tjenester og reiselivsprodukter

DNT er den største tilretteleggeren for reiselivsbransjen blant friluftslivsorganisasjonene. Medlemsforeningene tilrettelegger og vedlikeholder de aller fleste turmålene som Innovasjon Norge markedsfører som hovedattraksjoner innenfor det naturbaserte reiselivet. DNT står også for utdanning av alt fra turledere til bre- og klatreinstruktører og utvikler kompetanse- og sikkerhetsstandarder for turistnæringer som ønsker å tilby kommersielle friluftslivsaktiviteter. Tilrettelegging og vedlikehold av turstier og turisthytter er i all hovedsak dagnadsbasert og/eller medlemsfinansiert. DNTs omfattende tilbud av turisthytter bidrar til å gjøre Norge til et mer attraktivt ferieland for både nordmenn og utenlandske turister. I tillegg til at godt tilrettelagte turområder med overnattingsmuligheter med lave priser er aktivitetsfremmende i befolkningen, er foreningen en viktig i utviklingen av det som gjør Norge til et attraktivt ferieland.

Det er også flere av de øvrige friluftslivsorganisasjonene som har utviklings- og støttetiltak som stimulerer til utvikling av kommersielle reiselivsprodukter. I Tekstboks 2.1 omtales Norges Padleforbunds utvikling av en standard for padlekompetanse som foruten å fremme kompetansen i egen organisasjon, også har gitt rammebetingelser for en standardisert og kvalitetssikret produktutvikling i det kommersielle markedet. Med kompetanseutvikling også utenfor egen organisasjon bidrar forbundet til økt sikkerhet blant padlende som ikke er medlem av en klubb. Samtidig vil et bredt og økende tilbud av kommersielle padleaktiviteter kunne få flere til å padle, slik at potensialet for frivillige medlemsbaserte aktiviteter også øker. Det observeres imidlertid en tendens til avtagende, og også negativ vekst i Padleforbundet for medlemmer under 19 år. Kursaktivitetene som øker synes å være rettet mot et betalingssterkt voksent publikum (Padleforbundets årsberetning 2015). I tillegg til kommersielle aktører som har tatt i bruk våttkort som kompetansestige, observerer vi at andre friluftslivsorganisasjoner, deriblant DNT, også tilbyr utstyr, aktiviteter og kurs basert på Padleforbundets våttkortstige. Våttkort er dermed et eksempel på hvordan utviklingen av et produkt som legger grunnlag for utøvelse av friluftsliv kan spres til andre friluftslivsorganisasjoner enn organisasjonen som i utgangspunktet hadde spisskompetanse på den gjeldende aktiviteten. Kompetanseoverføring mellom de ulike friluftslivsorganisasjonene kan gi et bredere tilbud i flere organisasjoner og dermed også treffe flere med tilbud som bidrar til at det samlede aktivitetsnivået øker.

Tekstboks 4.1 Eksempel på utvikling av et kommersielt marked støttet av en frivillig organisasjon: Padleforbundets utvikling av våttkort

Norges Padleforbund har utviklet en nasjonal standard for padlekompetanse (våttkortstigen). I følge Norges Padleforbund har denne kompetansestigen gjort Padleforbundet mer relevante for et bredere lag av padlere og bidratt til medlemsvekst i Padleforbundet. Fra våttkortstigen ble introdusert i 2006 har over 60 000 personer deltatt på kurs (epost fra Padleforbundet datert 6. april 2016). Fra våttkortstigen ble etablert har det vært en kraftig vekst i kommersielle kursleverandører som leverer kurs etter våttkortstandarden. Våttkort fungerer som en form for sertifisering av kurs der det stilles krav til HMS, sertifisering av instruktører og kvalitetssikring av kommersielle kursleverandører. Padleforbundets utvikling av kompetanse- og sertifiseringsstandarder har dermed fungert som en støtte i utviklingen av et kommersielt marked for padlekurs- og aktiviteter og dermed bidratt til sikkerhet og kompetanse blant padlere utenfor den organiserte delen av padlesporten. Utviklingen av et kommersielt kursmarkedet kan også ha bidratt til medlemsvekst av voksne medlemmer til organisert padling. Padleforbundet hadde en jevn medlemsvekst fram til 2009, men har deretter hatt en avtagende vekst, og også hatt flere år med nedgang i medlemsskap for aldersgruppen under 19 år. Padleforbundet tilbyr også kommersielle kurs der inntektene kan brukes til den frivillige delen av organisasjonen og klubbutvikling.

Padleforbundets våttkortstrategi er et eksempel på hvordan en frivillige friluftslivsorganisasjon kan stimulere til økt aktivitet for voksne gjennom å tilrettelegge for kommersielle aktører slik at bredere målgrupper nås, samtidig som sikkerheten i utøvelsen av aktiviteten ivaretas best mulig. Eksempelet viser også hvordan en frivillig organisasjon kan utvikle et reiselivsprodukt, utdanne instruktører og kursleder som kan gi næringsaktiviteter gjennom å utvide spekteret med reiselivsprodukter som tilbys i Norge, og dermed bidra til å gjøre Norge som et mer attraktivt turistland. Innovasjon Norges publikasjon "Norway in your pocket" viser flere bilder med padleaktiviteter og viser til steder der padleaktiviteter tilbys.

4.4 Oppsummering; friluftsliv bidrar med flere verdier i samfunnet

Litteraturgjennomgangen viser at det er gjennomført flere grundige statistiske studier av individers atferd som viser at økt fysisk aktivitet har en god virkning på helse og eget velvære, og at dette har langsiktige positive virkninger på skoleprestasjoner og arbeidsmarkedsutfall. Selv økt fysisk aktivitet i moderate former kan gi betydelige resultater. I kapittel 7 har vi gjennom egne empiriske analyser basert på norske data studert hvorvidt dette også er tilfelle for den norske befolkningen. Litteraturgjennomgangen viser også at friluftsliv har en egenverdi utover de verdien som kan måles gjennom helseeffekter og økt produktivitet. Vi vurderer beregninger av friluftslivets verdi gjennom hypotetiske beregninger av vunne kvalitetsjusterte leverår (QUALY) som et lite relevant mål for å vise hvilke verdier utøvelse av friluftsliv gir.

Vi viser til flere studier der den egenopplevde nytten av friluftsliv er forsøkt verdsatt gjennom ulike betalingsvillighetsundersøkelser. Eksempelvis viser undersøkelser fra 26 undersøkelser fra ni land i Europa at den egenopplevde nytten (konsumentoverskudd) for ulike rekreasjonsaktiviteter ligger på en gjennomsnittsverdi på 144 kroner per tur. Dette er opplevde verdier som kommer i tillegg til de faktiske kostnadene ved aktivitetene som er vurdert. Tilsvarende viser et stort utvalgt amerikanske studier gjennomsnittsverdier per aktivitetsdag på 400 kroner, der eksempelvis en langrennstur er verdsatt til 265 kroner. Dette er et høyere anslag enn det som er funnet for en skitur i Osloomarka hvor den egenopplevde nytten er anslått til 161 kroner når reisekostnader er trukket fra. En svensk studie har gjennom en større undersøkelse vurdert betalingsvilligheten for svenskenes friluftsliv i 2009, utover det de faktisk har betalt, til 33,4 mrd SEK i 2009. Verdiene angir den egenopplevde nytten (konsumentoverskuddet) for de som har deltatt i friluftslivsaktiviteter og som således gjennom

handling har vist at de har en betalingsvilje som er høyere enn kostnadene for de ulike opplevelser som deltagelse i friluftsliv gir. Denne type undersøkelser er i første rekke egnet til å vurdere etterspørselen etter friluftslivsområder som ikke fanges opp i markedet.

Utøvelse av friluftsliv og friluftslivsorganisasjonenes innsats har også et direkte økonomisk bidrag på BNP gjennom medfølgende konsum av varer og tjenester. Bedre tilrettelegging for friluftsliv og naturbasert reiseliv i Norge kan motivere flere utenlandske turister til å feriere i Norge, og til å få nordmenn til å legge en større del av ferien sin i Norge. I et sterkt voksende marked med høy betalingsvillighet for produkter og tjenester, vil tilbudssiden utvikles i søken etter økt profitt. Kommersielle aktører bidrar dermed også til å motivere befolkningen for friluftslivsaktiviteter for å øke markedet for kommersielle tjenester og produkter. Friluftslivsorganisasjonene med DNT i spissen er viktige aktører i det naturbaserte reiselivet, og bidrar gjennom dugnadsbasert tilrettelegging av turområder, og kurs- og produktvikling innenfor friluftsliv i utviklingen av det kommersielle reiselivet. Friluftslivsorganisasjonene, og da særlig DNT, har en dermed en viktig næringspolitisk rolle.

5. Hvor aktive og hvor mye ute er vi egentlig?

Friluftsliv er en viktig del av den norske nasjonale identiteten og den norske kulturarven. Friluftsliv har en dokumentert helseeffekt og er en viktig faktor for befolkningens livskvalitet. Friluftsliv er også en sentral del av den personlige identiteten for svært mange mennesker. Kombinasjonen fysisk aktivitet og naturopplevelse er unik, og utgjør kjernen i friluftsliv, ofte i et samspill med kulturminner. Friluftsliv gir både sanselige og fysiske opplevelser. I tillegg vil et aktivt friluftsliv kunne gi den enkelte et forhold til naturen, som igjen kan medføre økt vilje til å foreta miljøvennlige valg.

Meld.St.18 (2015-2016) side 10

Sitatet fra friluftslivsmeldingen over peker på friluftsliv som identitetsbærer, med dokumentert helseeffekt og en viktig faktor for befolkningens livskvalitet. Spørsmålet det da er naturlig å stille er; hvor aktive er den norske befolkning, og er det behov for virkemidler og tiltak for å få befolkningen i aktivitet og ut i friluft?

Befolkningens aktivitetsnivå måles i flere sammenhenger og på ulike måter. Vi gjengir kort noen hovedtrekk fra undersøkelser der fysisk aktivitet blant befolkningen og befolkningsgrupper er kartlagt.

5.1 Myten om spreke nordmann falt i 2008

Tidsbruksundersøkelser forteller hva befolkningen oppgir at de bruker tiden sin på. Tidsbruksundersøkelser gjennomføres jevnlig av de ulike nasjonale statistikkbyråene i Europa. Dataene samles inn i base under navnet Harmonised European Time Use Surveys (HETUS) og gir muligheter til sammenlikninger mellom ulike land.

Vaage (2008) har med utgangspunkt i data fra tidsbruksundersøkelser fra perioden 1998-2002 sammenliknet europeers fysiske aktivitet med utgangspunkt i fire aktiviteter for aldersgruppen 20-74 år. Resultatene viser at nordmenn er blant de *minst* aktive i Europa. I den undersøkte perioden brukte nordmenn til sammen bare 42 minutter på fysiske aktiviteter i løpet av en gjennomsnittsdag. Dette tilsvarer to tredeler av tiden latvierne brukte i samme periode. Kun Belgia kommer dårligere ut enn Norge. Norge taper først og fremst fordi vi bruker mindre tid på å gå fra sted til sted. Bilen er m.a.o et mer brukt framkomstmiddel i Norge, noe som bidrar til mindre fysisk aktivitet.

Kompenserer vi bilkjøring med å gå mer tur? Ifølge Vaage (2008) peker nordmenn seg ikke ut som spesielt aktive turgåere. Med unntak av Italianere og slovenere som bruker hhv 20 og 18 minutter på å spasere eller gå fottur i løpet av dagen, bruker de fleste landene omtrent like mye tid på turgåing som vi gjør i Norge, dvs 13 minutter per dag i den undersøkte perioden.

Når det kommer til idrett og friluftsliv bruker nordmenn, sammen med svensker og finner, mer tid enn befolkningen i andre land. I denne kategorien inngår blant annet fysisk trening, skiturer, fisketurer, båtturer, bær/soppturer og jakt. Dette er imidlertid ikke tilstrekkelig til å kompensere for at transport med bil fortrenger bruk av beina som transportmiddel.

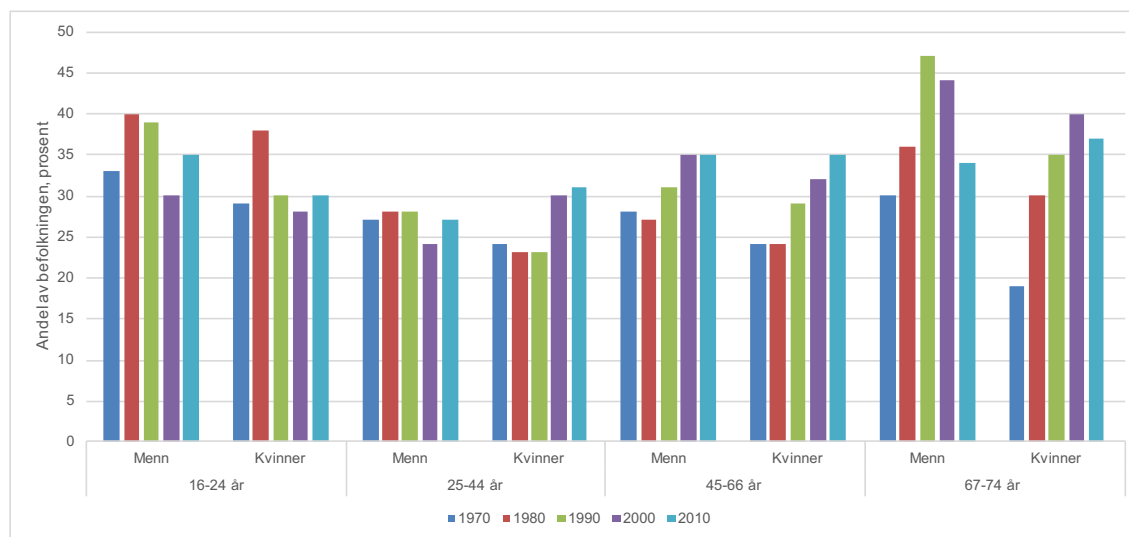
Hva så med fysisk aktivitet i fritiden? Vaage (2008) viser at befolkningen i Norge har mest fritid i løpet av en dag sammenlignet med andre land i Europa, tett fulgt av finner og belgiere. Nordmenn er i likhet med befolkningen i resten av Europa, mer aktive i helgene, men nordmenns aktivitetsnivå i helgene ligger omtrent midt på treet i en europeisk sammenheng.

Mer fritid ser mao ikke ut til å gjøre nordmenn mer aktive enn befolkninger i land med adskillig mindre fritid. Tidsbruksundersøkelsen fra 2000 viser at kvinner er mindre fysisk aktive enn menn, og at det var de eldste og yngste som bruker mest tid til fysisk aktivitet ved årtusenskiftet. Et viktig trekk ved Norge, Sverige og Finland er at andelen av de som er mest aktive under trening og friluftsliv øker med alderen. De yngste er mest aktive først og fremst fordi de sykler eller går fra sted til sted, mens de har mindre av sin aktivitet i forbindelse med trening og friluftsliv.

5.2 Tidsbruksundersøkelsene fra SSB

Figur 5.1 viser andelen i ulike alderskategorier som har utført friluftslivs- eller idrettsaktiviteter en gjennomsnittsdag fordelt på kjønn for perioden 1970 til 2010. Figuren er basert på SSBs tidsbruksundersøkelser. I følge denne undersøkelsen er det like mange kvinner som menn i aldersgruppen 45–66 år som har drevet med idretts- eller friluftslivsaktiviteter en gjennomsnittsdag i 2010. Andelen kvinner i aktivitet i denne aldersgruppen har økt jevnt fra 1970. For aldersgruppen 25–44 år er det en større andel kvinner enn menn som oppgir at de har utført friluftsliv- eller idrettsaktiviteter i både 2000 og 2010. For aldersgruppen 16–24 år har andelen kvinner som har utført en idretts- eller friluftslivsaktivitet en gjennomsnittsdag vært noenlunde stabil de siste 40 årene med unntak av 1980 da andelen var betydelig høyere. Den første joggebølgen startet rundt 1980, sterkt motivert av langdistanseløperen Grete Waitz. Mosjonsløp for kvinner ble også mer vanlig mot 1980. En kuriositet i denne sammenheng er at Holmenkollstaffen først ble åpnet for kvinner i 1975 etter sterke og langvarige aksjoner. Engasjement for å sikre kvinner deltagelse i idretten kan ha bidratt til å få særlig kvinner fra aldersgruppen 16–24 motivert for idrett så vel som for friluftslivsaktiviteter på slutten av 70-tallet og begynnelsen av 80-tallet.

Figur 5.1 Andel som har utført idretts eller friluftslivsaktiviteter en gjennomsnittsdag (prosent), tid, alder og kjønn.

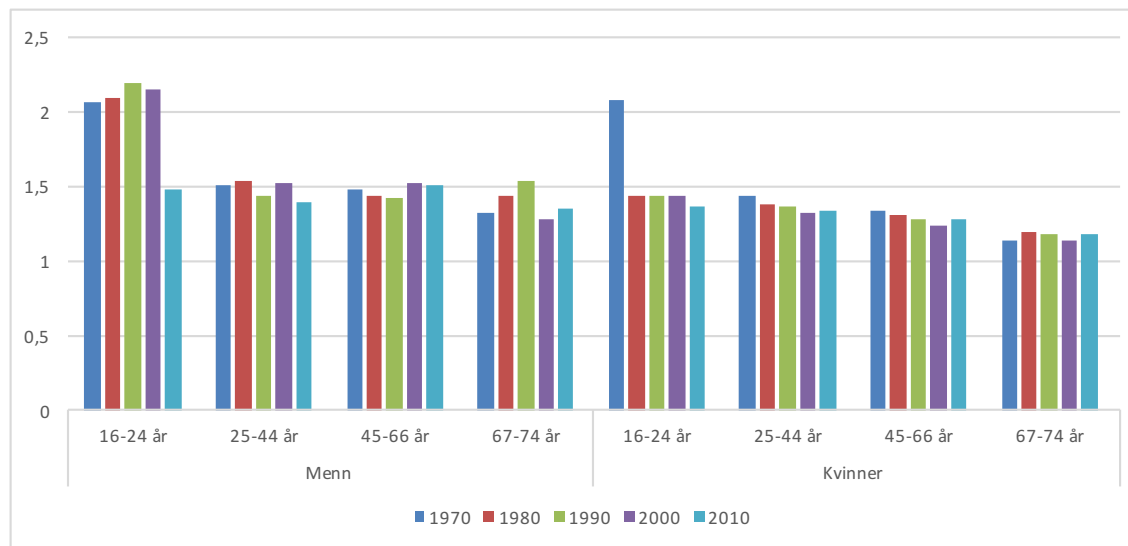

Kilde: SSB Tidsbruksundersøkelse, bearbeidet av Vista Analyse 2016

Andelen som er i aktivitet en gjennomsnittsdag varierer over tid, og med kjønn og alder. Dersom vi ser hvor mye tid de som er aktivitet en gjennomsnittsdag bruker på aktiviteten, er det adskillig mindre variasjoner. I 2010 varierer dette fra 1 time og 18 minutter for kvinner i aldersgruppen 67–74 år til 1 time og 48 minutter for menn i aldersgruppen 16–24 år. Med unntak av den siste gruppen og kvinner i aldersgruppen 16–24 år i 1970, ligger tiden som brukes på idretts/friluftslivsaktiviteter relativt stabilt, men likevel med noe fall over tid og med alder. Den

største endringen finner vi for menn i aldergruppen 16–24 år der det er et kraftig fall i tidsbruken fra 2000 til 2010.

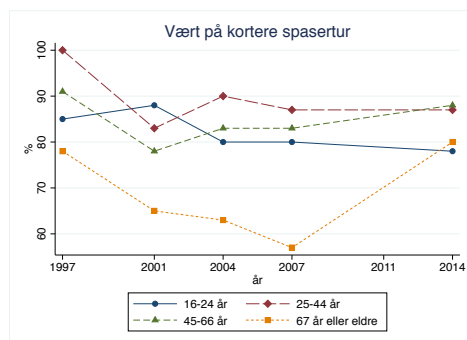
Figur 5.2 Tid brukt på friluftslivs-eller idrettsaktivitet en gjennomsnittsdag, blant dem som har utført aktivitetene (timer og minutter), etter kjønn, alder, og tid

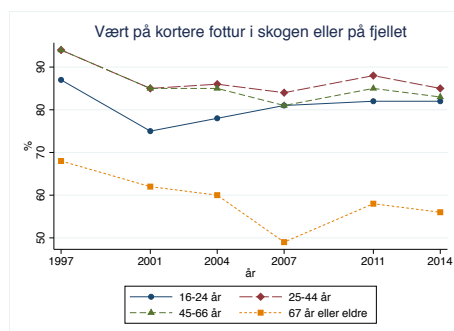
Kilde: SSB Tidsbruksundersøkelse, bearbeidet av Vista Analyse 2016

5.3 Levekårsundersøkelsen viser stabilitet eller nedgående tendes

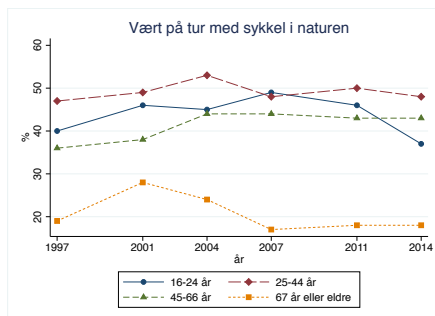
I dette delkapitlet går vi gjennom noen aktivitetstrender som kan avledes fra levekårsundersøkelsene. Korte fotturer (kortere enn 3 timer) er den mest populære aktiviteten, eller den som flest oppgir at de har utført. Det samlede bildet over utvikling viser i store trekk en stabil eller nedadgående tendens.

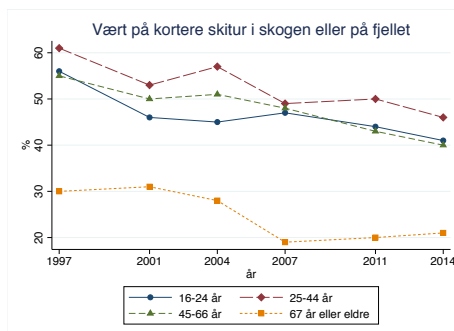
Kortere spaserturer er som figuren til høyre viser den mest brukte aktivitetsformen. I 1997 oppgav nær 100 pst. i aldersgruppen 25-44 år at de hadde gjennomført denne aktiviteten i løpet av det siste året. Med unntak av aldersgruppen 67 år og eldre ser vi at andelen som har vært på kortere spaserturer har vært noenlunde stabilt på 2000-tallet, men med et fall fra 1997.

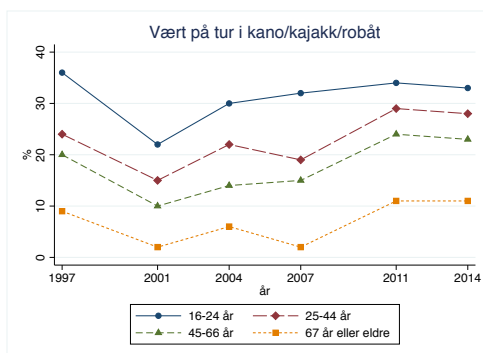
Det er også en høy andel som oppgir at de har vært på korte fotturer i skogen eller på fjellet, men også på dette området er det en nedgang sammenliknet med 1997.

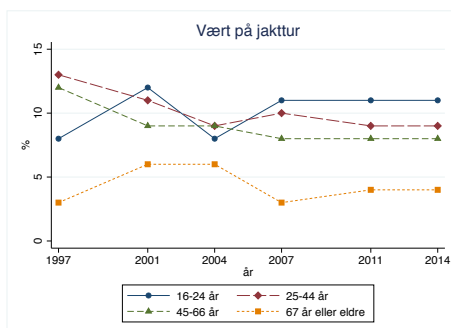
Andelen som oppgir at de har vært på tur med sykkel i naturen ligger noenlunde stabilt med unntak av aldersgruppen 16-24 år der det observeres en nedgang fra 2011. Gruppen 67 år og eldre benytter i liten grad denne aktivitetsformen i 2014.

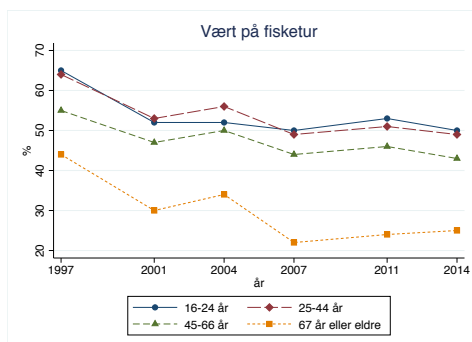
Mens andelen som har vært på tur med sykkel har vært noenlunde stabil, viser andelen som oppgir at de har vært på skitur i skogen eller på fjellet en fallende tendens. Dårligere snøforhold er trolig blant forklaringsfaktorene på dette området.

Andelen som har vært på tur i kano/kajakk/robåt falt fra 1997 til 2001 for samtlige aldersgrupper, men viser deretter en vekst. Andelen som har vært på tur i noen av disse farkostene i 2014 havner på omtrent samme nivå som i 1997. Det kan ha vært en vridning mellom kano, kajakk og robåt. For samtlige aldersgrupper er andelen som har utført denne type aktiviteter vært på samme nivå i 2011 og 2014.

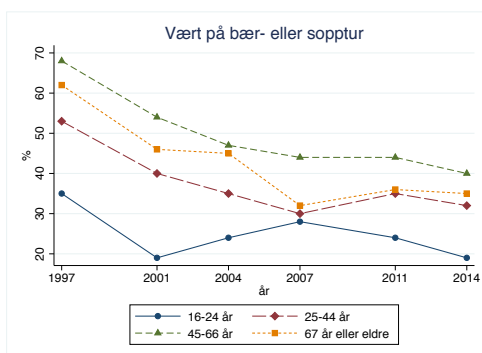

Andelen av befolkningen som har vært på jaktturner har vært noenlunde stabilt fra 2007. For aldersgruppene 25-44 år og 45-66 år er det likevel et betydelig fall i aktivitet fra 1997.

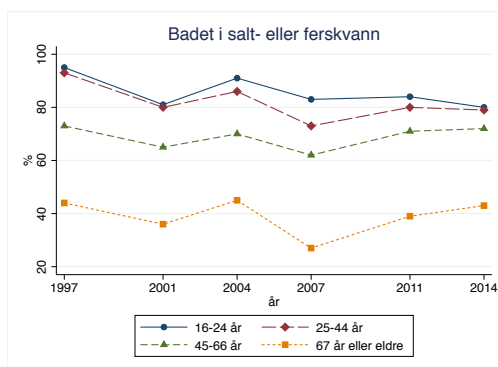

Fisketurer er en populær aktivitet mål i hvor mange som oppgir at de har utført aktiviteten i løpet av året, men vi ser også her en fallende tendens fra 1997. Norsk Jeger og Fiskeforbund gjennomførte egne undersøkelser i 2013 og 2015 for å vurdere effekten av Sportsfiskets år. Resultatene fra spørreundersøkelser gjennomført av IPOS viser at satsning på fiske gir resultater og at 300 000 flere personer fisket i 2015 enn i 2013. Undersøkelsen viser at Norges befolkning i snitt fisket 11 ganger i 2015 (5 ganger i 2013). Flere menn

enn kvinner fisker, og de fisker også mer. Oslo og Østlandet ellers peker seg ut med lavest snittall 7–8 ganger (3 ganger i 2013) mens det på Vestlandet og i Nord-Norge i gjennomsnitt fiskes 16–17 ganger i året (9 ganger i 2013).

Bær og soppturer ser ut til å stadig ha en fallende interesse i befolkningen.

Aktiviteten badet i salt eller ferskvann er en populær, og da særlig for de yngste aldersgruppene. Vi ser likevel en svak fallende tendens også for denne aktiviteten.

5.4 Helsedirektorets målinger: Mindre aktive enn vi tror

Helsedirektoratet viser til at det er utfordrende å kartlegge fysisk aktivitet. Fysisk aktivitet kan måles med frekvens, intensitet, varighet, type aktivitet og konteksten aktiviteten utføres i. Dette gjør at ulike undersøkelser kan komme fram til svært ulike resultater. Noe av årsaken til avvikende resultater kan være at begrepet fysisk aktivitet defineres ulikt. En annen årsak henger sammen med målemetoder. Helsedirektoratet viser til at en spørreskjemaundersøkelse gjennomgående vil få "bedre" resultater enn objektive målemetoder. Et gjennomgående funn der undersøkelser er gjennomført med aktivitetsmåler og spørreundersøkelser er at vi tror vi er mer aktive og sitter mindre stille enn vi faktisk gjør.

Helsedirektoratets undersøkelser viser at det store flertallet av befolkningen har et lavere fysisk aktivitetsnivå enn det helsemyndighetene anbefaler (se helsedirektoratet.no).

5.5 Friluftslivets år 2015: Flere var mer ute i naturen

I forbindelse med friluftslivets år i 2015 opprettet regjeringen en egen tilskuddsordning for friluftslivstiltak som skulle bidra til å markere Friluftslivets år i 2015. Rammen for tilskuddsordningen var på beskjedne 15 millioner kroner.

Det overordnede målet med tilskuddsordningen var å gi friluftsliv økt oppmerksomhet og at året skal gi varige resultater i form av økt deltakelse i friluftsliv i alle deler av befolkningen.

Markeringen av Friluftslivets år 2015 hadde som mål å nå hele befolkningen, med særlig fokus på barn, ungdom, barnefamilier og lite aktive.

I følge undersøkelser gjennomført av Ipsos MMI utført på vegne av norsk friluftsliv var 22 pst. av befolkningen, tilsvarende 931 000 nordmenn over 15 år, mer ute i naturen de siste 12 månedene. Blant unge nordmenn i alderen 15-24 år og 25-39 år var henholdsvis 31 pst. og 30 pst. mer ute i naturen i 2015. Så langt ser det ikke ut til at Friluftslivets år har hatt noen signifikant virkning på medlemstallene i friluftslivsorganisasjonene. Hvorvidt innsatsen stimulert av den ekstraordinære tilskuddsordningen bidro til å skape varig aktivitet for inaktive grupper er vanskelig å si.

5.6 Oppsummering: Behov for sterkere og mer målrettet virkemidler

På tross av utfordringer ved å måle befolkningens aktivitetsnivå, ulike definisjoner og målemetoder, viser det samlede bildet to ting:

- i. Aktivitetsnivået i Norge har gjennomgående falt de siste 20 årene
- ii. Det store flertall av befolkningen er mindre fysisk aktive enn det helsemyndighetene anbefaler

Friluftslivsorganisasjonene har gjennom tilskuddsordningen i friluftslivets år vist at de gjennom relativt små tilskuddsordninger kan nå flere slik at flere blir kjent med friluftslivets tilbud. Friluftslivsorganisasjonene har også vist at skaper godt tilrettelagte og attraktive tilbud for egne medlemmer og den delen av befolkningen som utøver et aktivt friluftsliv. Dersom friluftslivsorganisasjonene også skal få inaktive grupper i aktivitet vil dette kreve en annen tilrettelegging enn det som er mulig gjennom medlemsinntekter og dugnadsinnsats.

Økt fysisk aktivitet har stått på dagsorden i en årrekke. Blant annet gjennom *Handlingsplan for fysisk aktivitet (2005-2009)*. I evalueringen av denne handlingsplanen ble det blant annet konkludert med at målgruppene for de enkelte tiltakene i planen i flere tilfeller er diffuse, noe som også gjør at kravene til styrings- og kostnadseffektivitet i virkemiddelutformingen blir diffuse. Evalueringsrapporten viser til at man vet mye om hvilke tiltak og virkemidler som fungerer i forhold til hovedmålene, men at handlingsplanen i liten grad har gitt rom for satsninger utover primærmålgruppens ordinære virksomhet (Vista Analyse, 2009). Den observerte utviklingen tyder på at politikken etter arbeidet med denne handlingsplanen ble avsluttet heller ikke har lyktes med å øke aktivitetsnivået blant den store andelen av befolkningen som i følge Helsedirektoratets anbefalinger er for lite fysisk aktive. Friluftslivsmeldingen peker på friluftsliv som en viktig del av folkehelsearbeidet. En befolkning som utøver friluftslivs jevnlig der også dagens inaktive deltar, vil bidra til økt fysisk aktivitet i samfunnet. Det er mye kunnskap i kommunene, friluftsrådene, friluftslivsorganisasjonene og i helsesektoren om hva som virker, men det krever fremdeles både en større grad av samordning og styrking av virkemidlene dersom friluftsliv skal kunne bli en viktig del av folkehelsearbeidet for å få hele befolkningen opp på et ønsket aktivitetsnivå.

6. Livsstilssykdommer og helseanbefalinger

I foregående kapittel refererte vi fra ulike undersøkelser som viser et fallende aktivitetsnivå i befolkningen. I dette kapitlet oppsummerer vi noe av den foreliggende kunnskapen om sammenhengen mellom fysisk aktivitet, eller mangel på sådan, og livstilssykdommer. Vi refererer også Helsedirektoratets anbefalinger.

6.1 Livsstilssykdommer

Livstilssykdommer er sykdommer som har sammenheng med hvordan en person lever. Eksempler på livstilssykdommer er hjerteinfarkt, hjerneslag, høyt blodtrykk, visse typer kreft, type 2-diabetes, KOLS, beinskjørhet, depresjon, medikamentmisbruk, overvekt, HIV/AIDS. Noen er mer disponert for å få slike sykdommer enn andre (gener), men hvordan livet leves kan forsterke eller svekke de risikofaktorer en er utstyrt med fra fødselen av. Overspising, manglende fysisk aktivitet, røyking, mye alkohol og stress er eksempler på livstil som kan forsterke risikoen for å få alvorlige sykdommer. Kosthold og levekår har endret seg mye det siste hundreåret, både til det bedre og til det verre. Levelaldren har økt mye i Norge og andre land. Relativt flere eldre i en befolkning kan øke forekomsten av livstilssykdommer. Bedre levekår og medisinske fremskritt har gjort at mange sykdommer i tidlige leveår er blitt redusert i omfang og alvorlighet. Mer stillesittende arbeid og endret kosthold har imidlertid ført til økt forekomst av overvekt og diabetes type 2.

Verdens helseorganisasjon har utarbeidet definisjoner av overvekt og fedme for voksne. Definisjonen som benyttes er basert på en kroppsmasseindeks ($KMI = kg/m^2$). I mange land brukes det grenseverdier tilpasset for barn og unge, spesifikke for kjønn og alder. De fleste overvektige barn er friske, men svært høy vekt og fedme kan gi helseproblemer i barne- og ungdomsårene. Overvektige barn og unge har en viss risiko for å utvikle overvekt og fedme i voksen alder. Spesielt vil dette kunne være tilfelle for barn med overvektige foreldre.

Årsakene til overvekt og fedme kan være mange og sammensatte som gener, kosthold og fysisk aktivitet. Folkehelseinstituttet viser til en barnevektstudie fra 2012. Denne studien viser at for åtteårige gutter var 14 prosent overvektige og for jenter 18 prosent. Andelen med fedme blant disse barna var 3–4 prosent.

En undersøkelse av Helsedirektoratet fra 2011 viser at om lag 16–17 prosent av gutter og jenter i 15–16 års-alderen var overvektige. Andelen med fedme var om lag 2 prosent for jenter og 3 prosent for gutter.

Vekt og høydemålinger fra Bergen og Tromsø viser at andelen særlig tunge barn økte i perioden 1970–2006 (Bergen) og 1980–2005 (Tromsø). Årsaken til vektøkningen er en ubalanse mellom energiinntak og energiforbruk. Det er mange faktorer som påvirker denne ubalansen som arv, miljø, og økonomiske forhold. Fysisk aktivitet er også viktig.

Det er mange forhold ved samfunnsutviklingen som kan innebære lavere fysisk aktivitet, stillesittende arbeid, fritid anvendt foran TV, PC, usunt kosthold med mer.

Sosial- og Helsedirektorat (2000) definerer fysisk aktivitet og inaktivitet som: *"Enhver kroppslig bevegelse initiert av skjelettmuskulatur som resulterer i en vesentlig økning i energiforbruket utover hvilenivå. I henhold til dette vil personer som både i yrke og fritid beveger seg lite, sitter/ligger mye og i stor utstrekning benytter motoriserte transport- og hjelpemidler, bli karakterisert som fysisk inaktive"*.

I samme rapport sies det at andelen av 40-42-årige kvinner og menn som er overvektige/fete har økt fra begynnelsen av 1960 til 1999, samtidig som kostholdsundersøkelser viser at energiinntaket i den voksne befolkningen har vært forholdsvis stabilt i perioden. Det er all grunn til å vente at denne tendensen til vektøkning og stabilt energiinntak har fortsatt siden 1999. Grunnen til vektøkningen kan derfor tilskrives lavere fysisk aktivitet enten som følge av lavere fysisk aktivitet i yrkeslivet og/eller i fritiden. Fysisk inaktivitet kan bidra til å gi en rekke sykdommer og lidelser.

Risikofaktorene for sykdom og lidelser er mange. Det foreligger mange studier av disse risikofaktorene. En oppsummering er gitt i "Risikofaktorer og folkesundhed i Danmark", Staten Institut for Folkesundhed, 2006. En hovedkonklusjon er at fysisk inaktivitet er en nesten like viktig risikofaktor som røyking, høyt kolesterol og høyt blodtrykk. Risikoen er knyttet til tidlige dødsfall, tapte leveår, langvarige belastende sykdommer, sykehusinnleggelser, sykefravær, uførhet og førtidspensjonering. Fysisk inaktivitet kan øke sjansen for sykdommer som kreft (spesielt tykktarmskreft), luftveissykdommer, muskel- og skjelettlidelser, revmatiske lidelser, hjertekarsykdommer, inkontinens og psykiske lidelser. Det er verdt å merke seg at de to viktigste diagnosene knyttet til sykefravær i Norge er muskel- og skjelettlidelser og psykiske lidelser.

Ifølge St.meld. 34 (2012-2013) er det en trend med økt trening og mosjon på fritid i deler av befolkningen. Denne treningen kompenserer ikke for en tendens til økt stillesitting på skole, jobb, transport, foran TV, PC og mobil resten av uken. I følge stortingsmeldingen har det totale aktivitetsnivået i befolkningen klart sunket over tid. Det blir stadig flere og flere fysisk inaktive. Mange av dem er overvektige og et økende antall er direkte fete. Mendes mfl (2015) har foretatt en analyse av hvordan ulike typer fysisk aktivitet kan redusere forekomsten av diabetes type 2.

6.2 Fysisk aktivitet - anbefalinger

I Anderssen og Strømme (2001) er konklusjonene at:

- For inaktive voksne vil daglig fysisk aktivitet av moderat intensitet tilsvarende et energiforbruk på om lag 150 kcal (630 kJ) gi en betydelig helsegevinst. Dette tilsvarer for eksempel om lag 30 minutters rask gange.
- Aktivitetene kan deles opp i mindre bolker med fysisk aktivitet i løpet av dagen, for eksempel av 5 – 10 minutters varighet.
- En økning i aktivitetsnivå utover dette vil gi en ytterligere helsegevinst.
- Variert fysisk aktivitet som inkluderer kroppens store muskelgrupper anbefales.
- Effekten av regelmessig fysisk aktivitet er praktisk talt like god hos eldre som hos yngre, og de samme generelle anbefalinger gjelder derfor for eldre.

Forskning tilsier at jo tidligere en starter med innarbeiding av gode livsvaner, desto større er sjansen for at gode livsvaner fortsetter og blir forsterket, såkalte multiplikatorvirkninger av tidlig innarbeidete vaner; se James J. Heckman and Dimitriy V. Masterov: *"The Productivity Argument for Investing in Young Children"*, Working paper, University of Chicago, 2007.

Dette betyr at en kan høste større samfunnsøkonomiske gevinster ved å starte med fysiske aktiviteter allerede i tidlige barneår. Mer satsing på fysiske aktiviteter allerede i barnehage og grunnskole, kanskje forsterket i ungdomskolen, kan gi store gevinster senere i livet for de personer som omfattes av disse aktivitetstiltakene. Det er viktig at tiltakene er varierte og jo tidligere tiltakene settes inn, desto mer lekbetont bør de være.

Det kan også oppstå generasjonsmultiplikatorer. Gode aktivitetsvaner kan senere gå i arv til egne barn og dermed til kommende generasjoner, Heckman og Masterov (2007). Forfatterne peker på at endringer i kosthold og fysisk aktivitet allerede fra tidlig alder kan gi betydelige

gevinster i form av bedre helse og gevinster for samfunnsøkonomien. Når denne kunnskapen sees i sammenheng med funn som viser at barn som er fysisk aktive utvikler et sterkere skjelett og sterkere muskler enn inaktive barn, forsterkes verdien av barns fysiske aktivitet ytterligere. Som gjengitt i kapittel 4.1 får inaktive barn tynne knokler, lavt mineralinnhold og redusert styrke sammenliknet med aktive barn. I og med beinbygning er ferdig utbygd etter fylte 20 er manglende benbygging som følge av inaktivitet før fylte 20 år irreversibelt.

7. Effekt av fysisk aktivitet på helse og arbeid

I dette kapitlet presenterer vi funnene fra våre egne empiriske analyser basert på norske persondata fra hhv MORO-prosjektet og Statistisk sentralbyrås levekårsundersøkelse. Resultatene brukes som grunnlag for de samfunnsøkonomiske analysene av verdiene av fysisk aktivitet, friluftsliv og helse som presenteres i kapittel 8.

7.1 Friluftsliv og helse

Som vist til i kapittel 4 har det vært foretatt flere studier av virkninger av økt fysisk aktivitet på helsen og andre forhold som skoleprestasjoner og arbeidsmarkedstilknytning. I dette kapitlet viser vi to analyser vi har gjort på norske persondata. Fra det såkalte MORO-prosjektet i Oslo i perioden 2000-2003 benytter vi data for å undersøke om mosjon kan ha virkning på helsen. I motsetning til de studier som hittil har vært gjort i Norge og utlandet tar vi hensyn til at fysisk aktivitet kan ha positive virkninger på helsen, men helsetilstanden til en person kan også ha betydning for personens evne til å delta i fysiske aktiviteter. Vi står derfor overfor et simultant problem som krever analyser utover mer standard korrelasjonsstudier. Basert på Statistisk sentralbyrås levekårsdata fra 2005, som gir oss data som er representative for den norske befolkning, gjør vi en tilsvarende analyse. I tillegg tillater data å anslå virkningen av en bedre helse på timer arbeidet, gitt at en arbeider. Vi kan også si noe om økt yrkesdeltakelse av en bedre helse. I og med at vi har etablert en sammenheng mellom fysisk aktivitet og helse, kan vi gi anslag på virkningen av fysisk aktivitet, via helseeffekten, på arbeidsmarkedsforhold for personene i materialet.

Den mest brukte aktivitetsformen er å gå. Friluftsliv er den mest alminnelige aktivitetsarenaen for fysisk aktivitet (jf kapittel 5). Friluftslivet kan foregå i parker og grøntområder nær der folk bor, i skog og fjell litt lenger unna, eller på fjell, vidde og sjø enda lengre unna. Aktivitetene kan være alt fra gåturer, lek og bruk av apparater i nærområdene, til ski- og fjellturer, jakt, fiske og sjøliv. I det følgende vil vi derfor med fysisk aktivitet mene et lavkostnads friluftstiltak i områder nære der personene bor.

7.2 MORO-prosjektet

I 2000 ble 3184 personer fra Furuset og 2954 personer fra Romsås invitert til en undersøkelse av helsetilstand og fysisk aktivitet. Fra Furuset møtte 46 prosent og fra Romsås 51 prosent. Det var med andre ord et betydelig antall av de inviterte som ikke møtte opp. Slike frafall kan gi skjevheter i statistiske analyser av de sammenhenger en undersøker. I 2003 ble de som møtte opp til undersøkelsen i 2000, invitert til en oppfølgende undersøkelse. Da møtte 60 prosent av de fremmøtte i 2000 fra Furuset og 59 prosent fra Romsås. Igjen er det et frafall. Vi har ikke hatt anledning til å sjekke om det er noe systematikk i disse frafallene og om denne eventuelle systematikken kan gi skjevheter i de analyser vi gjør av dataene.

Vårt datamateriale omfatter 1437 personer fra Furuset og 1561 fra Romsås som møtte opp til undersøkelsene både i 2000 og 2003, totalt 2998 personer. På Romsås ble det i denne perioden gjennomført et mosjonstiltak. Dette ble ikke gjort på Furuset.

Disse dataene er analysert av Jenum m.fl (2006) og av Jenum, Lorentsen og Ommundsen (2009). Konklusjonen som trekkes i disse arbeidene, er at *lavkostnadstiltaket* på Romsås ledet til mer fysisk aktivitet, med en reduserende virkning på vekt og på risikofaktorer for sykdommer som diabetes 2.

7.2.1 Simultan analyse av helse og mosjon, både blant personene på Romsås og på Furuset.

Vi antar at *helsetilstanden* til en person kan avhenge av en rekke variabler som vi kan observere og noen som vi ikke kan observere. De vi kan observere og som vi trekker inn i analysen er personens alder, ekteskapelig status, utdanning, deltakelse i inntektsgivende arbeid, bosted (enten Furuset eller Romsås), tidsperiode og fysisk aktivitet. Det vi ønsker å finne ut er om fysisk aktivitet (*Mosjon*) kan ha en positiv virkning på helsetilstanden (*Helse*). For å gjøre det må vi trekke inn de observerbare forhold som kan påvirke helsetilstanden og som er nevnt ovenfor. Men det er åpenbart at det er en rekke forhold som påvirker helsetilstanden og som vi ikke observerer; et eksempel er gener. Fordi det er mange av disse uobserverbare forholdene kan vi med støtte i statistisk teori anta at disse uobserverbare forholdene kan summere seg opp i en variabel som er normal fordelt. Dette gjør det mulig for oss å sette opp normalsannsynligheten for at helsetilstanden er bedre enn et visst nivå.

I datamaterialet er helse målt i ulike kategorier. Personene som deltok i undersøkelsen, ble intervjuet om hvilke helsekategorier de hørte hjemme i. I vår analyse er *God Helse* målt ved en variabel som antar verdien 1 hvis den intervjuete personen rapporterer God eller Svært God Helse, og lik null ellers.

Modellen vår gjør det derfor mulig å sette opp sannsynligheten for at en person tilhører kategorien *God Helse*. Gjennomsnittet av denne sannsynligheten for de personer som er i datamaterialet har en observerbar parallell. Denne observerbare parallellen er den andel av disse personene som er observert i kategorien *God Helse*. Den andre andelen i data er andelen av de personer som har *Dårlig Helse*.

For å finne de virkninger som de observerte variablene har på sannsynligheten for *God Helse* må vi bruke statistisk analyse for å anslå disse virkningene. Det kommer vi tilbake til. Et viktig poeng er at en persons fysiske aktivitet kan avhenge av helsetilstanden til personen. Dermed står vi overfor et simultant problem. Helsetilstanden kan avhenge av fysisk aktivitet, og fysisk aktivitet kan avhenge av helsetilstanden. I den statistiske analysen hvor vi anslår virkningen av fysisk aktivitet på helsetilstanden, må vi ta hensyn til at den fysiske aktiviteten avhenger av helsetilstanden. Denne gjensidige avhengigheten tar vi hensyn til i den statistiske analysen.

Mosjon er målt ved en variabel som antar verdien 1 hvis den intervjuete personen rapporterer mer enn 1 time hard fysisk aktivitet i uken, og lik null ellers.

Mosjon avhenger av observerte variabler som: alder, kjønn og om en har deltatt i mosjonstiltaket på Romsås, her kalt MORO. Denne variabelen er lik 1 i 2003 hvis personen har deltatt i tiltaket og lik null ellers. Også i dette tilfellet er det en rekke variabler som vi ikke observerer og som kan ha virkning på den fysiske aktiviteten. Vi antar som i tilfellet med helsetilstanden at disse uobserverte variablene summerer seg opp til en normalfordelt variabel. For å ta hensyn til den gjensidige avhengigheten mellom helse og fysisk aktivitet åpner vi for at de uobserverte variablene som påvirker helse og fysisk aktivitet kan være korrelerte. Det betyr at det som inngår i den statistiske analysen er en simultan sannsynlighet for *God Helse* og *Mosjon*.

I Vedlegg 1 viser vi i Tabell 7.V.1 resultatet av denne statistiske analysen når vi benytter data fra både Furuset og Romsås. Tabellen har to kolonner, en som viser hvordan de observerte variablene kan påvirke de to delsannsynlighetene og en som angir t-verdier. En t-verdi med tallverdi lik 2 eller mer gjør at vi sier at den tilknyttede variabelen har en statistisk utsagnskraftig virkning på den angjeldende sannsynligheten. En t-verdi med tallverdi lik 2 gjør at vi har omlag 5 pst sjanse for å ta feil når vi sier at den tilknyttede variabelen har en statistisk utsagnskraftig

virkning på angjeldende del sannsynlighet. Jo høyere tallverdien er, desto mindre sjanse enn 5 pst er det for at vi tar feil når vi konkluderer med utsagnskraftig virkning.

Vi ser at jo høyere utdanning, desto bedre er helsen. Å være i inntektsgivende arbeid er også assosiert med bedre helse. Å bo på Romsås i forhold til å bo på Furuset har en negativ helseeffekt. Dette kan tyde på at befolkningen på Romsås har en dårligere helse enn befolkningen på Furuset og/eller at befolkningen på Furuset har hatt bedre tilgang på friluftslivsmuligheter og treningsmuligheter. Av interesse her er at *Mosjon* har en positiv og signifikant virkning på *God Helse*.

Mosjon er mindre utbredt blant kvinner enn menn. Av størst interesse her er at mosjonstiltaket på Romsås, MORO, har en positiv og klart signifikant virkning på mosjon, som igjen har en positiv virkning på helsen. Mosjonstiltaket, MORO, er derfor et eksempel på et lavkostnadstiltak som kan bedre helsetilstanden til en befolkning som hadde dårligere helse enn sammenliknbare grupper (Romsås versus Furuset).

I neste avsnitt skal vi benytte data som er representative for landet som helhet. Dette datamaterialet inneholder også flere observerte forhold som vi kan trekke inn til å forklare sannsynligheter for grad av mosjon og god helse.

7.3 Levekårsundersøkelser i Statistisk sentralbyrå.

Statistisk sentralbyrå har i flere år foretatt levekårsundersøkelser. Vi har benyttet persondata fra undersøkelsen i 2005 i en analyse av sammenhenger mellom fysisk aktivitet, helse og arbeid. Personene i utvalget vårt er mellom 25 og 62 år. Grunnen til at vi har benyttet levekårsundersøkelsen fra 2005 er at denne inneholder god informasjon om helse og fysisk aktivitet. Tabell 7.1 viser deskriptiv statistikk for utvalget vårt. Tabellen viser at andelen i landet som sier at de har meget god helse er 42 pst. I gjennomsnitt er minutter brukt til mosjon (fra moderat til hard fysisk aktivitet) 18 minutter per dag. Spredningen er stor fra null minutter til nærmere 7 timer per dag. Alderen varierer fra 25 til 62 år med et gjennomsnitt på 43 år. Av disse er 48 pst kvinner. Høy utdanning betyr utdanning utover videregående. Andelen som har høy utdanning er 38 pst. Andelen som har en lederstilling på arbeidsplassen er 31 pst. Den ukentlige arbeidstiden i timer er i gjennomsnitt knappe 36 timer. Andelen som er gift eller samboende er 55 pst. Lønnsinntekten per år er i gjennomsnitt 311 856 kr.

Tabell 7.1 Deskriptiv statistikk, Levekårsundersøkelsen 2005.

Variabel	Gjennomsnitt	Std.avvik	Min.	Max.
Meget god helse	0,42	0,49	0	1
Aktivitet per dag, min.	18	26	0	411
Alder	43	10	25	62
Kvinne	0,48	0,50	0	1
Høy utdanning	0,38	0,49	0	1
Lederstilling	0,31	0,46	0	1
Vanlig ukentlig arbeidstid, timer	35,8	9,68	0	60
Gift/samboer	0,55	0,50	0	1
Lønnsinntekt per år, kr.	311 856	190 445	0	2 038 402
Antall observasjoner	3 727			

Fysisk aktivitet, heretter kalt A, dvs hard til moderat aktivitet, er målt i minutter per dag. Helse er målt i diskrete kategorier og er basert på selvopplevd helse. Vi benytter kategorien Meget God Helse (MGH) i forhold til de andre kategoriene. Arbeid, kalt T, er målt i timer per uke.

Akkurat som i avsnittet ovenfor (MORO prosjektet) foretar vi en statistisk analyse av hvordan sannsynligheten for helsetilstanden, Meget God Helse, til en person blir påvirket av en rekke observerte forhold, samt av fysisk aktivitet. Sannsynligheten for hard/ moderat fysisk aktivitet avhenger også av observerte variabler, derunder av personens helsetilstand.

Vi tar med andre ord hensyn til at fysisk aktivitet kan avhenge av helsetilstand og helsetilstand kan avhenge av fysisk aktivitet. Vi antar at sannsynligheten for, meget god helse, MGH, avhenger av fysisk aktivitet målt i minutter per dag, samt av alder og kjønn. Samtidig antar vi at sannsynligheten for å drive med hard/moderat mosjon, $A > 0$, avhenger av helsetilstand, samt av alder, kjønn og innvandrer kategorier. Disse delsannsynlighetene inngår i en simultan sannsynlighetsfordeling for fysisk aktivitet og helse. Det betyr konkret at som i MORO tilfellet ovenfor, estimerer vi en simultan sannsynlighet for deltakelse i fysisk aktivitet og helsetilstand.

Data gjør det også mulig å analysere hvordan helsetilstand inn på timer arbeidet. Vi antar at timer arbeidet, T, er en lineær funksjon av helse, alder, kjønn, utdanning og om personen har en ledende stilling eller ikke. Virkningen av fysisk aktivitet på arbeidsinnsats kommer da gjennom virkningen av denne aktiviteten på helse. I estimeringen av timer arbeidet tar vi hensyn til at for noen er timer arbeidet lik null.

I Vedlegg 2 viser vi i Tabell 7.v.2.1 anslag på den simultane sannsynligheten for *Meget God Helse* og Fysisk Aktivitet.

Vi ser der at sannsynligheten for Meget God Helse avtar med alderen, den er høyere blant kvinner enn blant menn, og av størst interesse her, den øker med antall minutter per dag brukt i fysisk aktivitet.

Når det gjelder sannsynligheten for deltakelse i hard til moderat fysisk aktivitet per dag, ser vi at den er lavere for kvinner enn for menn. Innvandrere som er født utenlands eller i Norge med utenlandske foreldre, har lavere sannsynlighet for hard fysisk aktivitet per dag enn norsk «innfødt». Derimot har norsk født med en utenlandsk og en norsk forelder høyere sannsynlighet for hard fysisk aktivitet enn en norsk «innfødt». Av størst interesse her er at jo høyere sannsynligheten er for Meget God Helse, desto høyere er også sannsynligheten for hard fysisk aktivitet per dag.

De estimerte sannsynlighetene gjør det mulig å beregne den marginale virkningen av økt fysisk aktivitet på sannsynligheten for meget god helse. For gjennomsnittet i utvalget er den signifikant forskjellig fra null og lik 0.005. Det betyr at hvis antall minutter brukt i hard til moderat fysisk aktivitet per dag øker med 10 minutter (fra i gjennomsnitt 18 til 28 minutter), så øker sannsynligheten for meget god helse med 5-6 prosentpoeng (se Tabell 7.2). For menn øker andelen med Meget God Helse fra 42 pst til 47 pst og for kvinner fra 45 pst til 51 pst.

Tabell 7.2 Estimer av endringen i andel med meget god helse som følge av 10 minutters ekstra fysisk aktivitet per dag.

	Menn	Kvinner
	<i>Andel med Meget God Helse, %:</i>	
Gjennomsnitt (18 minutter fysisk aktivitet per dag)	42	45
Med 10 minutters ekstra aktivitet (fra 18 til 28 minutter)	47	51
Differanse	5	6

I Tabell 7.2 viser vi estimer av timer arbeidet per uke. Vi ser at utdanning utover ungdomsskole har en positiv virkning på timer arbeidet. Jo høyere utdanningsnivået er, desto flere timer blir det arbeidet. Jo høyere alderen er, desto færre timer blir det arbeidet. Kvinner er estimert til i gjennomsnitt å arbeide 6.5 timer mindre per uke enn menn. Personer i ledende stilling i forhold til andre arbeidstakere er estimert til å arbeide 4,5 timer mer per uke.

Av størst interesse her er at personer med meget god helse arbeider i snitt 1.8 timer mer per uke enn personer med en dårligere helsetilstand. Resultatet ovenfor om at 10 minutter mer fysisk aktivitet endrer andelen som har meget godt helse med 0.05-0.06 (5-6 prosentpoeng) tar som nevnt hensyn til at fysisk aktivitet kan avhenge av helsetilstand og at helsetilstand kan avhenge fysisk aktivitet.

Når vi bruker dette resultatet sammen med resultatene i Tabell 7.v.2.1, finner vi at disse 10 minuttene mer i fysisk aktivitet per dag gir en signifikant gjennomsnittlig økning i timer arbeidet per uke med omlag 0,09-0.11 timer per person. For menn vil virkningen være den økte andelen (+0.05, Tabell 7.2) med meget god helse som følge av ti minutter mer hard til moderat trening multiplisert med virkningen av andelen med meget god helse på timer arbeidet (+1.8443, Tabell 7.3).

Multipliserer vi disse to tallene får vi $0.05 \times 1.8443 = 0.0922$ flere timer arbeidet per uke som følge av bedre helse som igjen er en følge av ti minutter mer hard til moderat trening per dag. For kvinner får vi 0.1107 flere timer arbeidet per uke.

Effekten er tilsynelatende ikke veldig sterk, men den er statistisk utsagnskraftig og fremfor alt et gjennomsnittresultat, gitt de variablene vi har korrigert for. Det kan også nevnes at bedre helse i tillegg kan gjøre at arbeidstimene utnyttes mer produktivt, en virkning vi ikke tar hensyn til.

Tabell 7.3 Timer arbeidet per uke. Lineær regresjon.

Variabler	Estimat	t-verdi
Konstant	34.0252	45.65
Utdanning: Videregående	1.2173	3.3
Utdanning: Høyere nivå	2.3043	6.4
Alder	0.0329	2.3
Kvinne	-6.4511	-22.2
Ledende stilling	4.5037	14.3
Meget God Helse	1.8443	6.4
Antall observasjoner	3 729	
Føyningsgrad (R^2)	0.2051	

8. Samfunnsøkonomiske virkninger av fysisk aktivitet, friluftsliv og bedre helse

8.1 Samfunnsøkonomiske verdier

De samfunnsøkonomiske gevinstene knyttet til økt fysisk aktivitet som gir bedre helse er de følgende:

1. Økt produksjon av varer og tjenester når personene arbeider mer, samt økt produktivitet som følge av bedre helse og læring knyttet til høyere arbeidsinnsats.
2. Produksjonsøkninger knyttet til færre personer på sykestrygd, uføretrygd og tidlig pensjon.
3. Mindre bruk av ressurser i forbindelse med behandling av fysisk inaktive personer som blir syke.
4. Lavere skattefinansieringskostnader⁵ knyttet til offentlige utgifter. Lavere utgifter til sykestrygd, uføretrygd, pensjoner og arbeidsledighetstrygd er lavere overføringer og er ikke samfunnsøkonomiske gevinster.
5. Høyere produsentoverskudd i kommersielle virksomheter knyttet til friluftsliv.
6. Velferdsøkninger i form av mer velvære og fritidsopplevelser for mer fysisk aktive personer, samt flere kvalitetsjusterte leveår.

I friluftsmeldingen (Meld.St. 18, 2015-2016) er det bare punkt 6 som er tatt med som en samfunnsøkonomisk gevinst av økt fysisk aktivitet, og da i form av flere kvalitetsjusterte leveår. Denne gevinsten er beregnet til 455 milliarder kr per år, gitt en verdi på 30 millioner kr for et statistisk liv. Gevinsten inngår i det som i Figur 2.1 side 14 og Figur 3.2 side 33 kalles egenopplevd nytte, men omfatter ikke alle egenopplevde verdier ved friluftsliv. Det er også noe overlapp mot helsekostnader som beregnes som fra virkninger for fysisk og psykisk helse.

Punkt 1 – 4 er virkninger for samfunnet som følger av bedre fysisk og psykisk helse (dvs de blå midterste boksene i målhierarkiet i Figur 2.1 side 14, og den midterste boksen i Figur 3.2 side 33).

Vi skal her gi mer eller mindre presise anslag på de fire første punktene.

8.1.1 Økt produksjon som følge av høyere arbeidsinnsats i den voksne befolkningen mellom 25 og 62 år..

I 2014-2015 var det for personer mellom 25 og 62 år:

- 2 229 688 som var sysselsatte
- en gjennomsnittlig arbeidstid per uke på 34,4 timer,
- en gjennomsnittlig timelønn på 323 kr,

⁵ Lavere skattefinansieringskostnader betyr at ressurser frigjøres til produksjon i samfunnet

- 117 378 personer som var på syketrygd
- 357 000 personer som var uføretrygdet

Flere timer arbeidet, gitt yrkesdeltakelse

Basert på vår analyse av levekårsdata fant vi at 10 minutter mer fysisk aktivitet per dag endrer andelen som har meget godt helse med 0,05-0,06 (dvs for menn fra 42 pst til 47 pst og for kvinner fra 45 til 51 pst). Disse 10 minuttene mer i fysisk aktivitet per dag gir som vist i kapittel 7 en signifikant gjennomsnittlig økning i timer arbeidet per uke med omlag 0,10 timer per person (dvs. 6 minutter per uke). En økning på 10 minutter mer fysisk aktivitet per dag kan foregå enten i form av mer daglig trim eller mer langvarige turer i nærområder eller andre områder. Det er med andre ord en beskjeden og marginal endring i tid brukt til fysisk aktivitet.

- Vi antar at det arbeides 46 uker per år. Økningen i arbeidstimer på 0.1 timer per uke tilsvarer da 4.6 timer mer arbeidet per år per person.
- En bedre helse blant de sysselsatte kan også øke produktiviteten i befolkningen. Det vil i så fall bety at lønnsnivået går opp. Som eksempel her antar vi at timelønnen (reallønnen) går opp med 5 prosent. Gjennomsnittlig timelønn i 2014-2015 var 324 kr. En økning på 5 prosent betyr at timelønnen øker til 340 kr.
- Den økte timeinnsatsen på 4.6 timer per år har derfor en verdi på 340 kr per time. Det betyr at verdien av den økte timeinnsatsen er 1564 kr per år per person som trimmer 10 minutter mer dag (4.6x340).
- Som i friluftsmeldingen antar vi at 20 prosent av befolkningen er fysisk aktive. Det betyr at 80 prosent av befolkningen rent hypotetisk kan bli mer aktive. Vi antar at disse 80 prosent av befolkningen øker den fysiske aktiviteten med 10 minutter per dag.
- 80 prosent av de 2 229 688 som er sysselsatt er 1 783 750 personer
- Hver av disse personene øker sin arbeidsinnsats med 4.6 timer per år, til en verdi av 340 kr per time. Den årlige gevinsten er 1564 kr per person og for de 1 783 750 personene vil dette samlet utgjøre omlag 2,8 milliarder kr per år.
- Dette betyr at bruttonasjonalproduktet i Norge øker med omlag 2,8 milliarder kr som følge av ti minutter mer mosjon per dag blant de 80 prosent som er inaktive i den norske befolkningen.
- Denne økningen er ikke stor, men tiltaket som gir denne økningen er relativt moderat .
- Som vist i foregående kapittel, se Tabell 7.3, har vi anslått at fysisk aktive arbeider 1,8 timer mer per uke enn de fysisk inaktive. Potensialet i befolkningen når det gjelder økt arbeidsinnsats som følge av økt fysisk aktivitet, er dermed langt høyere enn 0,1 timer arbeidet mer uke som følge av 10 minutter mer mosjon blant de inaktive. Gjentar vi regnestykket, men nå med 1,8 timer mer arbeidet per uke, dvs omlag 83 timer mer pr år, får vi at bruttonasjonalproduktet øker med hele 50,2 milliarder kr.
- Gevinsten ved å få fysisk inaktive til å bli mer fysisk aktive kan følgelig være stor. Imidlertid bør en ta hensyn til at alle inaktive kan ikke klare å bli like fysisk aktive og arbeidssomme som de mest aktive.
- Antar vi at den fysiske aktiviteten kan øke med 17 timer mer per år (som tilsvarer 0,36 timer arbeidet mer per uke), som er vel 20 prosent av potensialet på 83 timer per år, øker bruttonasjonalproduktet med vel 10 milliarder kr.
- Denne økningen i nasjonalproduktet vil kreve en høyere fysisk innsats enn 10 minutter mer per dag, men den vil likevel være beskjeden i forhold til hva de aller mest fysisk aktive gjør per dag.

Økt yrkesdeltakelse

I 2014 var yrkesdeltakelsen blant norske menn og kvinner henholdsvis 71,9 prosent og 66,8 prosent. For innvandrere var deltakelsen henholdsvis 67,9 prosent og 58,3 prosent.

Yrkesdeltakelsen kan i noen tilfeller være drevet av dårlig helse. Lavere yrkesdeltakelse kan bety at potensielle arbeidstakere er hjemmeværende, uføretrygdet eller tidlig pensjonert.

I forrige kapittel viste vi at økt fysisk aktivitet kan gi bedre helse. Virkningen var reativt sterk, spesielt i prosjektet på Romsås, hvor det er flere innvandrere enn i gjennomsnittet for landet.

- Vi antar derfor at mer fysisk aktivitet per dag kan øke yrkesdeltakelsen med 2 prosentpoeng for kvinner og 1 prosentpoeng for menn (både norske og innvandrere).
- Videre antar vi at menn (norske som innvandrere) med lav yrkesdeltakelse har en lønn lik 70 prosent av gjennomsnittet blant sysselsatte og at kvinner (norske som innvandrere) har en lønn lik 60 prosent av gjennomsnittet blant sysselsatte.
- Det betyr at menn i dette tilfellet har 238 kr per time ($0,7 \times 340$) og kvinner har 204 kr per time ($0,6 \times 340$)
- Dernest antar vi at timer arbeidet er lik dagens gjennomsnitt på 34,4 timer per uke tillegg 0,36 timer per uke som følge av den fysiske aktiviteten. Det betyr 34,76 timer arbeidet per uke. Alle arbeider 46 uker per år.
- I landet er det omlag 1,3 millioner menn og 1,2 millioner kvinner mellom 25 og 62 år.
- Bidraget til nasjonalproduktet av denne økte yrkesdeltakelsen blir omlag 5 milliarder kr fra menn og 7,8 milliarder kr fra kvinner, totalt omlag 12,8 milliarder kr, dvs knappe 13 milliarder kr

Oppsummering: økt produksjon som følge høyere arbeidsinnsats voksne (23 mrd. Kroner)

Vårt beste anslag på bidraget til nasjonalproduktet av en mer fysisk aktiv befolkning, som av den grunn får bedre helse og blir mer arbeidssom, er

- Omlag 10 milliarder kr som følge av økt arbeidsinnsats blant de som allerede er i arbeid
- Omlag 13 milliarder kr som følge av økt yrkesdeltakelse
- Totalt omlag 23 milliarder kr
- Potensialet er trolig langt større. Vi kan heller ikke utelukke at gevinsten er noe mindre.

8.1.2 Færre sykemeldte (2,5 mrd kroner pluss sparte skattefinansieringskostnader)

Økt fysisk aktivitet vil åpenbart også kunne gi færre sykemeldte. I 2014-2015 var det som nevnt 117 378 personer sykemeldte. Landsgjennomsnittet var på 36 dager sykefravær.

- Anta at økt moderat fysisk aktivitet kan få ned antall sykemeldte med 10 prosent og antall dager gitt sykemelding med 10 dager.
- Dette gir omlag 11 000 færre sykemeldte og 26 dager i gjennomsnittlig sykefravær per år.
- Anta en årslønn på 400 000 kr. De færre sykemeldte og færre fraværsdager, gitt sykemelding vil da kunne gi et økt bidrag til nasjonalproduktet på omlag 2,5 milliarder kr.
- I tillegg kommer gevinster av lavere skattefinansieringskostnader knyttet til sykepenger som det offentlige dekker.
- Færre sykemeldte kan gradvis gi færre uføretrygdde personer, noe som betyr flere yrkesaktive og lavere skattefinansieringskostnader

Høyere pensjonsalder

En viktig kilde til et økt bidrag til nasjonalproduktet er mer fysisk aktive og mindre utslitte og syke 62+ åringer. Det kan føre til at flere fortsetter å arbeide utover 62-70 år enn om de hadde

vært inaktive og mer utsatt for livstidssykdommer. Bidraget til nasjonalproduktet kan være stort. Vi har ikke hatt anledning til å tallfeste disse potensielle gevinstene.

Utgifter til pleie og omsorg

En bedre folkehelse kan gi færre dager i sykehus og sykehjem. Dette kan gjelde den arbeidsføre befolkningen mellom 25 og 62 år, men den kan også gjelde disse samme personene når de blir eldre. Dette gir en lavere ressursbruk i behandling og omsorg av syke og kanskje også gamle. Vi har ikke hatt anledning til å tallfeste disse sparte kostnadene. I tillegg kommer sparte skattefinansieringskostnader

Verdi av bedre leveår og bedre opplevelser

Dette er verdier som friluftsmeldingen rapporterer. Som nevnt er de anslåtte verdiene ganske høye. I kapittel 4 har vi kommentert disse beregningene.

8.1.3 Ungdommer og barn: Økt produktivitet og lavere sykekostnader (40 mrd)

En rekke studier viser at barn som er fysisk aktive oppnår flere helsefordeler som det kan være vanskelig å ta igjen senere i livet. Barn som er vant til å være aktive, og som kjenner gleden ved å bruke kroppen, vil også kunne etablere vaner som gjør at fysisk aktivitet blir en del av hverdagen gjennom hele livet. Å være i aktivitet vil blant annet redusere risikoen for overvekt og fedme, det vil gi bedre kondisjon og hjertehelse, sunn vekst av bein, leddbånd og sener, forbedret koordinasjon og balanse, bedre mental helse, større evne til å slappe av - og slik unngå kroniske muskelspenninger, og bedre søvn (Kvam, 2014).

Verdens helseorganisasjon har utarbeidet definisjoner av overvekt og fedme for voksne. Definisjonen som benyttes er basert på en kroppsmasseindeks ($KMI = kg/m^2$). I mange land brukes det grenseverdier tilpasset for barn og unge, spesifikke for kjønn og alder. De fleste overvektige barn er friske, men svært høy vekt og fedme kan gi helseproblemer i barne- og ungdomsårene. Overvektige barn og unge har en viss risiko for å utvikle overvekt og fedme i voksen alder. Spesielt vil dette kunne være tilfelle for barn med overvektige foreldre.

Årsakene til overvekt og fedme kan være mange og sammensatte som gener, kosthold og fysisk aktivitet. Folkehelseinstituttet (www.fhi.no) viser til en barnevekststudie fra 2012. Denne studien viser at for åtteårige gutter var 14 prosent overvektige og for jenter 18 prosent. Andelen med fedme blant disse barna var 3-4 pst.

En undersøkelse av Helsedirektoratet fra 2011 viser at om lag 16-17 prosent av gutter og jenter i 15-16 års-alderen var overvektige. Andelen med fedme var om lag 2 prosent (jenter) og 3 prosent (gutter).

Vekt og høydemålinger fra Bergen og Tromsø viser at andelen særlig tunge barn hadde økt i perioden 1970- 2006 (Bergen) og 1980-2005 (Tromsø). Årsaken til vektøkningen er en ubalanse mellom energiinntak og energiforbruk. Det er mange faktorer som påvirker denne ubalansen som arv, miljø, og økonomiske forhold. Fysisk inaktivitet kan være en viktig grunn.

Det er mange forhold ved samfunnsutviklingen som kan innebære lavere fysisk aktivitet, stillesittende arbeid, fritid anvendt foran TV, PC, usunt kosthold med mer.

I Strøm (2013) er det vist at tiltak, i form av mer fysisk aktivitet allerede fra barnehagealder, kan redusere begynnende livsstilssykdommene blant barn og unge. Disse tiltakene kan gi fremtidige gevinster i form av lavere behandlingskostnader og økt arbeidsinnsats når dagens unge kommer i arbeidsfør alder. Gevinstene strekker seg over lang tid, men kan oversettes til hva bidraget er per år. I Strøm (2013) er det anslått en gevinst på omlag 40 milliarder kr per år. Beregningene er basert på en antagelse om at 16 pst. av en fødsleskohort er overvektige og

har et for lavt aktivitetsnivå. Av disse vil en andel ikke ha noen yrkesmessige ulemper, mens de resterende fordeler seg i ulike kategorier med små og store helseplager som til sammen gir et økt sykefravær, mindre arbeidsinnsats og noe lavere arbeidslivstilknytning. Vi viser til kapittel 4.1 der funn fra litteraturen refererer til undersøkelser som viser at det er sammenheng mellom fysisk aktivitet, læring og senere produktivitet i arbeidslivet.

8.2 Konklusjon

Gevinster fra økt fysisk aktivitet i den norske befolkningen er

- Flere timer arbeidet, gitt yrkesdeltakelse, i dagens befolkning 25-62 år
- Økt yrkesdeltakelse i dagens befolkning 25-62 år
- Færre sykemeldte og færre uføretrygdede
- Færre som pensjonerer seg tidlig
- Lavere utgifter til pleie og omsorg
- Bedre livskvalitet og flere leveår
- Dagens barn og unge kan få et bedre voksent liv, mindre preget av livsstilssykdommer
- Barn som er fysisk aktive lærer bedre, noe som kan ha langsiktige virkninger for produktiviteten i samfunnet.

Gevinstpotensialet er stort og en kan ikke utelukke gevinster opp mot **80 milliarder kr per år**. Anslagene er usikre, men ikke mer usikre enn at det er gode grunner til å dra i gang tiltak som tilrettelegger for mer fysisk aktivitet og mer friluftsliv, spesielt i områder nær der folk flest bor.

9. Friluftslivsaktørenes arbeid og ansvarsoppgaver

I dette kapitlet gir vi en kort presentasjon av hvordan arbeidet med friluftsliv i Norge er organisert. Det vises at organisasjonenes rammebetingelser og virkemiddelutformingen gjør det vanskelig å tilrettelegge for tilbud som gir kontinuitet og varighet for inaktive som settes i aktivitet. Det ligger med andre ord et stort potensiale for å skape mer varig aktivitet for en større del av befolkningen som kan gi mye aktivitet per investert krone.

Dersom friluftslivet skal være en innsatsfaktor i folkehelsearbeidet må virkemidlene styrkes og målrettes i lang større grad enn det som er tilfelle i dag.

9.1 Friluftslivet – aktører og organisering

Friluftslivsorganisasjonene i Norge er i hovedsak frivillige organisasjoner med en nasjonal oppbygning og ledelse og regionale og lokale lag og foreninger. Organisasjonene utfører også oppgaver med å aktivisere eller legge til rette for aktivitet for ikke-medlemmer. Dette arbeidet er ofte støttet med offentlige eller private midler. Organisasjonenes hovedformål er å dekke medlemmenes behov for tjenester og felleskap. Arbeidet utføres i hovedsak i de lokale lagene. Sentralleddene i organisasjonene har som oppgave å bygge, lede og videreutvikle arbeidet gjennom demokratiske ledd, arbeidsgrupper og ansatte med prosjekterrelaterte oppgaver. Sentralleddene tar også ofte seg av administrative oppgaver som kontingentinnkreving, utarbeidelse av nasjonale søknader, politisk arbeid og internasjonal kontakt, utgivelse av felles tidsskrifter, produksjon av felles materiell, igangsetting av nye tiltak, organisering av nasjonale satsinger, arrangementer mv.

Organisasjonene bygger sin virksomhet på lokal dugnadsinnsats. Gjennom dugnadsbasert tilrettelegging som vil være tilgjengelig for alle (fellesgoder) vil organisasjonene indirekte tilrettelegge for ikke-medlemmer. Det vil derfor være en andel gratispassasjerer som nyter godt av organisasjonenes tilrettelegging. Vi kan likevel si at det fortsatt er høy grad av lojalitet i Norge i form av medlemskap i de foreninger den enkelte benytter tilbudet til. Derfor er det også mange friluftsutøvere som har medlemskap i flere organisasjoner.

9.1.1 Norsk Friluftsliv⁶

De 16 viktigste friluftslivsorganisasjonene har organisert seg under fellesorganisasjonen Norsk Friluftsliv, som koordinerer felles politisk arbeid, søknader, prosjektmidler, rapportering for enkelte tilskuddsordninger og administrerer felles satsinger som «Friluftslivets år», inkluderingsarbeid mv. Disse har samlet rundt 940.000 medlemskap og over 5.000 lokale lag og foreninger. Antall medlemskap har de siste årene økt med ca 5 pst. årlig. Norsk Friluftsliv arbeider for bedre rammebetingelser for organisasjonene, styrke allemannsretten og for økt deltakelse i friluftslivet. De fungerer også som felles høringsinstans og talerør i nasjonalt viktige saker.

Norsk Friluftsliv har initiert en rekke aktiviteter/arrangementer som "Friluftslivet år" i 2015 som utløste en betydelig aktivitet med en rekke arrangementer gjennom året.

⁶ Se vedlegg 3 for oversikt over medlemsorganisasjonene

Organisasjonene fyller ulike roller innenfor friluftslivet, og rekrutterer til ulike aktiviteter. De aller fleste aktiviteter kan utøves uorganisert, uten å være medlem. Det er derfor langt flere som gjør de ulike friluftslivsaktivitetene enn de som er medlemmer. De fleste organisasjonene deltar også i tilretteleggingstiltak for ikke-medlemmer, som merking, kartproduksjon, informasjon om turmuligheter, arrangementer, aktivitetsoplæring, utlån av utstyr mv.

9.1.2 De interkommunale friluftsrådene

De fleste friluftsrådene er politisk oppnevnt og omfattes av flere kommuner som har et interkommunalt virkeområde. De interkommunale friluftsrådene har som formål å bidra til utvikling for friluftsliv på tvers av kommunegrenser. Rådene har en grunnbevilgning basert på offentlig finansiering og medlemsinntekter fra kommunene som gir grunnlag for rådenes administrasjon og drift. I tillegg søker de aktivitetsmidler til prosjektrelatert virksomhet. Rådenes aktivitetsbudsjett bygger i all hovedsak på søknader fra offentlige virkemidler (statlige og kommunale), stiftelser og andre. Rådene legger ned et betydelig arbeid i disse søknadsprosessene der FL tar ansvar for koordinering, informasjon om virkemidlene og tildeling av midler som FL disponerer.

Friluftsrådenes ansvarsoppgaver dekker hele tiltakskjeden for utvikling og tilrettelegging for friluftsliv. Friluftsrådene jobber med sikring av arealer for friluftsliv, og er høringsinstans for ulike typer planer og utbyggingstiltak. Friluftsrådene arbeider også med sikring, kartlegging og verdsetting av friluftslivsområder, grunneieravtaler, drift av offentlige friluftsområder og informasjon om kommunenes friluftslivstilbud. Friluftsrådene samarbeider også med skoler om kurs og aktivitetstiltak.

Rådenes arbeidsoppgaver spenner vidt og de påtar seg ansvar gjennom hele tiltakskjeden; fra sikring av areal, arbeid gjennom arealplanprosesser, via tilrettelegging og drift av friluftsområder, til informasjon, arrangement/aktiviteter, utdanning, kurs/arrangement for læring/mestring og de arbeider mot spesifikke målgrupper som i utgangspunktet ikke er naturbrukere. Målet for denne kategorien er å være døråpner til naturen. Deretter skal organisasjonene overta for de som viser interesse. Dette bredt anlagte ansvaret bidrar til at friluftsrådene har noe ulike oppgaver.

Rådene arrangerer for eksempel kurs mot minoritetsgrupper. De lærer å følge merket sti, de lærer å sanke, gå i terreng, padle kano, være ute i regn, gå i snø (ski eller truger) osv. Noen råd arrangerer friluftsskole i sommerferiene. Men rådene har verken kapasitet eller mål om å følge opp inaktive med daglige tilbud. Dette hører under frisklivssentralenes arbeid. Erfaringsvis har imidlertid friluftsrådene god erfaring med å bidra inn mot frisklivssentralene med å tilrettelegge for tiltak knyttet til naturbruk. Frisklivssentraler har mer fokus på gym, fysioterapi enn på bruk av naturen som treningstilbud. Dette følger av deres ansvar i forhold til helse- og omsorgsloven.

9.1.3 Friluftsrådenes Landsforbund (FL)

FL er et landsomfattende samarbeidsorgan for interkommunale friluftsråd. FLs hovedoppgave er å arbeide for styrking av det allmenne friluftsliv gjennom egne initiativ og ved å støtte arbeidet til tilsluttede friluftsråd. FL organiserer 24 av landets 25 friluftsråd. Oslofjorden Friluftsråd er landets største, men ikke tilsluttet et landsdekkende forbund. FL samarbeider med de frivillige friluftslivsorganisasjonene i en rekke friluftspolitiske saker.

9.1.4 Andre aktører

Andre aktører med betydning for friluftslivet er kommunen, og da i første rekke gjennom kommunehelseloven, skole og barnehager, og som planmyndighet. Statlige rammebetingelser innenfor flere sektorer har også betydning for friluftsliv.

9.2 Tiltakskjeden

Norsk friluftsliv og friluftslivsrådene deler virkemidlene inn i sikring av areal, tilrettelegging av areal, motivasjon og aktivitet. Dette skal gi deltagelse på organiserte aktiviteter og uorganisert aktivitet. Det er resultatet av den samlede tiltakskjeden som gir effekter for samfunnet (se Figur 9.1).

Figur 9.1 Friluftslivets tiltakskjede

Med utgangspunkt i tiltakskjeden går vi kort gjennom sentrale aktørers roller og virkemidler innenfor hvert av leddene i tiltakskjeden.

9.2.1 Areal: Sikring av areal er i første rekke et offentlig ansvar

I kapittel 3 viste vi at tilgjengelige arealer og områder der allemannsretten gjelder, og områder hele befolkning skal kunne bruke uten betaling, er et fellesgode. For at det skal bli tilstrekkelig med fellesgoder kreves det offentlige tiltak som sikrer befolkningen tilgang. Uten offentlige tiltak vil markedet på egen hånd tilpasse seg med et lavere nivå med tilgjengelige områder enn det som er samfunnsøkonomisk lønnsomt. Sikring av areal til friluftsliv skjer i første rekke gjennom lover, retningslinjer og politiske føringer. Det finnes også en statlig tilskuddsordning. For hverdagsfriluftslivslivet i nærmiljøet vil kommunenes evne og vilje til å prioritere grøntområder og grønne ferdselsstier som binder områdene sammen være avgjørende for hvorvidt et aktivt hverdagsfriluftsliv for alle er mulig. Kommunenes budsjettsituasjon der flere gode hensyn skal veies kan i mange tilfeller føre til at andre interesser prioriteres på bekostning av arealsikring til nærfriluftsliv.

Nasjonale føringer. Lett tilgjengelige, tilrettelagte og attraktive arealer er en forutsetning for hverdagsfriluftslivet, og i dette arbeidet har offentlig sektor en helt sentral rolle. På nasjonalt nivå vedtas større naturområders vernestatus som igjen danner grunnlaget for det naturbaserte friluftslivet.

Regionale planer. Gjennom regionale planer og -delplaner gis nærmere bestemmelser for ulike naturområder som for eksempel forvaltningsplaner for villrein mv. Statskog og bygdallmenninger forvalter naturområder for jakt, fiske og friluftsliv.

Kommunenes ansvarsområder og myndighet:

Fellesgodene som friluftslivsorganisasjonene tufter sitt arbeid på er nært knyttet opp mot kommunal virksomhet på særlig tre felt:

- *Arealplan* – kommuneplan, reguleringsplan, sikring – sorterer under planetat
- *Drift* – drifting av friluftsområder og tilrettelegging av disse gjøres dels av kommunene og dels av friluftsråd ved hjelp av kommunale midler – sorterer under f eks bymiljø, kultur, idrett el l
- *Helse og kommunenes folkehelsearbeid*

Arealplan og reguleringsmyndighet. Gjennom kommunens arealplan disponerer og avsetter kommunen arealer for friluftsliv gjennom en overordnet planstatus. For stier, løyper og arealer avsatt for friluftsmål må arealene reguleres gjennom reguleringsplaner. Det er altså et betydelig planhierarki som på ulike måter forvalter tilgjengelighet til natur- og friluftsområder.

Naturgrunnlaget i nærmiljøet er under press, og avsetting av arealer til friluftsliv kommer ofte i konflikt med mål om fortetting, samferdsel og næringsutvikling. Kommunens innbyggere og lokalt organisasjonsliv påvirker kommunens prioriteringer. Der den friluftsmessige verdien er særlig høy kan områder sikres gjennom oppkjøp. Klima- og miljødepartementet har gjennom Miljødirektoratet en tilskuddsordning der kommunene kan få del-finansiering til sikring av områder for friluftsliv.

Friluftsråd og sentralledet i friluftslivsorganisasjonene med Norsk friluftsliv i spissen, har en rolle som pådriver for å sikre allemannsretten og at arealer til friluftsliv prioriteres i konfliktområder.

9.2.2 Tilrettelegging for friluftsliv avhenger av dugnadsinnsats og medlemsinntekter

Kommunene og friluftsrådene har et særskilt ansvar for å tilrettelegge og drifte friluftslivsområder. Flere friluftslivsorganisasjoner har en sentral og avgjørende rolle i tilretteleggingen for friluftsliv. I mange tilfeller er tilrettelegging i all hovedsak finansiert gjennom medlemsinntekter. Frivillig dugnadsarbeid er også avgjørende for å sikre at arealer og områder blir tilrettelagt.

Følgende organisasjoner har etter våre vurderinger en nøkkelrolle som tilretteleggere:

- DNT merker stier og løyper over hele landet – i nærmiljøet og i utmark/villmark
- Skiforeningen preparerer og tilrettelegger skiløyper i nærmiljøet i et stort nedslagsfelt rundt Oslo
- Forbundet Kysten ivaretar kystmiljø, sikrer tilgjengelig overnattingssteder for kystfriluftsliv og tilrettelegger for aktiviteter langs kysten
- Norges Klatreforbund er en tilrettelegger og pådriver for å sikre, og utvikle utendørs klatreanlegg, og å tilrettelegg klatrefelt for sikker klatring i naturen

I noen tilfeller er deler av tilretteleggingen et samarbeid mellom lokale lag og kommunen, der kommunen betaler for deler av tilrettelegging, mens en eller flere frivillige organisasjoner utfører selve arbeidet (se blant annet Tekstboks 3.1, side 16 om Skiforeningen og DNT). Medlemsinntekter dekker på langt nær disse organisasjonenes kostnader ved å tilrettelegge for friluftsliv. Organisasjonene er avhengig av andre inntekter, og vi ser blant annet at flere har aktivitetstilbud som leveres i et kommersielt marked, der inntektene brukes til å tilrettelegge områder.

I de store kommunene er kommunes etater for anlegg, drift og vedlikehold ofte operativt ansvarlig for tilgjengeliggjøring og vedlikehold av friluftslivsområder og utfartssteder. Mange steder er dette arbeidet delegert til et interkommunalt friluftsråd som utfører arbeidet, enten alene eller i samarbeid med lokalt idrettslag eller friluftslivsforening.

I de store kommunene sorterer friluftslivet også under en etat for bymiljø, kultur og/ eller idrett. Disse etatene er ikke bare opptatt av tilrettelegging, men er ofte også ansvarlig for å stimulere ulike aktører til å tilby aktivitet til kommunens befolkning. I små kommuner er det friluftsråd, idrettslag og organisasjoner som tar en aktiv rolle i tilretteleggingen.

Friluftslivsorganisasjonene, og da særlig DNT, har en avgjørende rolle i tilretteleggingen av stier og områder som også er en viktig innsatsfaktor i det naturbaserte reiselivet.

Tilrettelegging av arealer, områder, stier og infrastruktur for overnatting i naturen finansieres i dag gjennom flere kilder, hvorav medlemsinntekter og dugnadsbasert virksomhet i frivillige organisasjoner har en svært sentral rolle. I tillegg er det mulig å søke om spillemidler til enkeltprosjekter. Det er også eksempler på prosjekter der ulike stiftelser bidrar med finansiering. Turskiltprosjektet er et godt eksempel på denne type prosjektet. Turskiltprosjektet er et nasjonalt skilt- og merkeprosjekt der Gjensidigestiftelsen og fylkeskommunene i fellesskap gir økonomisk støtte til merking, skilting og informasjonstiltak knytta til turruter. Prosjektet ble initiert av Den Norske Turistforening. Hensikten er å senke terskelen for bruken av landets turområder gjennom god skilting. Prosjektet kan vise til gode resultater i form av en betydelig økning av skiltede turveier i nærområder.

9.2.3 Motivasjon

Motivasjon for friluftsliv og fysisk aktivitet er knyttet til både informasjon, kunnskap og kompetanse. Flere aktører er sentrale i arbeidet for å motivere befolkningen til å utøve friluftsliv jevnlig. Som vi har vist foran har en stor del av befolkningen et lavere fysisk aktivitetsnivå enn det helsemyndighetene anbefaler.

Kommunene er de senere år blitt mer opptatt av å legge til rette for aktivitet. Samhandlingsreformen har vært en viktig pådriver for dette. Kommunene har fått et større ansvar for innbyggernes helse, og må også dekke en større andel av offentlige kostnader knyttet til helsetjenester. Kommunene er etter folkehelseloven pålagt at helse skal være en del av planene på alle sektorer. Mange kommuner har derfor også ansatte folkehelsekoordinatorene som skal bistå med å koordinere kommunens ulike folkehelse tiltak, være en pådriver for at helse i plan blir en del av kommunens planprosesser og være et kontaktpunkt for andre aktører i kommunen som bistår med å fremme folkehelse.

Stadig flere kommuner har også opprettet en frisklivssentral. I 2011 var det i overkant av 100 frisklivssentraler, mens det i 2014 var 250. Målgruppen er ofte mennesker med behov for profesjonell bistand til rehabilitering og opptrening for å kunne mestre arbeidslivet eller å klare seg bedre hjemme.

Både friluftsråd og organisasjoner har tatt en stadig mer aktiv rolle gjennom et samarbeid med frisklivssentralene og folkehelsekoordinatorene.

Skoler og barnehager har også en viktig rolle i å sikre kunnskap og gi erfaringer som kan gi motivasjon for fysisk aktivitet og friluftsliv.

De ulike friluftslivsorganisasjonene og friluftsrådene retter seg mot litt ulike målgrupper, men de fleste har tiltak som retter seg mot å motivere befolkningen og egne medlemmer til økt aktivitetsnivå.

Eksempler på tiltak med et stor element av, og behov for motivasjon er:

- Aktiv i 100 – ukentlige turer for eldre – hele året – program (DNT og Røde Kors)
- Turer for innvandrergupper i innvandringsrike bydeler i Oslo. Ukentlig – program (DNT)
- Barnas Turlag – eget turlagt, egen hytte med arrangementer og aktiviteter for barnefamilier
- DNT Ung – eget lag – egne turer og aktiviteter for ungdom
- Barnas Holmenkolldag hvert år (Skiforeningen, over 6000 deltakere)
- Barnas skiskole hele vinteren (Skiforeningen)
- Barnas friluftsskole hele sommeren (Skiforeningen)

- Pensjonistenes Holmenkolldag (2000 deltakere sist år)
- Turkameratene i Nittedal (og mange andre steder)
- Tjukkasgjengen

KFUK-KFUM speiderne og 4H er eksempler på organisasjoner som har barn og unge som hovedmålgruppe og som derfor også retter både markedsføring og motivasjonsarbeidet mot denne målgruppen.

Friluftslivets år og større kampanjer fungerer også som bevisstgjøring og informasjon. Erfaringene viser at det er behov for å følge opp ulike initiativ over tid for å holde motivasjonen slik at varig aktivitet skapes. Uten en kontinuerlig og langsiktig oppfølging viser erfaringene at effekten kampanjer og signalarrangementer kan ha på motivasjon er avtagende i de målgruppene som motiveres gjennom denne type tiltak.

Tekstboks 9.1 Eksempel på et kostnadseffektivt aktivitetstiltak for barn fra Speiderforbundet

«#Mittre» – en viral treklatrekampanje under FÅ15.

Støtte fra Miljødirektoratet: 380.000,-

Medførte at minimum 15.000 personer klatret i trær i 2015.

Kampanjen gav oppmerksomhet rundt klatring som enkelt friluftsliv, viktigheten av at barn får lov til å klatre i trær – utfordre og finne egne grenser i møte med naturen. Konsekvensen av fysisk overbeskyttelse av barn ble belyst. Å hindre barn fra å utvikle seg psykomotorisk ved selvstyrt uteaktivitet, kan føre til betydelige større traumer senere i livet.

Et enkelt regnestykke viser 2,5 kr per dokumenterte klatrer. I tillegg har prosjektet utløst en stor dugnadsinnsats i form av frivillige timer for å aktivisere barn.

Speiderforbundet har flere tiltak for å motivere og aktivere barn, og rekrutterer barn blant annet gjennom å informere, ha åpne arrangementer der aktiviteter kan testes, mv. Det er anslått at for hver rekrutterte medlem utløses 400 timer aktivitet. Utfordringen for speiderbevegelsen og andre organisasjoner som har barn som hovedmålgruppen er å skape kontinuitet blant frivillige og tilstrekkelig ressurser til å opprettholde aktiviteter for barn. I motsetning til voksementet der det er store grupper med høy betalingsvillighet for å delta på aktiviteter, er barn avhengig av familiens betalingsvillighet. For å inkludere alle barn uavhengig av foreldrenes interesse, må deltagerkostnadene holdes lave. Samtidig krever ofte barneaktiviteter flere hender per deltager enn voksenaktiviteter. De langsiktige samfunnsøkonomiske gevinstene av å aktivisere barn er imidlertid store sammenliknet med gevinstene som høstes gjennom å tilrettelegge for betalingssterke voksnes egenaktiviteter.

9.2.4 Aktivitet

De frivillige friluftslivsorganisasjonene tilbyr et bredt spekter organiserte aktiviteter for sine medlemmer og potensielle medlemmer. I tillegg tilbyr flere av organisasjonene aktiviteter og kurs i det kommersielle markedet. Aktivitetstilbud rettet mot inaktive grupper som i utgangspunktet ikke etterspør et aktivitetstilbud, er ofte finansiert gjennom ulike søknadsbaserte prosjektmidler. Erfaringene viser at det kan være utfordrende for frivillige organisasjoner å holde denne type aktiviteter i gang uten en eller annen form for offentlig støtte.

Det aller meste av friluftslivsaktivitet i Norge foregår uorganisert. Dette friluftslivet utøves av en selv, sammen med venner eller familie. Familien har en solid posisjon i det selvorganiserte friluftslivet. Mange familier benytter turer i naturen til avkobling, rekreasjon og til å bygge felleskap. Familien er kanskje også den viktigste enkeltfaktoren for friluftslivsaktivitet; Har du gode og regelmessige opplevelser med opphold og aktivitet i natur som barn med familien, er muligheten til at du selv vil drive med friluftsliv som voksen, og overføre aktiviteten videre til egne barn, svært stor.

Det selvorganiserte friluftslivet er helt avhengig av at andre har tilrettelagt for at aktiviteten kan finne sted: noen må ha satt av arealer og gjort dem tilgjengelige, tilrettelagt, merket, preparert løyper, bygget klopper, trapper og ramper, tilrettelagt for sanitærløsninger, overnattingsmuligheter mv. Her er som vist kommuner sammen med organisasjoner, lokalt næringsliv, spillemiddelordningen og stiftelser (Gjensidigestiftelsen, Sparebankstiftelsen etc) viktige aktører.

Tilrettelegging av arealer i kombinasjon med merking og informasjon om kvaliteter og muligheter som finnes i ulike områder skaper aktivitet, og er også en nødvendig forutsetning for det uorganiserte friluftslivet.

9.3 Gir friluftslivsarbeidet den ønskede effekten?

Organisasjonene nedlegger en betydelig innsats i å synliggjøre friluftslivet gjennom aktiviteter gjennom hele året – og det er også til slike prosjekter de økonomiske statlige og lokale virkemidlene som er til rådighet gjennom prosjektmidler benyttes. Den innsatsen som legges ned knytter seg til et betydelig antall enkeltaktiviteter, enkeltarrangementer og tilbud for enkeltgrupper. Som regel holder hver organisasjon på med sine tiltak og tilbud. Men mange av tilbudene er overlappende og gjennomføres i regi av Norsk Friluftsliv. Gjennom Friluftslivets år 2015 (FÅ15) ble organisasjonene utfordret på å samordne innsatsen.

I FÅ15 omfattet blant annet åpningsarrangement, #nattinaturen, aktivetskampanje og allemannsrettkampanje. En lang rekke enkelttiltak og –aktiviteter ble gjennomført gjennom året. Evalueringen oppsummerte at organisasjonene samarbeidet, involverte andre og det ble utvist en betydelig kreativitet i å få folk ut. Noen av aktivitetene hadde svært stor deltakelse. Eksempler er Grønne turer – der orienteringsforbundet tilbød en enkel turorientering i nærmiljøet som oppnådde 26 814 deltakere. På åpningsdagen var det 11 847 deltakere. Vi har ikke dokumentasjon som viser verken om tiltaket inspirerte nye brukere til vedvarende aktivitet eller om arrangementene i all hovedsak traff de som allerede er aktive. Det knytter seg en betydelig usikkerhet til om alle aktivitetene og arrangementene bidrar til å trekke lite aktive og inaktive inn mer aktivitet.

Noen av erfaringene fra FÅ15 er:

- Ved å slå sammen tilbudene fra flere organisasjoner når vi flere mennesker med mer aktivitet
- Ved å slå sammen tilbudene oppnår vi større synlighet, bedre tilbud for ikke-medlemmer og bedre gjennomslagskraft. Men det gir mer administrasjon.
- 31 prosent av deltakende organisasjonene mener de har fått nye samarbeidspartnere som de skal fortsette samarbeidet med som følge av FÅ 15
- Det var få indikasjoner på at FÅ15 ga oppgang eller nedgang i medlemstallene i organisasjonene
- Erfaringen etter FÅ15 var at organisasjonene ønsket å videreutvikle samarbeidskonseptet. Viktig at alle trekker i samme retning.
- Erfaringen fra FÅ15 var at skolene bør trekkes mer inn.
- Erfaringen var at det ble mye fokus på åpningsarrangementet i planleggingsfasen og at de kunne vært tydeligere med kalender.
- Felles nettside kunne også vært positivt.

Oppsummert leser vi at erfaringen fra FÅ15 var behov for mer samordning mellom organisasjonene, flere aktiviteter over tid og felles nettsider for aktivitetene. Utfordringen synes å ha vært at det er vanskelig å evaluere effekten over tid; hvor mange flere aktive eller hvor mange med mer aktivitet man har oppnådd. Det kan altså se ut som om mange av aktivitetstilbudene knyttet opp mot prosjektmidler begrenser seg til motivasjon og introduksjon

uten at nye brukere fanges opp som medlemmer i organisasjonene. Slikt medlemskap er gjerne en indikator på økt fysisk aktivitet. Se også kapittel 5 der Friluftslivets år omtales.

Utfordringer ved måling av effekter ved prosjekter

Det blir i liten grad gjort undersøkelser og faglige evalueringer av effektene ved tilskuddsmidler til aktivitet. Årsaker kan være at tilskuddsmidlene pr tiltak normalt er små, og en god faglig evaluering vil ofte koste mer enn selve tiltaket. Organisasjonene som mottar prosjektmidler har heller ikke anledning til å kartlegge brukernes økonomi, etnisitet, aktivitetsnivå og helsetilstand. Mye av organisasjonenes aktivitetstilbud handler om opplæring i og motivasjon til selvorganisert aktivitet. Organisasjonene kan derfor i liten grad dokumentere i hvilken grad deltakere er aktive på egen hånd videre.

De samlede prosjektmidlene for friluftslivsaktivitet er også så små at det er vanskelig å dokumentere deres effekt på aktivitetsutviklingen i befolkningen som helhet. Det kan være en relevant forskningsoppgave å studere om deltakere i friluftslivsprosjekter har en annen aktivitetsutvikling enn befolkningen for øvrig.

En av utfordringene med å måle verdien av de store arrangementene som *Kom deg ut dagen*, *en natt i naturen* og andre kampanjedager er hvorvidt dette er et tilbud for de som allerede er ute fra før eller om det stimulerer nye befolkningsgrupper til deltagelse. Styrken ved denne type arrangementer er at de treffer mange i forhold til ressursinnsatsen, og gir stor deltagelse per brukte krone. Dersom det i hovedsak er befolkningsgrupper som uansett er i aktivitet som deltar, blir den samfunnsøkonomiske verdien mindre, men kan likevel være mange ganger større enn innsatsen. Det er altså forskjell på de store åpne arrangementene og de som er målrettet mot spesifikke grupper.

I hovedsak leverer organisasjonene, friluftsrådene og de andre aktørene i henhold til deres egne årsplaner og prosjektoppdrag. Men sett i lys av myndighetenes overordnede mål om å utjevne helseforskjeller og få en friskere befolkning som lever lenger (HOD), «idrett og fysisk aktivitet for alle» (KUD) og «befolkningen utøver friluftsliv jevnlig» (KLD), så viser undersøkelser at man er langt fra å oppnå disse målene.

Generelt om offentlige prosjektmidler:

For flere støtteordninger skjer søkeprosessen tidlig på året, mens tildelingen skjer på forsommeren, med primærkrav om gjennomføring av aktivitet innen årets utgang. Gjennomføring av nasjonale tiltak krever ofte ekstra personellressurser. Støtteordningene gjør arbeidet til dels uforutsigbart med en høy aktivitetsfaktor om høsten, med en tilsvarende venteperiode om våren. Dette gjør det vanskelig å planlegge og å drive et kontinuerlig pågående prosjektarbeid, og svekker effekten av midlene.

De frivillige organisasjonene stiller også spørsmål ved hensiktsmessigheten ved å tilføre større prosjektmidler gjennom fylkeskommunene direkte til lag og foreninger. Ordningen favoriserer organisasjoner med regionale organisasjoner, og bidrar til å svekke organisasjonenes demokratiske planarbeid. Organisasjonene mener også at sentralt koordinerte tiltak har større gjennomslagskraft og større mulighet til videreføring over tid. Utforming av søknader og rapportering er tidkrevende, og fordeling av midler gjennom mange aktører medfører større byråkrati og administrative kostnader både i det offentlige og i organisasjonene.

De frivillige organisasjonene har en primæroppgave i å betjene sine medlemmer med aktivitetstjenester de betaler kontingenter for. Men organisasjonene har også i økende grad tatt ansvar for prosjekter der statlige virkemidler er knyttet opp mot politiske mål eller målgrupper er andre enn organisasjonens primære målgrupper. Det pågår stadig en debatt om i hvilken grad slike oppdrag fra myndighetene bidrar til å endre organisasjonenes arbeid eller er med på å

styrke dem langsiktig. Organisasjonene mener seg best på å gjøre det de har basiskompetanse på; å skape mer aktivitet gjennom virkemidler og tiltak de allerede benytter.

Inkluderingsarbeid

Grupper med lav deltakelse i friluftslivet og ekstra behov for tilrettelegging eller bistand for utøvelse av friluftsliv kan ha stort utbytte av målrettede tilbud. Men ofte kreves det spesifikk kulturell eller faglig kompetanse hos de som skal bistå, og som kommuner eller organisasjonene i utgangspunktet ikke besitter. Ettersom virkemidlene er tidsavgrenset og prosjekterelatert er det vanskelig å knytte til seg riktig kompetanse over tid og til å opprettholde kontinuitet.

Barn og unge

Barn og unge er en målgruppe som krever en større ressursinnsats per aktivitetstime dersom aktivitetene skal gjøres uavhengig av foresattes innsats- og betalingsvilje. Aktiviteter for barn krever flere hender per innsattstime enn voksenaktiviteter. Dersom barn flere barn skal nåes, må ressursinnsatsen rettet mot barn økes, og organisasjoner som har gode og attraktive barnetilbud må få langsiktige og forutsigbare rammevilkår slik at igangsatte aktiviteter kan opprettholdes og videreutvikles.

Er friluftsliv en innsatsfaktor i folkehelsearbeidet?

I følge friluftslivsmeldingen er friluftsliv en viktig innsatsfaktor i folkehelsearbeidet. Inaktivitet er en av de største driverne for vekst i helsekostnader. I staten bærer HOD og folketrygden kostnadene ved dette. Men ansvaret for å gjøre noe med det, er spredt på et stort antall aktører som også har andre og viktige oppgaver. Gevinstene ved økt aktivitet ligge noe frem i tid, og blir derfor ikke prioritert høyt nok at de som kan gjøre noe med det, men som aldri ser regningen som følge av manglende investeringer.

Små prosjektmidler for aktivitet, distribuert gjennom flere ulike kanaler, med krav om kortsiktig leveranse og liten forutsigbarhet for videreføring, svekker effekten av ressursene. En samordning av virkemidlene der det gis langsiktige og forutsigbare rammebetingelser er en forutsetning for å få effekt av tiltak innenfor forebyggende helse og fysisk aktivitet (Vista Analyse, 2009).

9.4 Hvilke grupper kan nås gjennom tiltak?

9.4.1 Aktivitetsnivå

Ut fra tilgjengelig dokumentasjon på det arbeidet som utføres innenfor ambisjonen om å bidra i et folkehelseperspektiv, når organisasjonene og rådene ut til de som i dag er svært aktive. De når også ut til de som er mindre aktive, men det er mot gruppene "lite aktive" og inaktive/syke det er utfordrende å nå frem.

Tabell 9.1 Tilrettelegging for friluftsliv for ulike aktivitetssegmenter

	Frilufsorganisasjonene	Friluftrådene	Offentlig
Svært aktive	Sentral målgruppe for organisasjonene	Fysisk tilrettelegging, drift	Virkemidler til idrett, spillemidler,
Aktive	Sentral målgruppe for organisasjonene	Fysisk tilrettelegging, drift	Som over
Lite aktive	Prosjektrelatert virksomhet gjennom grupper for barn, Faste ukesturer og turprogram for eldre, turer for innvandrere. Kursvirksomhet og opplæring i skole og helsevesen	Prosjektrelatert virksomhet særlig mot målgruppen innvandrere og asylsøkere og skoler. Introduksjonskurs. Kursvirksomhet og opplæring i skole og helsevesen	Som over Helserelaterte tiltak; friskliv og friluftkoordinator
inaktive	Prosjektrelatert og krever ofte lønnede personer utover frivillig innsats.	Prosjektrelatert virksomhet mot sykehus og innvandrere. Introduksjonskurs. Kurs og opplæring i skole og helsevesen	Som over

Tabellen over illustrerer hvor det kan være mest å hente i form av tilrettelegging fra frilufsorganisasjonene for å oppnå en helsemessig gevinst med stort samfunnsmessig potensial.

Gevinsten ved å tilrettelegge for de svært aktive vil være relativt liten. De vil være aktive selv uten nevneverdig merinnsats fra organisasjonene utover sikring og tilrettelegging av areal. For frilufsorganisasjonene er det særlig tilrettelegging, sikring og informasjon som er viktig for denne gruppen.

Gevinsten ved å få de middels aktive mer aktive er stor. Denne gruppen kan man oppnå en større helsemessig og samfunnsmessig gevinst ved å øke tilretteleggingen for. Frilufsorganisasjonene gjør en stor samfunnsinnsats mot disse målgruppene; minoriteter, barnefamilier, ungdom osv. Det er ingen offentlige virkemidler for å øke aktiviteten for denne gruppen. Det er derfor svært viktig at friluftslivsorganisasjonene retter innsats mot denne gruppen.

Gevinsten ved å få de lite aktive mer aktive er svært stor. Men samtidig er kostnaden stor og det krever en betydelig innsats for å stimulere de lite aktive til å være mer ute. Frilufsorganisasjonene gjør en stor innsats for denne gruppen som i utgangspunktet er vanskelig å nå. Men det er begrenset hva organisasjonene kan klare å få til uten at det samarbeides med offentlig sektor/helsevesenet. Gruppen er også vanskelig å nå for helsevesenet fordi dette er mennesker som man ikke har de nødvendige virkemidler til å iverksette tiltak. Det kan være eldre, barn, ungdom og minoriteter.

Gevinsten ved å få de inaktive og syke mer aktive, eller i naturen som behandlingsrom er svært stor. Men det krever en betydelig innsats og oppfølging som organisasjonene ikke har. Organisasjonene kan imidlertid bidra med kurs, læring, tilrettelegging osv slik at det for helsevesenet blir enklere å bruke naturen som behandlingsrom.

Aktivitetsnivåene vil også variere med livsfaser.

Tabell 9.2 Aktivitetstilbud for friluftsliv og friluftrelatert aktivitet for ulike aldersgrupper

	Utfordringer	Muligheter
0-10 år	Avhengig av foreldrenes aktivitetsnivå. Barn uten aktive foreldre faller fra	Barnehage og skole – Organisasjoner gjennom barnearrangement. Grunnleggende kunnskap og ferdigheter kan legges inn i denne fasen.
10-15 år	Idrett sentralt, mange faller utenfor eller faller fra. Grunnlaget for fysisk aktivitet legges her	Skole, idrettslag, friluftorganisasjoner
15-23 år	Ungdommen faller fra idrett og må selv finne frem til friluftorganisasjoner	Friluftorganisasjonene kan målrette sine tilbud mot ungdommen når det frigjør seg fra foreldre
23-35 år	Ved inngang til yrkesliv og etablering med barn nedprioriteres egen aktivitet	Idretten er flink til å aktivisere foreldre når barna driver idrett. Familieaktiviteter der barn i alle aldre kan delta
35 – 50 år	Kroppslig forfall hos noen mens andre gjenopptar aktivitet	Mange tilbud hos organisasjonene
50-65 år	Mer fritid, men økt inaktivitet	Mange tilbud hos organisasjonene
65 – 75 år	Vanskelig gruppe å nå – krever organiserte tilbud ofte med turleder (frykt for å gå ut alene) Aktiv pensjonsalder for de som er tidligere aktive,	Faste program har betydning. Fokusgruppearbeid.
75 år +	Organiserte tilbud viktig.	Vanskelig gruppe å nå om vinteren. Lettere aktiviteter for å bevare livskvalitet og funksjonalitet

Å gi kunnskap og ferdigheter i, og legge til rette for egenorganisert aktivitet i natur og nærmiljø allerede fra tidlig alder er i et folkehelseperspektiv en strategisk satsing, og vil over tid innebære store besparelser på helsebudsjettene.

9.5 Hvordan kan friluftorganisasjonene generere økt samfunnsøkonomisk nytte?

Fellesgodet blir stadig mindre tilgjengelig og stadig viktigere

Desto tettere og mer urbant vi bor, desto viktigere blir det å regulere turstier og gangveier for fri ferdsel. Det er dokumentert at tilgjengelighet er viktig og at det er en sammenheng mellom de fysiske inaktive og avstand til turveier, gangstier og friluftsområder. Kommunene og de interkommunale friluftsrådene står sentralt i arbeidet med å sikre areal for friluftslivsformål. Areal må defineres (arealplan) og sikres (reguleringsplan).

Tradisjonelt har tilgangen til friluftsområder vært enklere, men med økt boligfortetting, hytteutbygging og tilrettelegging av idrettsarenaer reduseres tilgangen til dette fellesgodet. Den nye friluftsmeldingen legger til grunn tilgang til turvei innen 500 meter fra bolig. I Danmark er det gjort undersøkelse (som er referert i Folkehelse rapport 2010: Helsetilstanden i Norge) som viser at dersom det er 300 meter til en park brukes denne i snitt 2,7 ganger per uke. Dersom det er 1000 meter til en park, brukes den i snitt 1 gang per uke. I rapporten legges det

vekt på at effekten av tiltakene ansees å være størst i nærmiljøet der lavterskeltilbud er spesielt viktig. Fokus på tiltak i områder og ferdselsårer i og ved byer og tettsteder der 80 prosent av befolkningen bor, bør tilrettelegging for fellesgoder gis høy politisk prioritet. Organisasjonene og rådene er viktige samarbeidspartnere og tilretteleggere i disse områdene. Virkemidler som bidrar til kontinuitet i tilbudene.

Formidling og informasjon

Motivasjon påvirkes i stor grad av arealers tilgjengelighet og tilrettelegging. Aktivitetsdager og introduksjonskurs gjennomføres i et betydelig omfang både av organisasjonene og rådene. Utfordringen er å nå frem til de inaktive og lite aktive. Flere av organisasjonene har også faste ukeprogram for ulike målgrupper.

Undersøkelser viser at mange har stor tillit til legen og helsevesenet som autoritet, og er i større grad villig til å ta imot råd fra en lege vedr. livsstilsendringer. Det bør etableres et bedre samarbeid mellom organisasjonene og kommunen med lokalt helsevesen, og leger må bli flinkere til å benytte «grønn resept» og fysisk aktivitet i tillegg til annen behandling.

Et sett av virkemidler og tiltak må til for å nå mål om økt fysisk aktivitet

Det er nødvendig med virkemidler som bidrar til mer kontinuerlige tilbud rettet mot de lite aktive og de inaktive. Det fremkommer av evalueringer og analyser at organisasjonene og rådene har en relativt god oversikt over hva som fungerer og ikke fungerer, men at de "løper etter virkemidlene" og ettersom disse er kortsiktige, må søkes og gjennomføres årlig, så reduseres mulighetene for kontinuerlige tilbud, samordning mellom organisasjonene (og rådene) og god oppfølging gjennom prosjektene (av frivillige og ansatte). Dermed svekkes muligheten for å følge opp deltakerne og sørge for kontinuitet. Samarbeid med folkehelsekoordinatoren blir viktig herunder rolleavklaring og samarbeid. Kurstilbud, utdanning og rådgivning sammen med aktiviteter og arrangementer blir viktige tiltak som organisasjonene kan bidra med. Men virkemidlene må være av et omfang som sikrer kontinuitet.

Organisasjoner og råd gjør en betydelig innsats på motivasjon og introduksjon. Men i den fasen arbeidet med å øke aktiviteten hos grupper og enkeltpersoner som krever tett oppfølging, øker utfordringene og omfanget av arbeidsinnsats. Det bør etableres et tydeligere samarbeid mellom organisasjoner og helsemyndigheter der tilgang til driftsmidler knyttet til tilbud av typen "naturen som behandlingsrom" øker. Det er et betydelig frivillig apparat tilgjengelig som er villig til å bidra i slike prosjekter. Men det mangler midler til samarbeid, organisering og gjennomføring. Og det mangler midler som åpner for denne behandlingsformen.

Mange friluftsråd er aktive aktører i fylkeskommunenes partnerskap for folkehelse. Friluftsrådene bidrar med å arrangere samlinger og informere om friluftsmulighetene i sine regioner. Det pågår et samarbeid mellom friluftsråd og folkehelsekoordinatorene i et stort antall kommuner og det er inngått partnerskapsavtaler. Organisasjonene må inn i dette arbeidet og sørge for tilbud som kan gi kontinuitet i aktiviteten. Rolledelingen må bli tydeligere og oppfølgingsarbeidet må stimuleres.

Friluftsrådene har mandat til å engasjere seg utover det medlemskommunene normalt ville gjort og har en viktig rolle i forhold til å samarbeide med frivillige organisasjoner. Roller og arbeidsdeling er illustrert i figuren under.

9.6 Oppsummering; organisasjonenes bidrag og utfordringer

Frivillige organisasjoner med DNT i spissen er svært viktige, og gir også avgjørende bidrag gjennom å tilrettelegge, drifte og vedlikeholde arealer, stier og områder for friluftsliv. Dette inkluderer merking, skilting og informasjon om hvor ulike typer friluftslivsaktiviteter kan utøves. Flere av de medlemsbaserte organisasjonene har dette blant sitt viktigste formål, og innsatsen

på dette området er også en viktig begrunnelse for medlemskap. Lojaliteten til tilretteleggere er stor blant brukere av områdene som tilrettelegges. Ikke-medlemmer nyter godt av den samme tilrettelegging. Selv om mye tilrettelegging gjøres på dugnad, er det også behov for kostnadskrevende tiltak. Dette finansieres delvis gjennom medlemsinntekter, men vi ser også flere eksempler der frivillige organisasjoner har kommersielle aktiviteter som gir inntekter som kan brukes til å tilrettelegge for friluftsliv.

Friluftslivsorganisasjonene har spisskompetanse på sine aktiviteter og på å tilrettelegge for attraktive og sikre aktiviteter innenfor sine områder. De fleste driver med aktiv kursing og utdanning av instruktører, ledere, etc i tillegg til at de gir opplæring i aktiviteter innenfor sine kompetanseområder. Deler av kursvirksomheten foregår på kommersielle betingelser, mens andre krever "pay back" i form av innsats i organisasjonen etter endt kurs. Det er en økende etterspørsel etter friluftslivstjenester, kurs, guiding, mv,. Flere organisasjoner møter denne etterspørselen med kommersielle tilbud, der de konkurrerer med ordinære profittmaksimerende aktører. Dette gir inntekter som brukes til den frivillige og ideelle delen av organisasjonens virksomhet. Kostnadene for en del aktiviteter, også de som tilbys av frivillige organisasjoner, har økt det siste tiåret. Dette øker organisasjonenes inntektsmuligheter, men gir samtidig en risiko for at enkelte målgrupper kan prises ut. Økte krav til innholdet i tilbudene, gir også større kostnader i gjennomføringen.

Målgruppene barn, inaktive og innvandrere har ikke nødvendigvis den samme betalingsvilligheten eller –evnen som aktive voksne. Disse gruppene krever også ofte en større innsats per aktive time enn aktive voksne som etterspør og betaler for aktiviteter de selv skal utføre. Organisasjoner basert på medlemsinntekter må bruke disse inntektene i tråd med medlemmenes målsettinger, eksempelvis tilrettelegging og utvikling av aktivitetstilbud til medlemmer. Andre tiltak må enten finansieres gjennom organisasjonenes kommersielle inntekter og overføres til spesifikke målgrupper, eller gjennom tilskuddsmidler. Innenfor friluftsliv er de fleste tilskuddsmidlene prosjekterrelatert og relativt små, samtidig som de er fordelt på mange kilder. Dette gir høye transaksjonskostnader, kortsiktige prosjekter, og uforutsigbare rammebetingelser. Dette gjør det vanskelig for friluftslivsorganisasjonene å bygge opp varige tilbud, utvikle nye aktiviteter og å rekruttere innenfor de målgruppene som friluftslivsmeldingen ønsker å prioritere. Samtidig ser vi at de frivillige organisasjonene som prioritert barn, skaper mange aktivitetstimer per støttekrone. Potensialet for å aktivere flere barn, og kanskje særlig blant de som faller fra i idretten, vurderes som svært stort gitt at rammebetingelsene legger til rette for det.

For inaktive som krever assistanse, mangler egenferdigheter eller som ikke ønsker å bevege seg, er kostnadene ved å få i gang store grupper adskillig større. Organisasjonene har kompetanse som tilrettelegger og på gjennomføring av aktiviteter, men for særlig inaktive grupper kreves det et samarbeid med helsevesenet (f.eks folkehelsekoordinator) for å puffe inaktive grupper over i mer selvgående aktive grupper.

Kommunene har en viktig rolle som tilrettelegger i areal- og folkehelsepolitikken. Samtidig kan kommunene påvirke innholdet i barne- og skolehverdagen og stimulere form og interesse for friluftsliv og fysisk aktivitet i hverdagen. Kommunene er også viktige for å støtte opp om lokale initiativ som gir aktivitet slik at alle de gode signaltiltakene som sparkes i gang kan bli varige.

Tilrettelegging av arealer og tilgjengeliggjøring av gode friluftslivsområder i nærmiljøet er god samfunnsøkonomi. Dette fordi det treffer mange, og er en nødvendig betingelse for hverdagsaktivitet. Vi har vist at det ligger et potensial på 80 mrd kroner årlig dersom alle inaktive øker aktivitetsnivået litt. Det kan gi store verdier for både samfunns- og kommuneøkonomien om en større andel enn de som er fysisk aktive i dag, øker aktivitetsnivået.

Organisasjonene kan hente ut en del av konsumentoverskuddet fra den betalingssterke og aktive delen av befolkningen. Utviklingen tyder på en trend der de aktive blir stadig mer aktive på flere områder, med en økende betalingsvillighet for deltagelse. Utover arealsikring og tilrettelegging av områder, er det ikke behov for offentlig støtte til dette segmentet.

Litteratur

- Barton, D. m.fl. (2015) Economic valuation of ecosystem services for policy: A pilot study on green infrastructure in Oslo. NINA report 1114.
- Bischoff, A, J. Marcussen og T.Reiten (2007): *"Friluftsliv og helse: En kunnskapsoversikt"*, Høgskolen i Telemark
- Bolin, K. og B. Lindgren (2002): *Fysisk inaktivitet – produktionsbortfall och sjukvårdskostnader*. FRISAM, Stockholm.
- Denison, E. (2013). Kunnskapsbasert folkehelse - eksempel fysisk aktivitet. *Norsk Epidemiologi* , ss. 23 (2): 181-185.
- Direktoratet for økonomistyring. (2014). *Veileder i samfunnsøkonomiske analyser*.
- DNT. (2016). *DNT Årsrapport 2015*. Den norske turistforening.
- Droomers, M., et al. (2015). "The impact of intervening in green space in Dutch deprived neighbourhoods on physical activity and general health: results from the quasi-experimental URBAN40 study." *Journal of Epidemiology and Community Health*.
- Ericsson, B. og A. Vasaasen (2011): *Verdiskaping og lokaløkonomiske virkninger av turistforeningens virksomhet etc.*, ØF-rapport 12/2011, Østlandsforskning.
- Finansdepartementet (2014): *Prinsipper og krav ved utarbeidelse av samfunnsøkonomiske analyser mv. Rundskriv R-109/2014*. Finansdepartementet.
- Fredman, P., M. Boman, L. Lundmark og L. Mattsson (2008): *Friluftslivets økonomiske verdan – en oversikt*, Forskningsprogrammet Friluftsliv i förändring, Rapport nr 5.
- Fredman, P., Svensson, B., Lindberg, K., & Ho, A. (2010). *Ökonomiska värden i svenskt friluftsliv - en enkätundersökning Friluftsliv i förändring, rapport nr 14*.
- Helsedirektoratet (2010). *Folkehelsearbeidet – veien til god helse*.
- Helsedirektoratet (2014): *Kunnskapsgrunnlag fysisk aktivitet etc.*, Rapport IS-2167, Helsedirektoratet.
- Helsedirektoratet (2015): *Fysisk aktivitet og sedatid blant voksne og eldre i Norge - Nasjonal kartlegging 2014-2015*, IS-2367.
- Helsedirektoratet. (2010). *Folkehelsearbeidet – veien til god helse*.
- Ingebrigtsen, Guri (1994): *Ut på tur, aldri sur? Har friluftsliv noen betydning for den mentale helse?* Artikkel i DN-notat.
- Jacobsen, L.-B., Søndergaard Jensen, F., Bakhtiari, F., & Jellesmark Thorsen, B. (2014). *Friluftslivets nationaløkonomiske fodaftryk*. Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi.
- Jago, R., et al. (2005). "Observed Environmental Features and the Physical Activity of Adolescent Males." *American Journal of Preventive Medicine* 29(2): 98-104.
- Jago, R., et al. (2006). "Observed, GIS, and Self-reported Environmental Features and Adolescent Physical Activity." *American Journal of Health Promotion* 20(6): 422-428.
- Jakobsen, J. K. (2003): *Utenlandske turisters opplevelser av stillhet og støy i norske vinterlandskaper*, TØI-rapport 687/2003.

Jenum, A.K, C.A.N Lorentsen and Y. Ommundsen (2009): Targeting physical activity in a low socioeconomic status population: Observations from the Norwegian "Romsås in Motion" study, *British Journal of Sports Medicine*, **43**, 64-69

Jenum, A.K., Andersen, S.A, Birkeland, K.I., Holme, I and S. Graff-Iversen (2006): Promoting physical activity in a low multiethnic district: Effects of community intervention study to reduce risk factors for Type 2 Diabetes and cardiovascular disease, *Diabetes Care*, Vol **29**, no 7, 1605-1612

Kurtze, N., T. Eikemo og K.-G. Hem (2009): Analyse og dokumentasjon av friluftslivets effekt på folkehelse og livskvalitet. SINTEF-rapport utført på oppdrag for Friluftslivets fellesorganisasjon.

Kvam, Merete (2014) *Barn og fysisk aktivitet - en gave for livet*. FNI <http://nhi.no/trening/fysisk-aktivitet-og-helse/barn-og-fysisk-aktivitet-en-gave-for-livet-40337.html>

Lechner, M. (2009): Long-run labour market and health effects of individual sports activities, *Journal of Health Economics*, **28**, 839-854

Lechner, M. (2015): Sports, exercise, and labour market outcomes, *IZA World Labor*

Lechner, M. and N. Sari (2015): Labor market effects of sports and exercise: Evidence from Canadian panel data, *Labour Economics*, **35**, 1-15

Lee, A. C. K. and R. Maheswaran (2011). "The health benefits of urban green spaces: a review of the evidence." *Journal of Public Health* 33(2): 212-222.

Lindberg, K., P. Fredman and T. Heldt (2009): Facilitating Integrated Recreation Management: Assessing Conflict Reduction Benefits in a Common Metric, *Forest Science* 55(3).

Lindberget, M. og A. Skarin (2014): Terrängkörningens påverkan på djurlivet. En litteraturstudie, Naturvårdsverket rapport 6622.

Lindhjem, H. og K. Magnussen (2012): *Verdier av økosystemtjenester i skog i Norge*. NINA rapport 894.

Lindhjem, H., S. Navrud, N-A Braathen and V. Biaisque "Valuing mortality risk reductions from environmental, transport and health policies: A global meta-analysis of stated preference studies". *Risk Analysis* 31(9): 1381-1407.

Loomis, J., (2005). *Updated outdoor recreation use values on national forests and other public lands*. United States Department of Agriculture, Forest Service.

Lovdata. (LOV 2015-06-19-65). *Lov om friluftslivet - friluftsloven*.

Lund, Merete (1996): *Barn med Astma og mestringopplevelser i friluftsliv. En kvalitativ undersøkelse gjennomført ved Geilomo Barnesykehus*. Hovedfagsoppgave ved NIH.

Marquis-Favre, C., E. Premant, D. Aubrée (2005): Noise and its effects – a review of qualitative aspects of sound. Part II: Noise and annoyance. *Acta Acustica iwht Acustica* 91, 626-642.

Meld. St. 18. (2015 -2016). *Friluftsliv. Natur som kilde til helse og livskvalitet*. Klima- og Miljødepartementet.

Meld. St. 26 (2011–2012). *Den norske idrettsmodellen*. Kulturdepartementet.

Meld.St.34. (2012-2013). *Folkehelsememoranden*.

Miljødirektoratet. (2013). *Kartlegging og verdsetting av friluftslivsområder*. Miljødirektoratet.

Miljøverndepartementet (2001): St.meld. nr. 39 (2000-2001) Friluftsliv - Ein veg til høgare livskvalitet.

Maas, J., et al. (2006). "Green space, urbanity, and health: how strong is the relation?" *Journal of Epidemiology and Community Health* 60(7): 587-592.

NOU (2013:10). *Naturens goder - om verdien av økosystemtjenester*.

NOU (2013:10). *Naturens goder - om verdien av økosystemtjenester*.

NOU 2012:16. (2012). *Samfunnsøkonomiske analyser*.

Okstad, Asbjørn (1994) *Er jakt en forebyggende helsefaktor for eldre og middelaldrende menn i Bygde-Norge?* Artikkel i DN-notat 1994-7.

Pfeifer, C. and T. Cornelissen (2010): The impact of participation in sports on educational attainment: New evidence from Germany, *Economic of Education Review*, **29**, 94-103.

Skiforeningen. (2016). *Årsrapport. Skiforeningens årsrapport 2015*.

Skogen, K. (1994) *Mot i Brystet, vett i pannen.... Friluftsliv, psykisk helse og problematferd blant ungdom*. Rapport fra ungforsk 7/1994

St.meld.nr 39 . (2000-2001). *Friluftsliv - en veg til høgare livskvalitet*. Miljøverndepartementet.

Strøm, S. (2013): *Samfunnsøkonomiske konsekvenser av økt fysisk aktivitet*, Notat.

Sælen, H. og T. Ericson (2014): The recreational value of different winter conditions in Oslo forests: A choice experiment, *Journal of Environmental Management* 131 (2013) 426-434.

Sørensen, L., C. Horsted og L. Andersen (2005): *Modellering af potentielle sundhedsøkonomiske konsekvenser ved øget fysisk aktivitet i den voksne befolkningen*. Odense: Syddansk Universitet; 2005.

Thaler, R., & Sunstein, C. (2008). *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth and Happiness*. Yale University Press.

TNS Gallup (2014): *Natur- og miljøbarometeret Rapport 2014*.

Transportøkonomisk institutt (2010): *Den norske verdsettelsesstudien. Verdien av statistiske liv og beregning av ulykkenes samfunnskostnader*, TØI-rapport 1053C.

Tucker, P., et al. (2009). "Environmental influences on physical activity levels in youth." *Health & Place* 15(1): 357-363.

Velvin, J. og T. M. Kvikstad (2013): *Fritidsboligforskning. Rapport fra survey undersøkelse i Sigdal kommune med fokus på utvikling av et bærekraftig lokalsamfunn*, Høgskolen i Buskerud rapport 96.

Virke (2014): *Bruk av snøscooter for fornøyleskjøring – forslag til endringer i lov om motorferdsel i utmark og vassdrag og forskrift for motorkjøretøyer i utmark og på islagte vassdrag*, Høringsuttalelse 18.09.14.

Vista Analyse (2015): *Økosystemtjenester fra grønnstruktur i norske byer og tettsteder*, Magnussen, K., R. Reinvang og F. Løset, Vista Analyse Rapport 10.

Vista Analyse (2015): *Økosystemtjenester fra grønnstruktur i norske byer og tettsteder*, Magnussen, K., R. Reinvang og F. Løset, Vista Analyse Rapport 10.

Vista Analyse. (2009). *Samspill uten retning og midler? Hvem skal aktivere hvem? Evaluering av Handlingsplan for fysisk aktivitet 2005-2009*.

Vogt, Tiril (1987) *Friluftsliv og Helse*. Rapporter 87/22. Statisk Sentralbyrå.

Vaage, O. F. (2008). *Myten om spreke nordmenn står for fall*. Samfunnsspeilet (2008/2).

Vaage, O. F. (2015): *Fritidsaktiviteter 1997-2014. Barn og voksnes idrettsaktiviteter, friluftsliv og kulturaktiviteter. Resultater fra Levekårsundersøkelsene*, rapporter 25, Statistisk sentralbyrå.

Wolfe, M. K., et al. (2014). "Green space and changes in self-rated health among people with chronic illness." *The European Journal of Public Health* 24(4): 640-642.

Zandersen, M. og R.S.J. Tol (2009): *A Meta-Analysis of Forest Recreation Values in Europe*. *Journal of Forest Economics* 15, 109-130.

Vedlegg 1: Estimer av sannsynligheter for helsetilstand og fysisk aktivitet. Moro-prosjektet

Tabell. 7.v1.1 Estimer av simultan sannsynlighet for *God Helse* og *Mosjon*, *Furuset* og *Romsås*.

Variabler	Estimat	t-verdi
God Helse:		
Konstant	-0.6708	-4.1
Alder	0.0010	0.4
Gift	-0.0659	-1.6
Utdanning	0.0213	2.8
I arbeid med inntekt	0.5709	5.4
Periode	-0.0516	-1.2
Romsås	-0.1802	-3.9
Mosjon	1.5451	8.2
Mosjon:		
Konstant	-0.1600	-1.3
Alder	-0.0020	-0.8
Kvinne	-0.1389	-3.2
Moro	0.2093	3.9
Log likelihood	-3604.29	
Antall observasjoner	2 998	

Tabell 7v.1.2 Tabell 7v.1.3 viser tilsvarende resultater som i Tabell 7 v.1.1. Forskjellen er at vi estimerer helse- og mosjonsmodellen separat for befolkningene på Romsås og Furuset. For begge områdene finner vi at utdanning, i arbeid og mosjon har en positiv og signifikant virkning på helsen. Begge steder er kvinner mindre fysisk aktive enn menn. Jo eldre personen er på Romsås, desto mindre mosjonerer han eller hun. MORO tiltaket har hatt en positiv virkning på mosjon og dermed på helsen.

Tabell 7.v.1.2 Estimer av simultan sannsynlighet for God Helse og Mosjon, Romsås.

Variabler	Estimat	t-verdi
God Helse:		
Konstant	-0.9104	-3.3
Alder	0.0042	1.2
Gift	-0.0602	-0.9
Utdanning	0.0196	2.1
I arbeid med inntekt	0.7434	6.7
Mosjon	1.0622	2.4
Mosjon		
Konstant	0.0558	0.3
Alder	-0.0077	-2.4
Kvinne	-0.1518	-2.4
Moro	0.2998	4.3
Log likelihood	-1925.78	
Antall observasjoner	1561	

Tabell 7.v1.3 Estimer av simultan sannsynlighet for God Helse og Mosjon, Furuset.

Variabler	Estimat	t-verdi
God Helse:		
Konstant	-0.5448	-2.1
Alder	-0.0048	-1.2
Gift	-0.1034	1.4
Utdanning	0.0352	2.4
I arbeid med inntekt	0.6040	3.1
Mosjon	1.4363	2.6
Mosjon		
Konstant	-0.4739	-2.4
Alder	0.0048	1.3
Kvinne	-0.1208	-1.9
Log likelihood	-1671.60	
Antall observasjoner	1437	

Vedlegg 2. Estimering av sannsynligheter for helsetilstand og deltakelse i fysisk aktivitet, samt timer arbeidet. Levekårsdata fra Statistisk sentralbyrå, 2005.

Tabell 7.v2.1 Estimer av simultan sannsynlighet for Meget God Helse (MGH) og Fysisk Aktivitet (A). Levekårsundersøkelsen 2005.

Variabler	Estimat	t-verdi
Meget God Helse:		
Konstant	-0.0690	-0.7
Alder	-0.0098	-4.9
Kvinne	0.1804	4.3
Fysisk aktivitet, antall minutter per dag	0.0134	25.2
Fysisk Aktivitet:		
Konstant	-0.1331	-1.6
Alder	0.0013	0.7
Kvinne	-0.1945	-5.1
Meget god helse	1.4849	48.3
Innvandrer kategorier, Referanse er norsk født av norske foreldre		
Innvandrere med utenlandske foreldre	-0.1672	-2.8
Norsk født med utenlandske foreldre	-0.2420	-9.6
Innvandrere med en norsk forelder	0.1690	0.9
Norsk født med en utenlands forelder	0.1637	4.8
Innvandrere med norske foreldre	0.1268	0.7
Antall observasjoner	3 727	
Log likelihood	-4387.78	

Vedlegg 3 – om organisasjoners og friluftsrådernes arbeidsområder

Norsk Friluftsliv består av følgende organisasjoner som hver for seg arbeider for sine medlemmer og for rekruttering av nye medlemmer.

1. 4H Norge
2. Den Norske Turistforening (DNT)
3. ForbundetKysten
4. KFUM/KFUK.speiderne
5. Kristen Idrettskontakt (KRIK)
6. Norges jeger- og fiskeforbund (NJFF)
7. Norges Klatreforbund (NKF)
8. Norges Padleforbund (NFP)
9. Norges Røde Kors Hjelpekorps
10. Norges Speiderforbund (NSF)
11. Norges Turmasjforbund
12. Norsk Kennel Klub
13. Norsk Orientering
14. Skiforeningen
15. Syklistenes Landsforbund

Eksempler på friluftsansisasjonenes arbeid av betydning for folkehelse

Eksempler på FRIFO/Norsk Friluftslivs prosjekter

"*Aktiv i friluft*" er et eksempel på et prosjekt ledet av FRIFO der friluftsråd og folkehelsekoordinator har vært involvert. Pilotene ble gjennomført i Drammen og Haugesund. Målgruppene for prosjektet er ungdom som faller utenfor ordinære aktivitetstilbud, mennesker med behov for rehabilitering, funksjonshemmede, flerkulturelle med aktivitetsbehov og andre inaktive. Eksempler på prosjekter fra pilotprosjektet i Drammen:

Friluftsrådernes landsforbund oppsummerer sin evaluering med at

- et tett samarbeid mellom friluftsråd og frisklivssentraler har vært et viktig grep for å oppnå målsettingene i folkehelsearbeidet. Det nedlegges et betydelig og kontinuerlig folkehelsearbeid der friluftsrådene og organisasjonene samarbeider med folkehelsekoordinatorne.

FRIFO oppsummerer i sin prosjektrapport som følger;

- Å legge til rette for samarbeid og sørge for at alle jobber sammen mot et felles mål, tar tid. En del av resultatene har derfor først vist seg tydelige i slutfasen av prosjektperioden. Tydelig kommunal involvering har vært avgjørende. Rekruttering av deltakere har basert seg på en avtalt rolle- og ansvarsfordeling mellom kommunen og friluftsansisasjonene. Organisasjonene har i hovedsak sørget for aktiviteter som

egner seg for målgruppene til egne organisasjoner, mens forskjellige kommunale aktører har rekruttert til aktivitetene. Rekruttering til friluftslivet har også skjedd gjennom tilrettelegging av fysiske naturmøteplasser i nærmiljøet.

- Å jobbe med spesifikke inaktive målgrupper krever mye samhandling med kommunale etater på dagtid, og mye arbeid med å rekruttere frivillige medarbeidere. Det har derfor vært organisasjoner med administrative ressurser på dagtid som har kunnet gå inn i prosjektet.
- Prosjektet har bidratt til å sette folkehelse på dagsorden og på den måten endret tankegang og fokus hos flere av organisasjonene. Uttrykk som "folkehelse i alt vi gjør" har gått igjen i mange sammenhenger gjennom prosjektperioden.
- Friluftslivsorganisasjonene er svakt organisert på lokalplanet og prosjektet har bidratt til å bedre dette i kommunene.

Om de enkelte organisasjoners aktiviteter

Organisasjonenes arbeid ligger innenfor mange temaområder.

	AREAL	TILRETTE- LEGGING	MOTI- VASJON	AKTIVITET			
				Aktive	barn/unge	innvandrere	inaktive
DNT	X	X	X	X	X	X	X
NJFF		X	X	X	X		
SKIFORENINGEN	X	X	X	X	X	X	X
RØDE KØRS			X			X	X
KFUM-KFUK		X	X	X	X		
4H		X	X	X	X		
PADLEFORBUNDET			X	X			
KLATREFORBUNDET		X	X	X	X		
ORIENTERINGSFORBUNDET		X	X	X	X		X
SYKLISTENES LANDSFORBUND		X	X	X	X		
SPEIDERFORBUNDET		X	X	X	X		
KENNELKLUBBEN	X		X	X	X		
FORBUNDET KYSTEN	X	X	X				
TURMARSJFORBUNDET				X			
KRIK			X	X	X		

Eksempler på friluftsrådernes aktiviteter

Mens **Salten friluftsråd** gjennom flere år har arbeidet med STImuli-prosjektet med mål om å utvikle og tilrettelegge de bynære turområder og å stimulere til økt bruk – også for inaktive, vil denne type tilrettelegging sortere under organisasjoners og offentlige etaters ansvar i Oslo og Omegns Friluftsråds (OOFs) nedslagsfelt. Prosjektet STImuli i Salten er videreutviklet til også å være tilrettelegging for reiselivet. Dermed ser vi også en grenseflate mot tilrettelegging for reiselivsmessig infrastruktur.

Mens OOF har nedlagt et betydelig arbeid rettet mot minoritetsgrupper, inaktive og barn med ulike handicap/sykdommer, har de på den annen side ikke arbeidet med drifting, sikring og tilrettelegging av friluftsareal. OOF har et spesifikt ansvar knyttet til ivaretagelse av markaloven.

Midt-Troms friluftsråd har sammen med flere friluftsråd prioritert på Naturlos-prosjektet der rådet utarbeider en turkalender som gir en sammenfatning av de ulike tilbudene som organisasjonene i området står for og en turbok med introduksjon til turområder. De arbeider også med friluftsskoler i alle kommuner og de har spesifikke aktiviteter for utviklingshemmede.

Valdres friluftsråd arbeider med folkehelse og de har samarbeid mot kultur og reiseliv. De har blant annet arrangert trugekurs med Introduksjonssenteret, fordi det er lettere å gå på truger for minoritetsgrupper og inaktive. Rådet arbeider med tursatsing (turblogg, turtips, turforslag i samarbeid med Avisa Valdres).

Valdres friluftsråd har ansatt en friluftsrådsleder som også er folkehelsekoordinator. 6 medlemskommuner er organisert i et folkehelsenettverk som består av folkehelsekoordinatorer og frisklivsveiledere som arbeider på frisklivssentralene i Valdres. Nettverket har god kontakt med organisasjonene og disse har sammen tilrettelagt 150 turer i Valdres. Målgruppen er "lite aktive" har vært spesielt prioritert.

Midt-Agder friluftsråd samarbeider tett med folkehelsekoordinatoren om tiltak og aktivitet.

Lister friluftsråd har Helsenettverket Lister som innfallsport for å øke oppmerksomheten rundt folkehelse og friluftsliv. Rådet samarbeider med Lister mestringsteam, Lister Rehabilitering og rådet sitter i Flekkefjord kommunes folkehelseutvalg. Det gjennomføres ukentlige turer hele året i Flekkefjord.

Lindesnesregionens friluftsråd arbeider med folkehelse gjennom tiltak mot unge og seniorer. Herunder gjennomføring av faste onsdagsturer til avtalt turmål.

Friluftsrådet for Ålesund og Omland har etablert nettverk med frisklivssentraler/folkehelsekoordinatorer i sine kommuner og gjennomfører egne aktivitetstiltak.

Nordmøre og Romsdal Friluftsråd arrangerer kompetansekurs om friluftsliv for kommunalt ansatte innen en rekke sektorområder. Fokus på lavterskeltilbud for å få folk i gang med aktivitet.

Polarsirkelen friluftsråd har etablert samarbeid med legekontorer og frisklivssentraler om aktivitetstilbud.

Vesterålen friluftsråd har tett samarbeid med folkehelsekoordinator og helsesøster og gjennomfører f.eks. "*Sprelske Unga*" samt tiltak mot ungdom med minoritetsbakgrunn.

Midt Troms friluftsråd har satset på inaktive i samarbeid med folkehelsekoordinatorene gjennom økning i kunnskapsnivået i samarbeid med organisasjonene.

Flere av rådene har friluftsskole og villmarksleir i feriene. Det skiltes og merkes i regi i av friluftsrådene. Noen av rådene har hytter, varmastuer eller friluftshus. Mens andre tilbyr turer og aktiviteter.

Oslo og omland friluftsråd (OOF) har lengst erfaring med minoritetsgrupper. De arrangerte *BUUM* (Barn og unge ut i Marka) som tilbød frilftsaktiviteter i skolefritidsordningen i perioden 1993-97. Dette ble videreført fra 1999 som etterutdanningsseminar. OOF har arbeidet med "*Læring i friluft (FRIK)*" fra 2003. I tillegg har de tiltak på "*Naturen som møteplass mellom ulike kulturer*".

Oslo og omland har stor fokus på minoritetsgrupper. Dette er et fokus som stadig flere av de øvrige rådene nå også tar tak i.

Oslo samarbeider med Rikshospitalet og har kurs for lærere i skolen. Her merker Oslo og omegn en svært stor etterspørsel.

De fleste utenom Oslo har få arrangementer – men har turdager, utedager og skoledager.

Oslo har en lang rekke arrangementer ("Naturen som behandlingsrom" for Rikshospitalet, "Klart det går" for funksjonshemmede, "Den fysiske skolesekken", "Grunnkurs i friluftsliv for innvandrere" gjennom LIN. "Friluftsskolen" i sommerferien, "Naturen som møteplass" for flyktningefamilier, "Læring i friluft" for grunnskolen er et kursprogram for lærere, arrangement for ADHD-foreningen samt en rekke åpne arrangementer som markadagen, friluftslivets dag, Losbydagen, Lierdagene, åpne dager osv.

Vista Analyse AS

Vista Analyse AS er et samfunnsfaglig analyseselskap med hovedvekt på økonomisk forskning, utredning, evaluering og rådgivning. Vi utfører oppdrag med høy faglig kvalitet, uavhengighet og integritet. Våre sentrale temaområder omfatter klima, energi, samferdsel, næringsutvikling, byutvikling og velferd.

Våre medarbeidere har meget høy akademisk kompetanse og bred erfaring innenfor konsulentvirksomhet. Ved behov benytter vi et velutviklet nettverk med selskaper og ressurspersoner nasjonalt og internasjonalt. Selskapet er i sin helhet eiet av medarbeiderne.

Vista Analyse AS
Meltzersgate 4
0257 Oslo

post@vista-analyse.no
vista-analyse.no